

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ

ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ

ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ

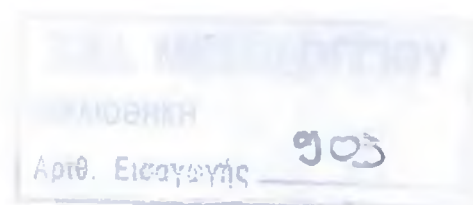
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

«ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ»

ΜΑΡΓΩΝΗ ΑΛΙΚΗ (Α.Μ. 9729)

Επιβλέπων: Δημητρίου Αθανασία, αν. Καθηγήτρια ΤΕΙ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗσελ. 1	σελ. 1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ2	2
1.1 Καταγωγή.....3	3
1.2 Διασπορά και Εγκατάσταση.....5	5
1.3 Μεταναστεύσεις.....7	7
1.4 Αίτια Μετανάστευσης.....9	9
1.5 Δημογραφικά Στοιχεία.....10	10
1.6 Ονομασίες.....13	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ15	15
2.1 Γλώσσα.....16	16
2.2 Η Κοινωνική Οργάνωση: Μωσαϊκό.....17	17
2.3 Η Συγγένεια, Συνεκτικός Κρίκος της Ομάδας.....19	19
2.4 Οικογένεια.....21	21
2.5 Η Θρησκεία.....25	25
2.6 Έθιμα.....28	28
2.7 Υλικός Πολιτισμός.....31	31
2.7.1 Ο Τόπος της Ομάδας – Τα Κελύφη.....31	31
2.7.1.1 Το Τσαντίρι.....32	32
2.7.1.2 Η Καλύβα.....34	34
2.7.1.3 Το Ανοιχτό Ημιφορτηγό.....36	36
2.7.1.4 Το Σπίτι.....37	37
2.7.1.5 Η Ζωή Έξω, στο Ύπαιθρο.....37	37
2.8 Η Οικονομική Οργάνωση.....39	39
2.9 Η Τέχνη.....43	43

2.10 Ο Τρόπος Ζωής.....	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ.....	54
3.1 Διωγμοί Τσιγγάνων.....	55
3.2 Η Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα.....	56
3.2.1 Το Κοινωνικό Πρόβλημα.....	56
3.2.2 Το Οικιστικό Πρόβλημα.....	58
3.2.3 Η Κατάσταση της Υγείας των Τσιγγάνων.....	61
3.2.4 Το Εκπαιδευτικό Πρόβλημα.....	62
3.2.5 Το Πρόβλημα της Απασχόλησης.....	64
3.2.6 Τα Αστικοδημοτικά Προβλήματα των Τσιγγάνων.....	66
3.2.7 Η Αντίδραση των Τοπικών Κοινωνιών.....	66
3.2.8 Η Αστυνομία και τα Δικαιώματα των Τσιγγάνων.....	68
3.3 Διεθνείς Οργανισμοί: Η Συνεισφορά τους.....	69
3.3.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	69
3.3.2 Το Συμβούλιο της Ευρώπης.....	70
3.3.3 Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ).....	73
3.3.4 Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών.....	75
3.3.5 Μια Ευρεία Κίνηση για τους Ταξιδευτές.....	76
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι τσιγγάνοι, αναπόσπαστο κομμάτι της παγκόσμιας όσο και της εθνικής μας ιστορίας και κοινωνίας, αποτελούν μια ομάδα που επί αιώνες καταφέρνει να διατηρεί τις ιδιαιτερότητες και τα πολιτιστικά και κοινωνικά της χαρακτηριστικά αναλλοίωτα – στο μέτρο του εφικτού – μέχρι σήμερα. Παρόλο που ανέκαθεν συμμετείχαν στις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής των άλλων τοπικών κοινωνιών, το προσωρινό της παρουσίας τους λόγω του πλάνητα βίου που παραδοσιακά διάγουν, καθώς και η ιδιαίτερη συνοχή της κοινωνίας τους δεν έδωσε πολλές ευκαιρίες ώστε να γίνουν αντικείμενο μελέτης.

Πράγματι, λίγα στοιχεία βρίσκονται ακόμα και σήμερα καταγεγραμμένα σχετικά με τον τρόπο ζωής και την κοινωνική οργάνωση των τσιγγάνων. Αυτό το απροσπέλαστο των κοινωνιών τους, καθώς και η έκδηλη ιδιαιτερότητά τους, τόσο στην εμφάνιση, όσο στον τρόπο ομιλίας και στα αντικείμενα απασχόλησης, συνύφαναν το όνομά τους με θρύλους, προλήψεις και φοβίες, που οδήγησαν βαθμιαία στη διαμόρφωση αρνητικών στάσεων και αντιλήψεων των τοπικών κοινωνιών προς αυτούς. Φτάνουμε λοιπόν σήμερα να μιλούμε για κοινωνικό αποκλεισμό αυτής της ομάδας, που, λόγω της αδυναμίας της να συμβαδίσει με τις σύγχρονες πολιτισμικές εξελίξεις, αλλά και της προκατάληψης της οποίας γίνεται αποδέκτης εξακολουθεί να παραμένει αποκομμένη από το σύνολο, αναπτύσσοντας παραβατικές συμπεριφορές.

Στην εργασία αυτή θα κάνουμε σε πρώτη φάση μια προσπάθεια προσέγγισης, των μεταναστεύσεων, των δημογραφικών στοιχείων τους, του γενικότερου τρόπου ζωής, των στοιχείων του υλικού, ηθικού, κοινωνικού και θρησκευτικού βίου των τσιγγάνων διαχρονικά, τόσο σε ελληνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Θα προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε τόσο τα χαρακτηριστικά εκείνα του πολιτισμού τους που είναι κοινά σε όλες τις κοινωνίες τους ανά τον κόσμο όσο και τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν στον ελληνικό χώρο διαχρονικά.

Κατά δεύτερο λόγο θα ασχοληθούμε με το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού των τσιγγάνων, παρουσιάζοντας αρχικά πρακτικές βίας και διωγμών που έχουν υποστεί στο παρελθόν διεθνώς, κατά δεύτερο λόγο, εντοπίζοντας τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού τους, μέσα από τον τρόπο ζωής τους σήμερα και προτείνοντας τρόπους παρέμβασης του κράτους. Κλείνοντας, παρουσιάζουμε και τη συνεισφορά Διεθνών Οργανισμών στην επίλυση του ζητήματος αυτού, του οποίου η σπουδαιότητα μόλις πρόσφατα έγινε αντιληπτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ

1.1. ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Οι Τσιγγάνοι στη μακραίωνη ιστορία τους δεν άφησαν πίσω τους παρά μόνο τεκμήρια που δημιουργήθηκαν από άλλους, τόσο για το καλό όσο και για το κακό, τόσο για το πραγματικό όσο και για το φανταστικό. Οι πρώτες τσιγγάνικες ομάδες ανακαλύπτουν την Ευρώπη ουσιαστικά το 14^ο και το 15^ο αιώνα, και η Ευρώπη τους ανακαλύπτει με έκπληξη κι ανησυχία και δυσκολεύεται να τους καταλάβει. Αυτοί οι σκηνίτες που ξεπροβάλλουν μπροστά σε χωρικούς και αστούς δεν κατατάσσονται σε καμία από τις γνωστές ομάδες, με αποτέλεσμα να τους δίνονται διάφορα ονόματα, που έχουν σχέση είτε με την υποτιθέμενη καταγωγή τους είτε με τη δυσερμήνευτη ταυτότητά τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, είναι δύσκολο να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι οι χρονολογίες που αναφέρονται στην πρώτη εμφάνιση των Τσιγγάνων στην Ευρώπη ανταποκρίνονται στην αλήθεια. Οργανωμένοι σε μικρές ομάδες κατάφεραν να διασχίσουν ολόκληρες περιοχές, χωρίς να τραβήξουν ιδιαίτερα την προσοχή, αλλά και χωρίς να αφήσουν ίχνη στα αρχεία. Απόδειξη γι' αυτό αποτελεί το γεγονός ότι η πρώτη μαρτυρία για την παρουσία τους σε μια χώρα μπορεί να αναφέρεται σε κάποια μη παραμεθόρια περιοχή, πράγμα που προϋποθέτει μετακινήσεις, οι οποίες όμως δεν έγιναν αντιληπτές. Κι από την άλλη, οι ερευνητές μπέρδεψαν ομάδες μη Τσιγγάνων με Τσιγγάνους και μας έκαναν να πιστέψουμε σε κάποια πρόωρη εμφάνισή τους.

Πράγματι, μια αίρεση, της οποίας τα μέλη έρχονταν από τη Μικρά Ασία και είχαν τη φήμη πως ήταν μάντεις και μάγοι, είναι γνωστή εδώ και πολλούς αιώνες στην Ελλάδα με το όνομα Ατσιγγανός ή Αθίγγανος (άθικτος/ ανέγγιχτος), από τότε που, γύρω στα 1100, ένας μοναχός στο Άγιο Όρος ανέφερε για πρώτη φορά για κάποια ομάδα «Ατσιγγάνων». Έτσι το όνομα αυτής της αίρεσης δόθηκε στις ομάδες ταξιδευτών που έρχονταν από την Ανατολή και το όνομά τους παρέμεινε σε πολλές χώρες. Όμως μέσα στην πολυμορφία και στις μετακινήσεις των πληθυσμών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είναι σχεδόν βέβαιο ότι με τον όρο Ατσιγγανός ονομάστηκαν διάφορες ομάδες και ότι αυτές που επρόκειτο να γίνουν και να παραμείνουν Τσιγγάνοι, ακόμα κι όταν έφυγαν από την Ελλάδα, εμφανίστηκαν το 1100.

Πολλές θεωρίες έχουν διατυπωθεί για την καταγωγή των Τσιγγάνων και πολλές περιοχές αναφέρονται ως τόπος καταγωγής τους. Η άποψη ότι η Αίγυπτος είναι ο τόπος καταγωγής τους, είναι αρκετά διαδεδομένη. Θεωρείται ότι το «Γύφτος» βγαίνει

από το Αιγύπτιος. Στην Ελλάδα την έχει υποστηρίξει ο Μπίρης (1942). Σήμερα πιστεύεται ότι αρκετοί έχουν περάσει από Αίγυπτο αλλά ότι δεν είναι ο αρχικός τόπος καταγωγής τους.

Οι Τσιγγάνοι προέρχονται σίγουρα από την Ανατολή, και γύρω στο τέλος του 18^{ου} αιώνα η γλωσσολογία ανακαλύπτει ότι η γλώσσα τους, η Ρομανί, είναι μια ινδική γλώσσα, που ομιλείται σίγουρα σε κάποια βορειοδυτική περιοχή αυτής της χώρας και προέρχεται από λαϊκές διαλέκτους συγγενείς με τα σανσκριτικά. Σήμερα μπορούμε να πούμε ότι οι ερευνητές καταλήγουν στο εξής κοινό συμπέρασμα, ότι οι πρόγονοι του πληθυσμού που μιλάει Ρομανί μετανάστευσαν για πρώτη φορά από την Ινδία μεταξύ 9^{ου} και 14^{ου} αιώνα, φέρνοντας μαζί τους τη γλώσσα που, με Ινδική βάση, εμπλουτιζόταν με στοιχεία από την κάθε χώρα που πέραναν. Και η διασταύρωση διαλέκτων της Ρομανί με τις γλώσσες των χωρών διασποράς τους είχε ως αποτέλεσμα την παραπέρα διάσπασή της.

Το 1322 ένας Φραγκισκανός καλόγερος περιγράφει μια ομάδα Τσιγγάνων, που κατασκήνωσαν σε σπηλιές και μακρόστενες σκηνές αραβικού τύπου κοντά στο Ηράκλειο Κρήτης. Το 1348 μαρτυρούνται στη Σερβία Cingarije, οι οποίοι βρίσκονται εκεί από τα τέλη του 13^{ου} αιώνα. Στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα πολλαπλασιάζονται τα τεκμήρια που αποδεικνύουν τη διασπορά τους. Στην Κέρκυρα δημιουργείται φέουδο Τσιγγάνων που θα παραμείνει ως το 19^ο αιώνα. Το 1397 ο Ενετός διοικητής του Ναυπλίου, στην ανατολική ακτή της Πελοποννήσου, παραχωρεί προνόμια σε Acingani. Το 1384 εγκαθίστανται Τσιγγάνοι στη δυτική ακτή της Πελοποννήσου, στη Μεθώνη. Εκείνη την εποχή πιθανόν μεταναστεύουν στην Κύπρο Τσιγγάνοι προερχόμενοι από την Ανατολή. Την ίδια εποχή επίσης, αρκετές περιοχές, στις οποίες σύχναζαν Τσιγγάνοι, όπως η Ήπειρος, ονομάστηκαν τότε «Μικρή Αίγυπτος», λόγω κυρίως της γονιμότητάς τους.

Η διασπορά τσιγγάνικων ομάδων συνεχίζεται και το 19^ο αιώνα στη Βλαχία και τη Βοημία και στη συνέχεια, ως το 1430, σε ολόκληρη τη δυτική Ευρώπη, εκτός από τις χώρες του Βορρά. Από το 1407 έως το 1416 σε διάφορα χρονικά αναφέρεται η παρουσία τους στη Γερμανία. Το 1417 Τσιγγάνοι διασχίζουν τις χανσιατικές πόλεις και εντοπίζονται κοντά στα ελβετικά σύνορα. Μετακινούνται ομαδικά με τις γυναίκες και τα παιδιά τους κι επικεφαλής έναν «αρχηγό», «δρύκα», «κόμη», «καπετάνιο», ή «βοεβόδα», έχουν άλογα, μερικές φορές καρότσες για τις αποσκευές τους και αυτοαποκαλούνται μετανοούντες ή προσκυνητές, ζώντας έτσι από την ελεημοσύνη των ανθρώπων ή του κράτους. Το 1420 μια ομάδα Τσιγγάνων εμφανίζεται στην πόλη

των Βρυξελλών και στην Deventer της Ολλανδίας, ενώ την ίδια εποχή φτάνουν στην Ουγγαρία οικογένειες που έρχονται από την Τρανσυλβανία. Τον Αύγουστο του 1419, κάποια ομάδα εμφανίζεται σε μικρό γαλλικό χωριό στην Αιν. Σίγουρο είναι επίσης ότι προσέγγισαν την Ιταλία από το νότο και το βορρά ταυτόχρονα. Ωστόσο η πρώτη χρονολογημένη εμφάνιση αναφέρεται στο βορρά το 1422, στην Μπολόνια. Στην Πορτογαλία, η πρώτη γνωστή αναφορά για ομάδα Τσιγγάνων βρίσκεται σ' ένα ποίημα που χρονολογείται στα 1510, ενδέχεται δηλαδή οι Τσιγγάνοι να έφτασαν στην Πορτογαλία στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 15^{ου} αιώνα.

Τα ταξίδια στη βόρεια Ευρώπη μαρτυρούνται κατά το πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα. Οι πρώτες αναφορές για τα βρετανικά νησιά εμφανίζονται το 1505 στη Σκωτία, το 1514 στην Αγγλία, το 1579 στην Ουαλία. Είναι όμως πιθανόν να έφτασαν νωρίτερα, όπως και στην Πορτογαλία, γιατί οι μαρτυρίες φαίνεται να γίνονται για ήδη εγκαταστημένες ομάδες. Το 1505 Τσιγγάνοι από τη Σκωτία φτάνουν στη Δανία. Το 1512 εμφανίζονται στη Σουηδία και στη Στοκχόλμη. Το 1540, μια ομάδα Τσιγγάνων απελαύνεται από την Αγγλία στη Νορβηγία. Το 1584, οι Τσιγγάνοι φτάνουν στη Φινλανδία. Στην Εσθονία το πρώτο κείμενο χρονολογείται στα 1533 και αναφέρεται σε μια άφιξη μάλλον από τη Σουηδία. Η είσοδός τους στη Ρωσία γίνεται από τα νότια το 1501, ενώ στη Σιβηρία φτάνουν το 1721. Όσον αφορά στη Μάλτα, η παρουσία των Τσιγγάνων έγκειται περίπου το 1565. Οι Τσιγγάνοι μετανάστευσαν επίσης στην Αφρική και τη βόρεια και νότια Αμερική.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.23 & Έξαρχος Γιώργης, 1996, σ.29)

1.2. ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Οι ομάδες που φτάνουν στη δυτική Ευρώπη συνεχίζουν τις συχνές μετακινήσεις τους από τη μια περιοχή στην άλλη, από τη μια χώρα στην άλλη. Ως τις αρχές του 16^{ου} αιώνα γίνονται μεγάλες μετακινήσεις. Η εξερεύνηση της Ευρώπης συνεχίζεται, οι ομάδες διασταυρώνονται και οι αφετηρίες τους χάνονται.

Ωστόσο φαίνεται ότι σιγά σιγά, οι ομάδες μείωσαν ή σταμάτησαν τις μεταναστεύσεις τους. Στην Ελλάδα ένα μέρος του πρώτου μεταναστευτικού κύματος των Τσιγγάνων εγκαταστάθηκε κυρίως σε αγροτικές περιοχές, όπως στην Ήπειρο, την Κέρκυρα, την Πελοπόννησο, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Στην Ιταλία, από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα, πολλές οικογένειες περιόρισαν τη νομαδική ζωή τους και προσπάθησαν να εργαστούν στην ύπαιθρο, ενώ παρατηρήθηκε και μια τάση για

μόνιμη εγκατάσταση στις πόλεις. Την ίδια εποχή στην Ισπανία εφαρμόζεται μια πρακτική ημιμόνιμης εγκατάστασης, κατά την οποία οι Τσιγγάνοι αναπτύσσουν εμπορικές και χειρωνακτικές δραστηριότητες και εργάζονται ως εποχιακοί εργάτες σε αγροτικές εργασίες. Έτσι δημιουργείται μια τοπική εγκατάσταση, αναπτύσσονται συνήθειες συγκατοίκησης και μια πολιτιστική αλληλεπίδραση, η οποία φτάνει μέχρι και σε μεικτούς γάμους. Τυχαίνει επίσης μόνιμα εγκαταστημένοι Τσιγγάνοι, να προστατεύονται από τους πληθυσμούς και τις τοπικές αρχές, όχι μόνο στην Ισπανία, αλλά σε Ιταλία και Αγγλία. Στη Φινλανδία άτομα που αναζητούν στέγη και εργασία περιόρισαν το νομαδισμό τους στο κεντρικό τμήμα της χώρας.

Οι Τσιγγάνοι που βρίσκονταν στα Βαλκάνια ή μετακινούνταν μαζί με τον οθωμανικό στρατό αποτελούν μέρος του διοικητικού, στρατιωτικού και οικονομικού συστήματος της Αυτοκρατορίας. Έτσι σχηματίζονται οργανωμένες ομάδες από αυτούς που παρέχουν υπηρεσίες στο Σουλτάνο και οι οποίοι ονομάζονται σαντζάκς. Παρά την επιθυμία των οθωμανικών αρχών να συγκεντρώσουν κάπου τους Τσιγγάνους και να τους καταγράψουν, ορισμένοι από αυτούς εξακολουθούν να ζουν ως νομάδες και συνέχισαν τις μετακινήσεις τους μέχρι το 19^ο αιώνα εντός και εκτός της Αυτοκρατορίας. Άλλοι συγκεντρώνονται στα χωριά της βαλκανικής χερσονήσου και πουλούν την παραγωγή τους είτε στο μέρος όπου ζουν είτε κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους. Το 16^ο και 17^ο αιώνα μερικοί αρχίζουν να δουλεύουν ως γεωργοί κι έτσι δημιουργούνται τσιγγάνικα χωριά. Το 18^ο και 19^ο αιώνα, με την ανάπτυξη της γεωργίας, οι οικογένειες των Τσιγγάνων που εργάζονται σε τουρκικά αγροκτήματα συγκροτούνται σε τσιφλίκια, ενώ άλλοι εγκαθίστανται μόνιμα στις τσιγγάνικες συνοικίες των πόλεων, τους τσιγγάνικους μαχαλάδες.

Το πρώτο κύμα Τσιγγάνων λοιπόν απλώνεται τελικά σε ολόκληρη την Ευρώπη, εγκαθίσταται σε διάφορα μέρη και περιορίζει σε μεγάλο βαθμό τις μετακινήσεις του. Τυχαίνει επίσης Ταξιδευτές ινδικής καταγωγής να συναντούν αυτόχθονες Ταξιδευτές. Μέσα από τις συναντήσεις με τους Ταξιδευτές που κατάγονται από την Ινδία προέκυψαν πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις. Έτσι, από το 16^ο κιόλας αιώνα σχηματίστηκαν μεικτές ομάδες, όταν στοιχεία ινδικής προέλευσης απορροφήθηκαν και αφομοιώθηκαν από τους αυτόχθονες νομάδες και οι νομάδες από την Ινδία απορρόφησαν και αφομοίωσαν αυτόχθονα στοιχεία.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.28)

1.3. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ

Σε κάθε χώρα το πρώτο μεταναστευτικό κύμα ακολούθησαν και άλλα. Το 16^ο και το 17^ο αιώνα έφτασαν τα πρώτα μεταναστευτικά κύματα στην Κύπρο, προερχόμενα από την Τουρκία, και αργότερα, το 19^ο αιώνα, μετά την απελευθέρωση των σκλάβων της Ρουμανίας, ακολούθησαν και νέα. Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και στις αρχές του 18^{ου} η διαμάχη ανάμεσα στην Αυστρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία προκαλεί νέες μεταναστεύσεις προς τη Βουλγαρία. Το ίδιο συμβαίνει και μετά την κατάργηση της δουλείας στη Ρουμανία.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εμφανίζονται στην Ιταλία Ούγγροι Τσιγγάνοι, ενώ μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, Γερμανοί και Σλάβοι Τσιγγάνοι έρχονται από το βορρά και την ανατολή. Στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οι Τσιγγάνοι διώκονται από την Ιταλία, τη Σλοβενία και την Κροατία, ενώ από τη δεκαετία του '60 ένα νέο κύμα Γιουγκοσλάβων Τσιγγάνων απλώνεται στην Ιταλία.

Στη Γαλλία το δεύτερο μεταναστευτικό κύμα φτάνει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από την Ουγγαρία και τη Ρουμανία και ακολουθούν με σταθερό ρυθμό νέα κύματα μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο. Το ίδιο συμβαίνει και στη Νορβηγία και τη Γερμανία. Τη δεκαετία του '60 αναπτύχθηκε ένα μεγάλο μεταναστευτικό κύμα Τσιγγάνων από τη Γιουγκοσλαβία, που με διαδοχικές διακοπές κράτησε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, όταν χιλιάδες Τσιγγάνων εγκαταλείπουν τη νότια περιοχή της Γιουγκοσλαβίας και κατευθύνονται κυρίως προς τη Γερμανία.

Στην Ολλανδία επανεμφανίζονται το 19^ο και τον 20^ο αιώνα, ενώ στη δεκαετία '30 μια μικρή ομάδα προηγείται ενός μεταναστευτικού κύματος από τη Γιουγκοσλαβία και την Ουγγαρία, το οποίο φτάνει στην Ολλανδία το 1960. Το 1978 και το 1979, 600 άτομα που έζησαν στη Γαλλία και την Ιταλία αποδημούν, με σκοπό να εγκατασταθούν στην Ολλανδία. Κατά τον ίδιο τρόπο από το 1965 εμφανίζονται στη Δανία πολλές ομάδες με γιουγκοσλαβικό διαβατήριο, οι οποίες ταξιδεύουν προς τη Σουηδία και τη Νορβηγία, αλλά επιστρέφουν για να εγκατασταθούν στην Κοπεγχάγη και στο Ελσίνκι.

Από το 1958 πολλοί Τσιγγάνοι εγκαθίστανται μόνιμα στις ανατολικές περιοχές της Αυστρίας, ενώ άλλοι φεύγουν για τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και την Αυστραλία. Το 1968 συχνά μετακινούμενες οικογένειες από την Τσεχοσλοβακία έρχονται μαζί με άλλους πρόσφυγες στην Αυστρία και, αφού διαμείνουν από δύο έως πέντε χρόνια, οι περισσότεροι θα ξαναφύγουν κυρίως για τη Σουηδία. Από αυτή τη

χρονιά και μέχρι το 1980 οι περισσότεροι Τσιγγάνοι της Αυστρίας προέρχονται από τη Γιουγκοσλαβία και πολλοί από αυτούς εγκαθίστανται εκεί και επιλέγουν την αυστριακή υπηκοότητα.

Στη Μεγάλη Βρετανία, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, φτάνει το δεύτερο μεταναστευτικό κύμα με αυτούς που εγκατέλειψαν τη Ρουμανία και τις άλλες ανατολικές χώρες. Τον 20^ο αιώνα, στα τέλη της δεκαετίας του '50, 200 με 300 άτομα ήρθαν πρόσφυγες από την Ουγγαρία και από το 1960 πολλοί Ταξιδευτές περνούν στην Αγγλία. Η Ισπανία γνωρίζει ένα παρόμοιο μεταναστευτικό κύμα πολλών Τσιγγάνων που έρχονται από την Πορτογαλία.

Οι πολυπληθέστερες και με τις περισσότερες συνέπειες μετακινήσεις, λόγω και του αριθμού των χωρών υποδοχής των μεταναστών που εμπλέκονται, είναι αυτές που ξεκίνησαν από τη Ρουμανία το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, από τη Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του '60, αλλά και από τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και άλλα κράτη στις αρχές της δεκαετίας του '90. Μετά από ορισμένες μετακινήσεις από την κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, στα τέλη της δεκαετίας του '80, στις αρχές της δεκαετίας του '90 δημιουργείται πράγματι ένα ισχυρό μεταναστευτικό κύμα, που είναι το πρώτο του οποίου το εύρος και οι συνέπειες είναι τόσο ορατές, ώστε λίγοι είναι οι πολίτες από τις χώρες προέλευσης και υποδοχής που το αγνοούν. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία που οι τσιγγάνικες κοινότητες δίνουν την αφορμή να γίνει λόγος γι' αυτές στο επίπεδο πλέον μιας ηπείρου αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα, δεδομένου ότι γίνονται πολλές μεταναστεύσεις προς την Αμερική και κυρίως προς τη βόρεια Αμερική.

Το 17^ο και το 18^ο αιώνα η βάνανση αντιμετώπιση απομακρύνει τους Τσιγγάνους από την Ολλανδία. Την ίδια εποχή η Σουηδία τους στέλνει στη Φινλανδία. Το 1992 και το 1993 έχουμε την προσχεδιασμένη απομάκρυνση των Τσιγγάνων από τη Γερμανία στη Ρουμανία. Ενώ οι οικογένειες που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις σλοβακικές περιοχές τη δεκαετία '50 για να πάνε στη Βοημία αντιμετωπίζουν από τον Ιανουάριο του 1993 την απειλή ότι θα απελαθούν από τη Βοημία προς τη Σλοβακία.

Από 1960 λόγω της κρίσης στο εμπόριο, οι Τσιγγάνοι έφυγαν από την Πορτογαλία για την Ισπανία και από τη Γιουγκοσλαβία και τα άλλα ανατολικά κράτη για πολλές χώρες της δυτικής Ευρώπης.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.30 & Angus Fraser, 1998, σ.40)

1.4. ΑΙΤΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Οι Τσιγγάνοι μεταναστεύουν για διάφορους λόγους. Ένας λόγος είναι οι διωγμοί που υφίστανται και οι οποίοι τους οδηγούν στη φυγή. Αιώνες τώρα τα μέτρα απέλασης ή εξορίας και οι τιμωρίες που τους επιβάλλονται είναι πάρα πολλά. Άλλος λόγος είναι η οργανωμένη καταδίωξή τους, που έχει ως αποτέλεσμα άλλοι να οδηγούνται στο θάνατο και άλλοι να τρέπονται σε φυγή. Απέναντι στην εχθρότητα των πληθυσμών που τους περιβάλλουν, το μόνο που απομένει στους Τσιγγάνους είναι να πάνε μακρύτερα, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες υποδοχής. Η δεκαετία του '90 αποτελεί την πιο χαρακτηριστική περίοδο βίαιου συμπεριφοράς που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι σε πολλά κράτη, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, όπου παρατηρούνται βιαιότητες, ρατσιστικοί διωγμοί, λεηλατημένες ή καμένες κατοικίες και γενικά αφόρητες συνθήκες ζωής.

Σε περιόδους κρίσης μιας χώρας, οι Τσιγγάνοι αποτελούσαν τον αποδιοπομπαίο τράγο, με αποτέλεσμα την επιδείνωση της κατάστασής τους και την απόρριψή τους. Οι αλλαγές των συνόρων στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσαν αποσταθεροποιητικό παράγοντα για τις ομάδες των Τσιγγάνων. Κι ακόμα οι οικονομικές δυσκολίες, από τις οποίες πλήττονται ιδιαίτερα οι Τσιγγάνοι, τους ωθούν να αλλάζουν χώρα διαμονής. Επίσης το εμπόριο αποτελεί ένα σημαντικό λόγο για τις μετακινήσεις και για την αλλαγή περιοχής διαμονής, ακόμα και κράτους. Ένας έμπορος ή ένας Τσιγγάνος χειροτέχνης αναζητά πελάτες σε διαφορετικά μέρη, γεγονός που δημιουργεί την ανάγκη μετεγκατάστασης. Η διατήρηση της πελατείας προϋποθέτει την επιστροφή ή τη μόνιμη εγκατάσταση. Αυτά τα δύο ενδεχόμενα συνδυάζονται και με άλλα στοιχεία, που προσδιορίζουν τη μετακίνηση ή τη στάθμευση.

Υπάρχουν και πολλοί άλλοι λόγοι που συντελούν σ' αυτή την περιπλάνηση. Το ταξίδι επιτρέπει στις οικογένειες που αισθάνονται ότι ανήκουν στο σύνολο να συναντιούνται και να διατηρούν δεσμούς. Είναι ακόμα η αγάπη των Τσιγγάνων για το ταξίδι και την ανεξαρτησία που τους προσφέρει μέχρι σήμερα τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες, όπως τα μεγάλα πανηγύρια και τα προσκυνήματα.

Επομένως, υπάρχει μια δομικά καθορισμένη νομαδική ζωή, η οποία οφείλεται σε μια συγκεκριμένη κοινωνική και οικονομική οργάνωση και στην επιθυμία για ταξίδια, αλλά υπάρχει και μια συγκυριακή νομαδική ζωή, η οποία οφείλεται σε γεγονότα που προκάλεσαν άλλοι, όπως ο αποκλεισμός ή ο εγκλεισμός των

Τσιγγάνων. Γενικά όμως οι μετακινήσεις τους είναι τις περισσότερες φορές συνδυασμός και των δύο.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.33)

1.5. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι Απογραφές των Τσιγγάνων που έγιναν κατά καιρούς έδωσαν αμφισβητήσιμα αποτελέσματα. Οι διάφοροι επίσημοι αριθμοί, δίνουν μόνο τάξεις μεγέθους, γιατί τα επιλεγόμενα κριτήρια για το ποιος είναι Τσιγγάνος και ποιος Ταξιδευτής καθορίζονται πολιτικά και επομένως είναι ασαφή. Και ακόμα, κατά τη διάρκεια μιας απογραφής οι περισσότεροι Τσιγγάνοι μπορεί να μη δηλώσουν την πραγματική τους ταυτότητα, για διάφορους λόγους, κυρίως όμως από προνοητικότητα, από φόβο μετά από τόσους αιώνες διωγμών. Έτσι σε ορισμένα κράτη, ανάμεσα στα επίσημα δεδομένα που βασίζονται σε απογραφές, των οποίων τα κριτήρια είναι τις περισσότερες φορές αυθαίρετα, και τις εκτιμήσεις που γίνονται με βάση άλλες πηγές, οι διαφορές κυμαίνονται από το 1 ως το 5.

Επιπλέον, ο όρος Τσιγγάνος δεν αντιστοιχεί πάντα σε μία μόνο πραγματικότητα. Επίσης σε πολλά κράτη κάθε όρος που υποδηλώνει εθνική προέλευση αντικαταστάθηκε στα διοικητικά κείμενα από μια μεταφορική χρήση του όρου, η οποία σχετίζεται με τις πολιτικές αφομοίωσης. Σε μερικά κράτη, όπως στην Τσεχοσλοβακία, οι απογραφές δεν έπαιρναν υπόψη τους μια εθνότητα η οποία θεωρούνταν ότι βρίσκεται υπό εξαφάνιση ή που θα έπρεπε να εξαφανιστεί, αλλά μια κοινωνική ομάδα που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ενός προγράμματος ένταξης. Από όλα αυτά καταλαβαίνουμε ότι μόνο μια μερίδα των Τσιγγάνων αποτελούσε αντικείμενο απογραφής.

Στη Μεγάλη Βρετανία, το 1991 το Υπουργείο Περιβάλλοντος καταγράφει στην Αγγλία 12.316 τροχόσπιτα Τσιγγάνων, εκτιμώντας ότι υπάρχουν στην πραγματικότητα 55.000 Τσιγγάνοι στην Αγγλία, ενώ το 1966 είχαν απογραφεί 15.000. Άρα υπάρχει μια σημαντική αύξηση του αριθμού των νομάδων. Την ίδια χρονιά, το 1991, στην Ουαλία υπολογίζεται ότι υπήρχαν 800 περίπου οικογένειες, δηλαδή 3.600 άτομα. Στη Σκωτία αναγνωρίζονται επίσημα 3.000 άτομα. Επομένως, έχουμε συνολικά 55.000 ως 60.000 νομάδες περίπου στη Μεγάλη Βρετανία.

Στη Γαλλία, σύμφωνα με την απογραφή που έγινε το 1961, υπολογίζονται 79.452 άτομα. Το 1980, έχουμε ένα σύνολο 167.872 ατόμων. Ενώ σήμερα μπορούμε

να εκτιμήσουμε ότι στη Γαλλία οι Τσιγγάνοι και οι Ταξιδευτές αντιπροσωπεύουν 280.000 με 340.000 άτομα.

Το 1961 στην Ιρλανδία είχαν απογραφεί 1.117 οικογένειες και το 1977 1.953 οικογένειες, υπολογίζοντας ένα σύνολο μεγαλύτερο από 12.000 άτομα για όλη τη χώρα. Το 1979 οι αρχές συνειδητοποιούν ότι ο πληθυσμός των Τσιγγάνων ξεπερνά τα 20.000 άτομα.

Στην Ιταλία στα τέλη του 1990, καταγράφηκαν 29.790 μετανάστες, από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν Τσιγγάνοι. Στη συνέχεια, ο πόλεμος ώθησε πολλούς Τσιγγάνους να γίνουν πρόσφυγες, με αποτέλεσμα περισσότεροι από 40.000 Τσιγγάνοι να φτάσουν πρόσφατα στην Ιταλία.

Στη Βουλγαρία η τελευταία επίσημη απογραφή, που δημοσιεύτηκε το 1956, παρουσιάζει 195.000 Τσιγγάνους. Το 1989 με απογραφή που πραγματοποιήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν 576.000 Τσιγγάνοι. Το 1992 ακριβείς επαληθεύσεις δείχνουν ότι ο αριθμός αυτός είναι πολύ μικρότερος από τον πραγματικό.

Τα μεγάλα μεταναστευτικά κύματα της δεκαετίας του '90 καθιστούν ακόμα πιο αβέβαιη την εκτίμηση του αριθμού των Τσιγγάνων, όχι μόνο γιατί οι στατιστικές πραγματοποιούνται δύσκολα, αλλά και διότι οι μετακινήσεις τους είναι πολλές, γίνονται κατά κύματα και μπορούν έτσι σε σύντομο χρονικό διάστημα να τροποποιήσουν την πυκνότητα του πληθυσμού τους. Επίσης, η μεγάλη δημογραφική ανάπτυξη οδηγεί στην αναθεώρηση των δεδομένων κάθε τόσο, γιατί ο πληθυσμός των Τσιγγάνων είναι δυνατό σε πολλά κράτη να διπλασιαστεί μέσα σε λιγότερο από είκοσι χρόνια. Και έπειτα, στα περισσότερα κράτη υπάρχει σχεδόν πλήρης έλλειψη δεδομένων για τους Ταξιδευτές, οι οποίοι θεωρούνται μερικές φορές εσφαλμένα ότι δεν είναι Τσιγγάνοι.

Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να πούμε με σιγουριά πόσοι αναλογικά είναι οι μετακινούμενοι Τσιγγάνοι και πόσοι οι μόνιμα εγκαταστημένοι, διότι οι ορολογίες που χρησιμοποιούνται είναι ασαφείς και δεν καλύπτουν την ίδια πραγματικότητα από τη μια χώρα στην άλλη. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι στις ευρωπαϊκές χώρες οι νομάδες που ζουν σε κινητή κατοικία και μετακινούνται τακτικά αντιπροσωπεύουν το 20% των Τσιγγάνων. Οι ημεγεκαταστημένοι, που έχουν μόνιμη στέγη και μετακινούνται μόνο ένα μέρος του χρόνου ή ζουν ένα μέρος του χρόνου σε μόνιμη στέγη και τον υπόλοιπο ταξιδεύοντας, αντιπροσωπεύουν το άλλο 20%. Οι μόνιμα

εγκαταστημένοι, που δεν ταξιδεύουν, αν και ένα μέρος από αυτούς ζουν σε κινητή ή προσωρινή κατοικία, αποτελούν το 60%.

Φυσικά η κατάσταση διαφέρει από χώρα σε χώρα. Έτσι στη Σουηδία και τη Δανία φαίνεται ότι όλοι οι Τσιγγάνοι είναι μόνιμα εγκαταστημένοι. Στην Ισπανία το σύνολο σχεδόν των Τσιγγάνων έχει εγκατασταθεί μόνιμα, ένας μικρός αριθμός είναι ημιεγκαταστημένοι, ενώ οι μετακινούμενοι σπανίζουν. Η κατάσταση είναι παρόμοια και στην Αυστρία. Αντίθετη σχεδόν κατάσταση επικρατεί σε άλλα κράτη, όπως στη Μεγάλη Βρετανία, την Ιρλανδία, στο Βέλγιο ή στη Γαλλία. Η κατάσταση γενικά είναι ευμετάβλητη, εξαιτίας των απρόβλεπτων γεγονότων της δεκαετίας του '90.

Εκτίμηση του αριθμού των Τσιγγάνων και Ταξιδευτών στην Ευρώπη

Χώρα	Αριθμός ατόμων	
	Ελάχιστος	Μέγιστος
Αλβανία	90.000	100.000
Αυστρία	20.000	25.000
Βέλγιο	10.000	15.000
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	40.000	50.000
Βουλγαρία	700.000	800.000
Γαλλία	280.000	340.000
Γερμανία	110.000	130.000
Δανία	1.500	2.000
Ελβετία	30.000	35.000
Ελλάδα	160.000	200.000
Εσθονία	1.000	1.500
Ηνωμένο Βασίλειο	90.000	120.000
Ιρλανδία	22.000	28.000
Ισπανία	650.000	800.000
Ιταλία	90.000	110.000
Κροατία	30.000	40.000
Κύπρος	500	1.000
Λετονία	2.000	3.500
Λευκορωσία	10.000	15.000
Λιθουανία	3.000	4.000
Λουξεμβούργο	100	150
Μολδαβία	20.000	25.000
Νορβηγία	500	1.000
Ολλανδία	35.000	40.000
Ουγγαρία	550.000	600.000
Ουκρανία	50.000	60.000
Πολωνία	50.000	60.000

Πορτογαλία	40.000	50.000
Ρουμανία	1.800.000	2.500.000
Ρωσία	220.000	400.000
Σερβία- Μαυροβούνιο	400.000	450.000
Σκόπια	220.000	260.000
Σλοβακία	480.000	520.000
Σλοβενία	8.000	10.000
Σουηδία	15.000	20.000
Τουρκία	300.000	500.000
Τσεχία	250.000	300.000
Φιλανδία	7.000	9.000
Ευρώπη (περίπου)	7.000.000	8.500.000

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.34)

1.6. ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

Οι κυρίαρχες ονομασίες που δόθηκαν για το χαρακτηρισμό των πληθυσμιακών ομάδων που διάγουν βίον πλάνητα, και σε κάποιο βαθμό νομαδικό, είναι Γύφτοι και Τσιγγάνοι. Πρόκειται για τις περισσότερο διαδεδομένες ονομασίες πληθυσμών που μιλούν περισσότερες από μία γλώσσες, που ανήκουν σε περισσότερες από μία φυλές, που έχουν περισσότερες από μία καταγωγές ή προελεύσεις, και που τελευταίως η αστική ένταξη των περισσότερων από αυτούς άρχισε να σημαίνει και την κοινωνική ενσωμάτωση στις κοινωνίες των «άλλων», των «λαϊκών».

Στην Ελλάδα, οι λαϊκές ονομασίες, για τους ανθρώπους που αδιακρίτως σήμερα χαρακτηρίζονται Γύφτοι ή Τσιγγάνοι είναι αρκετές και έχουν προέλθει από τη γλώσσα που μιλάνε, από το επάγγελμα που ασκούν, από τη χώρα καταγωγής τους, από το θρήσκευμά τους, από τη φυλετική τους προέλευση-καταγωγή, από το βαθμό της ένταξής τους ή της εγκατάστασής τους σε αστικά κέντρα. Όλες αυτές οι φυλές αποτελούν πληθυσμιακά σύνολα με φυλετικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, επαγγελματικές, ηθών-εθίμων και δοξασιών, διαφορές.

Οι έλληνες λόγιοι ονόμασαν όλους αυτούς τους ανθρώπους αυτών των φυλών Ατσιγγανούς, ενώ πολλοί χρησιμοποίησαν και χρησιμοποιούν τον όρο Αθίγγανοι, που έχει σχέση με αιρετικούς χριστιανούς των Βυζαντινών χρόνων. Πάντως, για τους Έλληνες, οι κύριες ονομασίες που επικράτησαν για χαρακτηρισμό όλων αυτών των φυλών είναι οι:

- **Γύφτοι**, εννοώντας όλους εκείνους που ζούσαν ή ζουν στις παρυφές και τα όρια οικισμών και άστεων και που ασχολούνται με μικροεπαγγέλματα και κατασκευή αγροτικών εργαλείων.
- **Τσιγγάνοι**, εννοώντας όλους εκείνους που τη μια μέρα έστηναν ή στήνουν το τσαντίρι τους εδώ και την άλλη μέρα αλλού, ασχολούμενοι με την καλαθοπλεκτική, ασκώντας όμως και άλλα επαγγέλματα σχετιζόμενα με το νομαδισμό και τη συνεχή μετακίνησή τους.

Οι ίδιοι διακρίνονται μεταξύ τους με δικές τους ονομασίες: γενεαλογικές, επαγγελματικές, γεωγραφικής καταγωγής και άλλα.

Στην Ελλάδα έχουμε κυρίως τους **Βλάχουρα**, δηλαδή Βλάχους, ιθαγενείς χριστιανούς των Βαλκανίων, κυρίως της Βλαχίας. Στην Ισπανία ονομάζονται **Καλέ**, που σημαίνει μαύροι, μελαχρινοί, στη Δυτική Ευρώπη **Μανούς**, που σημαίνει άνθρωποι, στη Γερμανία **Σίντι**, δηλαδή Σιντ του Πακιστάν, στην Ανατολική Ευρώπη, **Καλντεράς**, **Λοβάρι**, **Ρουντάρι** και άλλα. Στην Ελβετία και την Ολλανδία οι Τσιγγάνοι ονομάζονται **Έιντεν**, που σημαίνει ειδωλολάτρες, στη βόρεια Γερμανία, στη Σουηδία και στη Δανία ονομάστηκαν **Τάτερν**, δηλαδή Τάταροι, στην Γαλλία ονομάστηκαν **Μποέμηδες**, δηλαδή Βοημοί, **Τσιγγάνοι** στη Ρουμανία, **Σιγκόνιοι** στη Λιθουανία, **Κάουλι** και **Κουρμπάντ** στη Συρία.

(Εξαρχος Γιώργης, 1996, σ.29)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

2.1. ΓΛΩΣΣΑ

Οι γλωσσολόγοι δέχονται ότι οι Τσιγγάνοι ομιλούν διαλέκτους της Ινδογενούς γλώσσας Ρομανί. Τη γλώσσα τους την έφεραν από την Ινδία και την εμπλούτισαν στο λεξιλόγιο και στη δομή με στοιχεία από τις γλώσσες των χωρών που περνούσαν, ιδιαίτερα Περσικές, Ελληνικές και Ρουμάνικες.

Η ιστορία των ταξιδιών τους μπορεί ν' ανιχνευθεί μελετώντας την τσιγγάνικη γλώσσα. Περίπου 4 με 5 εκατομμύρια Τσιγγάνοι στην Ευρώπη, μιλούν διαλέκτους της Ρομανί. Οι τσιγγάνικες διάλεκτοι έχουν δεχθεί προσμίξεις από τις γλώσσες των χωρών που διαμένουν οι Τσιγγάνοι.

Η γλώσσα των Τσιγγάνων, είναι γλώσσα πλούσια και ευέλικτη, με πολύπλοκες κλίσεις για τα ουσιαστικά και συζυγίες ρημάτων που αφήνουν περιθώρια για ευρύτατο φάσμα επικοινωνίας. Η ευελιξία της ρομανικής εκδηλώνεται επίσης με την ικανότητά της να δημιουργεί νέους τύπους, μερικές φορές μέσα από εκπληκτικούς συνδυασμούς λέξεων με διαφορετική ετυμολογική προέλευση. Έτσι, αντί να εκφυλιστεί, η ρομανική εξελίσσεται με διαδικασία όμοια προς εκείνη των άλλων γλωσσών. Το λεξιλόγιό της έχει εμπλουτιστεί και προσαρμόζεται ανάλογα με τις νέες ανάγκες, τις αλλαγές των συνθηκών ζωής, των εποχών και του περιβάλλοντος. Οπωσδήποτε όμως αυτό πολλαπλασιάζει τις δυσκολίες συνεννόησης ανάμεσα στις ομάδες, αφού οι διάλεκτοι διαφοροποιούνται συνεχώς.

Οι Τσιγγάνοι είναι δίγλωσσοι, μιλούν τη Ρομανί και τη γλώσσα της χώρας στην οποία ζουν. Η γλώσσα γι' αυτούς αποτελεί σημαντικό κριτήριο εθνικής συγγένειας και ταυτότητας. Οι διάλεκτοι, οι οποίες με βάση γλωσσολογικά κριτήρια, μπορούν να ομαδοποιηθούν στην Ελλάδα στις παρακάτω κατηγορίες: Τσιγγάνικες, Γύφτικες, Ελληνοτσιγγάνικες-κρεολικές, Ρουμάνικη και μη Τσιγγάνικες.

Τα ελληνικά δάνεια που πήραν πριν τον 15^ο αιώνα, αλλά και αυτά που πήραν αργότερα ή που παίρνουν ακόμα εδώ στην Ελλάδα, μπορεί κανείς να τα διακρίνει στις λέξεις που χρησιμοποιούν σήμερα οι Τσιγγάνοι, μόνο σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Εκτός, όμως, από την ελληνική και άλλες γλώσσες έχουν στενή συγγενική σχέση με την τσιγγάνικη, όπως είναι οι γλώσσες ιντί, παντζιαμπί, περσική και κουρδική.

Το πρόβλημα της ενοποίησης της γλώσσας των Τσιγγάνων έχει συζητηθεί σε διάφορα συνέδρια των Ρομά, αλλά προς το παρόν δεν έχει γίνει τίποτα προς αυτήν την κατεύθυνση. Πάντως εκδηλώνεται όλο και πιο πολύ η τάση να γράφουν στη

ρομανική, γλώσσα ως τώρα προφορική. Εκδίδονται περιοδικά στα τσιγγάνικα και στη Γιουγκοσλαβία κυκλοφορεί ήδη γραμματική της τσιγγάνικης γλώσσας.

(Εξαρχος Γιώργης, 1996, σ.33 & Angus Fraser, 1998, σ.15)

2.2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ: ΜΩΣΑΪΚΟ

Οι διαφορές των ομάδων ανάλογα με την Ιστορία τους, την πορεία τους και τη σημερινή τους κατάσταση προκάλεσαν μαζί με τη γλωσσική ποικιλία μια μεγάλη διαφοροποίηση των πολιτιστικών και των κοινωνικών στοιχείων της κάθε ομάδας. Έτσι οι Τσιγγάνοι σχηματίζουν ανά τον κόσμο ένα μωσαϊκό διαφοροποιημένων ομάδων, γεγονός από το οποίο προκύπτουν δύο σημαντικές εκτιμήσεις.

Σύμφωνα με την πρώτη εκτίμηση, μωσαϊκό είναι ένα σύνολο του οποίου τα στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους. Οι σχέσεις που το διέπουν συντελούν στην οργάνωση και τη δόμησή του, ακόμα κι αν η δομή αυτού του συνόλου δεν είναι αυστηρή αλλά ευμετάβλητη.

Σύμφωνα με τη δεύτερη εκτίμηση, κάθε στοιχείο του συνόλου έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία το διαφοροποιούν από κάθε άλλο στοιχείο του μωσαϊκού, η δομή δηλαδή και το περιεχόμενο του καθενός από τα στοιχεία μπορεί να είναι ιδιότυπα.

Ωστόσο χωρίς να υπάρχει διοικητικός συντονισμός ή κεντρική εξουσία, χωρίς ποτέ να έχουν συναντηθεί μεταξύ τους για να έχουν ορίσει τον τρόπο λειτουργίας, το εθιμικό τους δίκαιο, συνθέτουν μια κοινωνία, αφού συνθέτουν ένα καθολικό, αυτοτελές και οργανωμένο σύνολο ανθρώπων που έχει δική της διάρθρωση:

Σόι : είναι μια ομάδα που σχηματίζεται από συγγενή μεταξύ τους άτομα, που τους ενώνει το πατρώνυμο ενός κοινού προγόνου, που συνήθως είναι άνδρας.

Φάρα: ενώνει το σύνολο των σογιών που έζησαν μαζί σε μια χώρα αρκετό χρόνο και έχουν δημιουργήσει έστω και μακρινούς συγγενικούς δεσμούς.

Υποομάδες: ομάδες που έχουν ιδιαίτερους κοινωνικούς και πολιτιστικούς δεσμούς μεταξύ τους, ικανούς να τους διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες Υποομάδες και τέλος,

Ομάδα: όπου ανήκουν οι Υποομάδες με τις μεγάλες φάρες και τις εκτεταμένες οικογένειες.

Μια τέτοια Ομάδα για παράδειγμα είναι οι Ρωμ, στους οποίους κατά τους εθνολόγους, ανήκουν τρεις Υποομάδες, οι Kalderas, Sinti, Manus.

Επίσης ο όρος ομάδα εννοείται και ως το σύνολο κάποιων συγγενών μεταξύ τους οικογενειών που ανήκουν σε ένα σόι μιας φάρας και αποτελεί τη βασική υποδιαίρεση του σογιού και είναι η κοινωνική μονάδα όλης της κοινωνίας. Αυτή είναι η ομάδα που εδραιποιείται ή μετακινείται και αποτελείται από 15 έως 25 οικογένειες.

Τα ονόματα κάτω από τα οποία οργανώνονται οι Τσιγγάνοι σε ομάδες αποτελούν φανερή απόδειξη αυτής της πολυμορφίας. Οι ονομασίες αυτές μπορεί να χρησιμοποιούνται από οικογενειακές ομάδες οι οποίες έχουν κοινή κοινωνική καταγωγή. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται ένα γεωγραφικό κριτήριο, το οποίο εξηγεί έναν τόπο όπου ζουν ή έζησαν, ακόμα και διασχίζοντάς το, μόνο όσοι χρησιμοποιούν την ονομασία αυτή ή οι πρόγονοί τους, ή μπορεί να πρόκειται για συγκεκριμένο τόπο. Μπορεί ακόμα το όνομα να αντιστοιχεί σε μια περιοχή ή σε ένα έθνος.

Μπορεί στην ονομασία να χρησιμοποιείται κάποιο επαγγελματικό κριτήριο, δηλαδή κάποιο επάγγελμα που ασκείται ή ασκήθηκε. Η ονομασία μπορεί άλλοτε να τονίζει ένα ιδιαίτερο στοιχείο, το οποίο χαρακτηρίζει έναν περισσότερο ή λιγότερο σημαντικό αριθμό ατόμων.

Ανάμεσα στην ονομασία και την πραγματικότητα η σχέση, είτε οικογενειακή είτε επαγγελματική είτε γεωγραφική είναι συχνά χαλαρή, όμως αυτό δεν αφαιρεί τίποτε από την κοινωνική αποδοχή της ονομασίας. Αυτό που έχει σημασία είναι η ύπαρξη της συγκεκριμένης ομάδας κι όχι οι λόγοι της σύστασης και της ονομασίας της. Όπως συμβαίνει με τη χρήση μιας γλώσσας, για την οποία η ομάδα θέλει να πιστεύει πως είναι πρωτότυπη, έτσι συμβαίνει και με την ονομασία. Μια τσιγγάνικη ομάδα τη χρησιμοποιεί για να διακριθεί ως ξεχωριστή και μ' αυτό τον τρόπο να διαφοροποιηθεί από όλες τις άλλες ομάδες. Για το λόγο αυτό, αλλά και για να παραμείνουν κοινωνικά με διακριτική αξία, οι ονομασίες ποικίλλουν και εξαρτώνται πάνω απ' όλα από τη συγκεκριμένη κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ομάδα σε μια δεδομένη στιγμή.

Το άτομο αποκτά την ταυτότητά του μέσα από τη συμμετοχή του στη μια ή την άλλη ομάδα. Ούτε είναι γνωστό ούτε αναγνωρίζεται από την προσωπικότητά του, αλλά από τη θέση που κατέχει στο εσωτερικό μιας ομάδας, η οποία καθορίζει την ταυτότητα του ίδιου, την ιδέα δηλαδή που διαμορφώνει για τον ίδιο και τους άλλους, τον τρόπο με τον οποίο το κρίνουν

και τους κρίνει. Από εδώ προκύπτει και η σημασία, στις συναντήσεις των Τσιγγάνων, των πολιτιστικών στοιχείων αλλά και των ονομασιών εκείνων οι οποίες τους επιτρέπουν να διακρίνουν τα κοινά στοιχεία ή τις διαφορές μεταξύ τους, να αισθάνονται δηλαδή ο ένας κοντά στον άλλο ή να διαφοροποιούνται.

Μέσα λοιπόν σ' αυτό το πλαίσιο οι ονομασίες που χρησιμοποιούνται έχουν για τους διασκορπισμένους και ταυτόχρονα διαφοροποιημένους πληθυσμούς μια πρώτη και σημαντική λειτουργία κατάταξης και στη συνέχεια μια λειτουργία εντοπισμού και αμοιβαίας προσαρμογής.

Υποδιαίρεσεις αναπτύσσονται κυρίως τα τελευταία χρόνια και λόγω των διαφορών του επιπέδου ζωής και της οικονομικής κατάστασης, δημιουργώντας έτσι νέες κοινωνικοοικονομικές ομάδες ταύτισης, κάθετες σε σχέση με τις άλλες, οι οποίες χωρίζουν τους πλούσιους από τους φτωχούς. Αυτό συμβαίνει σε όλες τις χώρες όλο και συχνότερα.

Για τις σύγχρονες κοινωνίες που περιβάλλουν τους Τσιγγάνους, η πόλη, η εκβιομηχάνιση και ο συγκεντρωτισμός μετέβαλαν τις δυνατότητες ένταξης στις ομάδες. Η ένταξη δημιουργείται περισσότερο με βάση οικονομικά και επαγγελματικά κριτήρια. Στο σύγχρονο κόσμο που χάνει την πολυμορφία του, η ιδιαιτερότητα των Τσιγγάνων εξακολουθεί να παραμένει και τη συναντούμε στην κινητικότητα τους, την ευελιξία τους, τη διάσπασή τους, την ανεξαρτησία τους, την αγάπη τους για το διαφορετικό και τον τρόπο διατήρησής του και τέλος στη σχέση τους με το περιβάλλον.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.67 & Έφη Καραθανάση, 2000, σ.186)

2.3. Η ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ, ΣΥΝΕΚΤΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Η συγγένεια αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δομής της οργανωμένης κοινωνικής ζωής. Είναι ο κοινωνικός θεσμός που συνδέει τα μέλη περισσότερων οικογενειών που συνήθως έχουν κοινή καταγωγή ή συνδέει μέλη με τον γάμο, ο οποίος με τη σειρά του οργανώνει τη συλλογική ζωή μέσα από τη βιολογική αναπαραγωγή. Οι σχέσεις της συγγένειας στηρίζουν όλη την κοινωνική ζωή. Μόνον συγγενείς οικογένειες απαρτίζουν την ομάδα. Η συγγένεια επομένως είναι αυτή που επιτρέπει την ύπαρξη ή όχι των κοινωνικών σχέσεων. Είναι αυτή που αποτελεί τη βάση της ενότητας μεταξύ των συγγενών μερών. Οι κοινωνικές σχέσεις ταυτίζονται με τις συγγενικές σχέσεις.

Αν η συγγένεια αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δομής, η οικογένεια αποτελεί το κύτταρο της κοινωνικής οργάνωσης. Μονάδα της ομάδας είναι η συζυγική οικογένεια. Η τυπική οικογένεια αποτελείται από τους γονείς και τέσσερα έως έξι παιδιά συνήθως. Η συζυγική οικογένεια αποτελείται από τους γονείς και τους απογόνους τους που δεν έχουν ακόμα δημιουργήσει δική τους οικογένεια και πιθανόν τους γονείς του συζύγου, οι οποίοι μένουν με το μεγαλύτερο γιο τους. Είναι η μόνιμη και νόμιμη γενετήσια ένωση των δύο συζύγων που διαβιούν με τα παιδιά τους. Αποτελεί ένα θεσμό που, μαζί με τη συγγένεια, εξασφαλίζει τη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Συζυγικές οικογένειες, συγκροτούν την ομάδα, προερχόμενες από το ίδιο, ή διαφορετικά σόγια, και σε κάθε περίπτωση συνδέονται με δεσμούς συγγένειας.

Η κοινωνική οργάνωση εξελίσσεται και μέσω της συγγένειας, αφού οι γάμοι συνάπτονται είτε στο πλαίσιο της ομάδας είτε στους κόλπους γενικότερα της φάρας. Η κοινωνία είναι ενδογαμική, ενδυναμώνοντας έτσι τους δεσμούς της συγγένειας, την κοινωνική συνεργασία, την αμοιβαία βοήθεια. Ο γάμος είναι το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής συμφωνίας ανάμεσα στις ομάδες όπου ανήκουν οι δύο σύζυγοι. Είτε η συμφωνία γίνεται πριν είτε μετά το γάμο, οι οικογένειες είναι αυτές που ενώνουν τα άτομα και γενικότερα η κοινότητα είναι αυτή που ενώνει ουσιαστικά δύο οικογένειες, επιτρέποντας την ένωση δύο μελών της.

Διαφορές υπάρχουν όσον αφορά στην έννοια της ανταλλαγής. Γενικά η γυναίκα είναι αυτή που θα πάει να ζήσει με την οικογένεια του συζύγου της, αλλά και το αντίθετο δεν αποτελεί καθόλου σπάνια περίπτωση. Βέβαια, η ενδογαμία δεν είναι ένας αυστηρός κανόνας, παρ' όλο που αποτελεί κοινωνική στρατηγική για την επιβίωση, τη διατήρηση της ετερότητας μεταξύ των διαφορετικών φαράων, την προστασία γενικότερα της πολυμερούς δομής της κοινωνίας. Ένας γάμος ανάμεσα σε άτομα δύο διαφορετικών ομάδων μπορεί να ανοίξει το δρόμο για άλλους, ή αντίθετα, λόγω των μετακινήσεων της μιας ομάδας, να μην ακολουθήσουν ποτέ άλλοι.

Οι δεσμοί είναι μια σημαντική βάση για τη διάρκεια και την ευελιξία της οργάνωσης. Αυτοί, με τις μετακινήσεις που προκαλούν, μετατρέπουν το μωσαϊκό των ομάδων σε καλειδοσκόπιο και επιτρέπουν να γίνεται λόγος για κοινωνική οργάνωση μέσα από τις σχέσεις που δημιουργούν. Τα νέα ζευγάρια που σχηματίζονται προσδιορίζονται από την κοινότητα, η οποία και εγγυάται γι' αυτά, είναι γενικά σταθερά και οι οικογένειες που ενώνονται με το γάμο των παιδιών τους έχουν

υποχρεώσεις κοινωνικής συνεργασίας, σέβονται η μία την άλλη και είναι αλληλέγγυες μεταξύ τους.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.77 & Έφη Καραθανάση, 2000, σ.188)

2.4. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Στη ζωή του Τσιγγάνου όλα περιστρέφονται γύρω από την οικογένειά του, η οποία ασκεί πολλές λειτουργίες. Βασική μονάδα της κοινωνικής του οργάνωσης στο σύστημα των οικογενειακών ομάδων, η οικονομική μονάδα όπου ασκείται η εργασία και η αλληλεγγύη της, αλλά και η εκπαιδευτική μονάδα που εξασφαλίζει την κοινωνική αναπαραγωγή, την ασφάλεια και την προστασία του ατόμου. Μέσα στις ρευστές και ασταθείς καταστάσεις, η οικογένεια είναι ένα στοιχείο συνέχειας, συνώνυμη με τη σταθερότητα. Λόγω της σχετικής απουσίας γεωγραφικών και επαγγελματικών δεσμών, στους οποίους θα μπορούσαν να στηριχθούν για την αναζήτηση της ταυτότητάς τους και την ταύτιση του ατόμου, η υπερτονισμός του κοινωνικού στοιχείου προσδίδει στην οικογένεια εξαιρετική σημασία.

Η οικογένεια δεν είναι μια απλή συνάθροιση ατόμων. Αποτελεί ένα όλον, ένα σύνολο μελών αλληλέγγυων τόσο προς τις άλλες οικογένειες όσο και προς τον ξένο. Ζουν τις αντιθέσεις συλλογικά, οι σχέσεις ανάμεσα στα άτομα είναι σχέσεις ανάμεσα στις οικογενειακές ομάδες, το άτομο ενεργεί ως μέλος της οικογένειάς του. Ένα λάθος που έγινε εκλαμβάνεται ως λάθος της οικογένειας. Μια αξιέπαινη πράξη ενισχύει το κύρος της οικογένειας. Ένα παιδί που έχει καλή αγωγή τιμά μέχρι το γάμο του την οικογένειά του, και μετά το γάμο του, αν αλλάξει οικογενειακή ομάδα, εξακολουθεί να αντιπροσωπεύει την οικογένειά του και στους κόλπους της νέας του ομάδας. Αν δηλαδή οι δύο ομάδες έρθουν σε αντίθεση, μπορεί να επιστρέψει στη δική του οικογένεια. Το οικογενειακό σύνολο της καταγωγής του παραμένει ένα αναπόσπαστο στοιχείο και είναι αυτό που του δίνει την εσωτερική ώθηση για τη συμπεριφορά του σε κάθε περίπτωση.

Η κοινωνική αλληλεγγύη κρατά ενωμένα όλα τα μέλη της οικογένειας: οι ανύπαντροι μένουν με τα μέλη της οικογένειας, τους γονείς τους, αναλαμβάνουν υπό την προστασία τους ορφανά και τα φροντίζουν. Σέβονται βαθιά τους ηλικιωμένους και δεν τους παραγκωνίζουν. Τους είναι αδιανόητο να τους βάλουν σε κάποιο γηροκομείο, όπως επίσης δεν αφήνουν ποτέ παιδί σε ορφανοστάσιο. Δεν αφήνουν τον άρρωστο μόνο του. Αν επιβάλλεται εισαγωγή σε νοσοκομείο, μένουν μαζί του

ορισμένα μέλη της οικογένειας. Ούτε ο νεκρός μένει καθόλου μόνος του, αντίθετα, όλοι οι συγγενείς, όπου κι αν βρίσκονται, έρχονται και αγρυπνούν πλάι του μέρα και νύχτα ως την ταφή του. Το άτομο δε μένει ποτέ μόνο του ούτε στο σπίτι του ούτε έξω από αυτό. Βρίσκεται πάντα μέσα σε ένα ευρύ δίκτυο έντονων συναισθηματικών σχέσεων, απ' όπου θεωρείται αδιανόητο να φύγει κανείς και να απομακρυνθεί. Καταλαβαίνουμε από κάθε άποψη τη σοβαρότητα που έχει η αποβολή από την ομάδα. Το άτομο που απορρίπτεται είναι κοινωνικά νεκρό, γιατί είδαμε ότι το άτομο αποκτά την οντότητα και τη θέση του μόνο μέσα στους κόλπους της οικογένειάς του. Η κοινωνική αλληλεγγύη τού προσφέρει κοινωνική και ψυχολογική ασφάλεια.

Το οικογενειακό σύνολο είναι γενικά η εκτεταμένη οικογένεια, η οποία ενώνει πολλές συζυγικές οικογένειες μαζί με τα παιδιά τους και πολλές γενιές. Η συζυγική οικογένεια έχει μόνο κάποια σχετική σπουδαιότητα και το όνομα που φέρει οφείλεται στην ανάγκη προσαρμογής στο αστικό δίκαιο στα σύγχρονα κράτη και δεν έχει κοινωνικά διακριτική αξία.

Η κινητικότητα και το γεγονός ότι ζουν αποκλειστικά το παρόν δεν τους ωθούν στη λατρεία της οικογένειας. Όταν η οικογένεια γίνεται υπερβολικά σημαντική, μειώνεται ο κοινωνικός της ρόλος και οι δεσμοί που ενώνουν τα άτομα μπορεί να αποδυναμωθούν και τότε μια πολύ μεγάλη οικογένεια χωρίζεται σε μικρότερες. Αυτές οι αλλαγές στην οικογένεια απαιτούν από το άτομο, για να μπορεί να αναγνωρίζεται, έντονη μνήμη των οικογενειακών γεγονότων, τα οποία επανέρχονται καθημερινά στις συζητήσεις και αναλύονται στις μεταξύ τους συναντήσεις. Η εκούσια λήθη των νεκρών παραπέμπει πάντα στο παρόν. Σταματά κάθε απόπειρα αξιοποίησης κάποιας κληρονομιάς, τόσο οικονομικής όσο και πολιτιστικής, η οποία θα μπορούσε, με την ενίσχυση των ιδιαιτεροτήτων ή των προνομίων, να κάνει άκαμπτες κάποιες οικογένειες, που έχουν ανάγκη να είναι ευέλικτες για να προσαρμόζονται, και να αυξήσει τις ανισότητες ανάμεσα στα στοιχεία ενός συστήματος το οποίο είναι απαραίτητο να έχει κάποια ισορροπία.

Στην οικογένεια οι γυναικείοι και αντρικοί ρόλοι διαφέρουν, αλλά λειτουργούν και συμπληρωματικά. Η γυναίκα παίζει συχνά σημαντικό οικονομικό ρόλο, έχει μια σχετική ανεξαρτησία, η οποία την οδηγεί στην κάλυψη των καθημερινών αναγκών επιβίωσης της οικογένειας. Σε ένα πλαίσιο απόρριψης και συχνών διωγμών, και ενώ οι άντρες διώκονταν, φυλακίζονταν και τιμωρούνταν, αυτή ήταν συχνά υπεύθυνη για την εξασφάλιση των αναγκαίων για την οικογένεια, διότι έχοντας μαζί τα παιδιά της, γινόταν σπανιότερα αντικείμενο βιαιοτήτων. Αυτό ισχύει γενικά, και γι' αυτό η

γυναίκα είναι αυτή που τις περισσότερες φορές τακτοποιεί τις διοικητικές υποθέσεις, κυρίως στους κοινωνικούς οργανισμούς. Έχοντας την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών μικρής ηλικίας και του κοριτσιού μέχρι το γάμο του, έχει έναν παιδαγωγικό ρόλο πρωταρχικής σημασίας για την εξασφάλιση της επιβίωσης της ομάδας. Η γυναίκα αποτελεί το στοιχείο διατήρησης της κοινωνικής ομάδας, γιατί είναι σε θέση να αναπαράγει τις παραδόσεις, αλλά για τον ίδιο ακριβώς λόγο μπορεί να αποτελεί και στοιχείο αλλαγής.

Ο άντρας αντιπροσωπεύει και υπερασπίζεται προς τα έξω το κύρος της οικογένειας. Στο εσωτερικό είναι επίσης ο αρχηγός της οικογένειας και με αυτή την ιδιότητα έχει την εξουσία και τη δύναμη λήψης αποφάσεων. Σε πολλές ομάδες τα χρήματα που κερδίζει από την εργασία του χρησιμοποιούνται κυρίως για δαπάνες έκτακτες και μεγάλες ή δαπάνες γοήτρου. Βρίσκεται συχνά έξω από την κατοικία του προς αναζήτηση εργασίας, συζητά με φίλους για τη διατήρηση των κοινωνικών δεσμών και διευθετεί τις κοινωνικές υποθέσεις.

Η γέννηση του πρώτου παιδιού δίνει συνοχή στην οικογένεια. Θα ακολουθήσουν και άλλες, συχνά πολλές, γεννήσεις και πάντα το παιδί είναι καλοδεχούμενο. Η ανατροφή του είναι συλλογική και εξασφαλίζεται απ' όλη την οικογένεια. Ζει άνετα και μεγαλώνει ανάμεσα σε τρεις ή τέσσερις γενιές και η κοινωνικοποίησή του πραγματοποιείται μέσα σε αυτό το σύνολο που εξασφαλίζει συνοχή, συνέπεια, συνέχεια και ασφάλεια. Οι γενιές δεν έρχονται σε αντιπαράθεση μεταξύ τους, αποτελούν ένα σύνολο και δεν υπάρχει διάκριση ανάμεσα στον κόσμο του παιδιού και των ενηλίκων, βρίσκονται πάντα σε επαφή, φυσική και κοινωνική, προστατεύονται αμοιβαία από το εξωτερικό περιβάλλον, δεν είναι ποτέ μόνοι και περιβάλλονται πάντα από τους δικούς τους. Εργάζονται μαζί, ζουν μαζί, υποφέρουν μαζί.

Το παιδί μαθαίνει μέσα στους κόλπους της οικογένειας και γρήγορα γίνεται ικανό να αναπτύξει κοινωνικές σχέσεις, να είναι αυτόνομο και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες. Σέβεται τον ενήλικα και ο ενήλικας το σέβεται. Το παιδί ωθείται να εξερευνήσει το περιβάλλον του. Η εμπειρία, η πρωτοβουλία και η υπευθυνότητα αξιοποιούνται σε ένα ευέλικτο πλαίσιο, χωρίς αυστηρά ωράρια και καταχρηστικούς εξαναγκασμούς. Όμως η ελευθερία στην ανάληψη πρωτοβουλιών δε σημαίνει ότι υπάρχει ανεπάρκεια ελέγχου. Απλά δεν υπάρχει άμεσος και ατομικός έλεγχος, ούτε πληθώρα εντολών που συνεπάγονται υποταγή. Ο έλεγχος είναι σφαιρικός και είναι ο έλεγχος της ομάδας. Πρόκειται για μια διαπαιδαγώγηση προς την ανεξαρτησία και

όχι για ανεξέλεγκτη ελευθερία. Οι συμπεριφορές κατευθύνονται με σκοπό την απόκτηση της αυτονομίας μέσα από το σεβασμό της ομάδας. Η παιδαγωγική οικογένεια είναι πρωταρχικής σημασίας και προέχει της οικογένειας εξ αγχιστείας και της φιλίας με άλλα άτομα πιο μακρινά.

Έτσι, οι διάφορες πλευρές των κοινωνικών ρόλων μαθαίνονται σε όλες τις ηλικίες. Το μικρό αγόρι και ο νεαρός εργάζονται με τον πατέρα τους, ενώ το κορίτσι και η κοπέλα με τη μητέρα τους. Ο καθένας έχει πραγματικές ευθύνες, όπως το αγόρι έχει εμπορικές ευθύνες, το κορίτσι φροντίζει τα μικρότερα παιδιά και προετοιμάζει το φαγητό, όταν λείπει η μητέρα, και σιγά σιγά αρχίζει να τη συνοδεύει στις εμπορικές της δραστηριότητες, μαθαίνει να συναναστρέφεται με τους ομοίους του, με τα άτομα του αντίθετου φύλου και αυτό πάντα σύμφωνα με τις προσδοκίες της ομάδας, με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του. Μετά τα δώδεκα χρόνια τους περίπου τα παιδιά συνεισφέρουν σημαντικά στις δραστηριότητες των γονιών τους, οι οποίοι τελειοποιούν συνεχώς την επαγγελματική και την κοινωνική τους κατάρτιση, πάντα σε ένα πλαίσιο σχέσεων αμοιβαίου σεβασμού ανάμεσα στα παιδιά και στους ενήλικες.

Το παιδί, μικρό ή μεγάλο, είναι απολύτως ασφαλές στους κόλπους της κοινότητάς του. Νιώθει ασφάλεια για το μέλλον, η οποία προσφέρεται από την παράδοση, και ασφάλεια για το άγνωστο, που προέρχεται από την αίσθηση συνοχής.

Η κοινότητα αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία και από το γεγονός ότι οι σχέσεις με το ξένο περιβάλλον είναι περιορισμένες και στο σύνολό τους αρνητικές, αποτελούν πηγή ανησυχίας και βιώνονται ως βλαβερές. Η επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον δεν μπορεί παρά να είναι βίαιη: ψυχολογικά πάντοτε, συχνά κοινωνικά, μερικές φορές σωματικά. Αυτό συμβαίνει ακόμα περισσότερο όσο η επαφή ξεφεύγει από το συνηθισμένο και το επιφανειακό, για να μπει σε ένα πιο σταθερό και θεσμοθετημένο πλαίσιο, το οποίο ο Τσιγγάνος αγνοεί.

Αυτό γίνεται σε ορισμένες σχέσεις γειτονίας, όταν υπάρχει μόνιμη εγκατάσταση και στη σχολική πραγματικότητα. Το σχολείο, ως εξωτερικό στοιχείο που αφορά στην εκπαίδευση των παιδιών, αποτελεί στοιχείο αναταραχής, γιατί έρχεται να ανατρέψει τη διαπαιδαγώγηση που πραγματοποιείται στους κόλπους της οικογένειας. Οι γονείς διστάζουν να του εμπιστευτούν τα παιδιά τους. Επίσης διαπιστώνουν ότι τα παιδιά τους τα καταφέρνουν εξίσου καλά στη ζωή με εκείνα που φοιτούν στο σχολείο και ότι υπάρχει ελάχιστη σχέση ανάμεσα στη σχολική και την κοινωνική ή την οικονομική επιτυχία.

Μεγαλωμένο μέσα στο φόβο για το άγνωστο, φόβος που διατηρείται και δικαιολογείται από την ανταγωνιστικότητα των καταστάσεων, το παιδί παρουσιάζει αρνητική στάση προς ένα θεσμό ξένο, όπως το σχολείο. Δεν είναι προετοιμασμένο, λόγω της ανατροφής του, να δέχεται εντολές και να αποδέχεται αυθαίρετους κανόνες. Θα νιώσει αρνητικά το χωρισμό από τα αδέρφια του λόγω ηλικίας, το ότι δεν μπορεί να εκφράζει άμεσα και έντονα τα συναισθήματα που νιώθει, την υποχρέωση να εγκαταλείψει κάθε πρωτοβουλία στην οποία είναι συνηθισμένο. Αντιμέτωπο με τέτοιες αντιφάσεις ανάμεσα σε δύο εκπαιδευτικά συστήματα, βυθισμένο σε ένα περιβάλλον ξένο, το παιδί θα είναι νευρικό και ανήσυχο, επιθετικό απέναντι σε πρόσωπα και πράγματα, αν το σχολείο δεν καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για να το βοηθήσει να προσαρμοστεί.

Υπάρχουν και άλλες μεταβολές που επηρεάζουν την οικογένεια. Είναι κυρίως η μείωση του μεγέθους των οικογενειακών ομάδων, που οφείλεται στη μόνιμη εγκατάσταση, η οποία δυσκολεύει τη δημιουργία μεγάλων ομάδων, και στις πολιτικές που προτείνουν κατοικίες μη προσαρμοσμένες στην πραγματικότητα των Τσιγγάνων. Οφείλεται ακόμα στην αύξηση των μεικτών γάμων, που απομονώνουν συχνά την περιορισμένη οικογένεια, η οποία δημιουργείται κάτω από αυτές τις συνθήκες.

Είναι επίσης η ποσοτική αύξηση των ατομικών πρωτοβουλιών ως προς το θέμα της επιλογής συζύγου και η επιθυμία των νέων για αλλαγή, η οποία εκφράζεται ως απλή πρόθεση από ορισμένους που παραμένουν καλά ενσωματωμένοι στην ομάδα, έστω κι αν έχουν τη δυνατότητα να την εγκαταλείψουν και για άλλους αποτελεί πραγματικότητα. Είναι οι αλλαγές στο ρόλο της γυναίκας, οι αλλαγές στον τρόπο ένδυσης και οι επιρροές των μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας. Είναι τέλος, σε σχέση με την εξέλιξη της συνολικής κατάστασης, η αδυναμία ενσωμάτωσης των νέων στην οικογένειά τους, ο κλονισμός της αλληλεγγύης, η αύξηση της εγκληματικότητας, ο αλκοολισμός και τα ναρκωτικά, φαινόμενα που συναντάμε από το Δουβλίνο ως την Αθήνα και από τη Μόσχα ως τη Λισσαβόνα.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.91)

2.5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Γενικά οι Τσιγγάνοι δεν έχουν ένα θρήσκευμα και χαρακτηρίζονται από μεγάλη προσαρμοστικότητα στο θέμα της θρησκείας. Υπάρχουν ομάδες που δεν εντάσσονται τυπικά σε καμία από τις γνωστές θρησκείες. Οι μελετητές αναφέρουν ότι πιθανώς

παλιότερα η ηλιολατρεία ήταν η θρησκεία τους. Στην πορεία τους από την Ινδία ήρθαν σ' επαφή με τον Ισλαμισμό στην Τουρκία και με το Χριστιανισμό στην Ευρώπη. Σε πολλά μέρη ήταν επί αιώνες συνδεδεμένοι με τον παγανισμό και την αγυρτεία.

Σήμερα οι διάφορες φυλές είναι πιστές στο θρήσκευμα της χώρας που κατοικούν. Οι περισσότεροι είναι είτε Χριστιανοί είτε Μουσουλμάνοι, διατηρώντας όμως ιδιαίτερα παραδοσιακά τους έθιμα και δοξασίες ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους. Στην Κρήτη αναφέρονται ως Χριστιανοί Ορθόδοξοι από το 1832. Στη Δυτική Ευρώπη αναφέρονται ως Καθολικοί. Η Ρωμαϊκή Εκκλησία αναφέρει ονόματα ιερέων, μοναχών και κάποιου Καρδινάλιου με τσιγγάνικη καταγωγή. Στη Ρουμανία υπάρχουν ιερείς ορθόδοξοι Τσιγγάνοι. Στη Γαλλία οι Τσιγγάνοι τιμούν την Αγία Σάρα που τη θεωρούν Τσιγγάνα και προστάτρια της φυλής τους, ενώ στην Πολωνία οι Ρόμ τιμούν ιδιαίτερα την εικόνα της Παναγίας της Τσεστοχόβας που το πρόσωπό της είναι μελαμψό. Στην Τουρκία οι περισσότεροι είναι Μουσουλμάνοι, όπως και στη Βουλγαρία. Επίσης στη Βουλγαρία ωστόσο γιορτάζουν τις ορθόδοξες γιορτές και ορισμένες ομάδες βαπτίζονται από καθολικό ιερέα και ενταφιάζονται από μουσουλμάνο χότζα.

Τα δάνεια θρησκευτικά στοιχεία, ο τρόπος που τα ζουν, τα προσαρμόζουν και τα κάνουν δικά τους, εξαρτώνται από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι Τσιγγάνοι και από τις σχέσεις τους με το περιβάλλον. Έτσι η θρησκεία α) αποτελεί προσαρμογή στο περιβάλλον, β) αποτελεί ένα συνθετικό στοιχείο του πολιτισμού, γ) επιτρέπει, κάτω από ορισμένες μορφές, μια ψυχολογική ισορροπία και μια κοινωνική και πολιτιστική αναδιοργάνωση σε περιόδους κρίσης, όπως τα τελευταία χρόνια.

Η θρησκεία βοηθά στην προσαρμογή των Τσιγγάνων στο περιβάλλον, όταν η υιοθέτηση των δοξασιών και των τελετουργικών της δεν είναι προϊόν καταναγκασμού. Υπό αυτή την έννοια, υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στη θρησκεία στην οποία πίστευαν και την επίσημη θρησκεία της χώρας διαμονής. Ωστόσο οι Εκκλησίες απέκλεισαν για μεγάλο χρονικό διάστημα και με διάφορους τρόπους τους Τσιγγάνους. Όταν σπάνια λαμβάνουν υπόψη την ύπαρξή τους, αυτό δε γίνεται παρά μόνο για να τους απορρίψουν ή να τους προσηλυτίσουν. Αλλά η προσαρμογή στο περιβάλλον δε σημαίνει και μίμηση του συνόλου των θρησκευτικών πρακτικών. Για παράδειγμα ο τακτικός εκκλησιασμός, ακόμα και στις χώρες όπου πολλοί πολίτες ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, είναι σχεδόν ανύπαρκτος για τους Τσιγγάνους. Η απόρριψη παίζει και εδώ το ρόλο της και συχνά οι θρησκευόμενοι,

όπως και οι θρησκευτικές αρχές, έκαναν τους Τσιγγάνους να αισθάνονται ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι στους χώρους λατρείας. Αντίθετα, οι πολιτικές αφομοίωσης δανείζονται τις θρησκευτικές μεθόδους, όπως το 1940, όταν οι μουσουλμάνοι Τσιγγάνοι στη Βουλγαρία προσηλυτίστηκαν βίαια στο χριστιανισμό.

Τα δάνεια που έγιναν για λόγους προσαρμογής δε σημαίνει ότι αυτά παραμένουν επιφανειακά και ευκαιριακά. Ένα μέρος των δοξασιών και των τελετουργικών απορρίφθηκαν από το πολιτισμικό σύμπλεγμα των Τσιγγάνων. Υπάρχει ένας συγκρητισμός, ο οποίος οφείλεται στην παρουσία στοιχείων που αποκτήθηκαν σε διάφορες περιστάσεις, οργανώθηκαν και πήραν τσιγγάνικη μορφή. Όπως στην περίπτωση του σεβασμού ορισμένων αγίων, οι οποίοι δεν είναι άγιοι των Τσιγγάνων, αλλά οι οποίοι καθορίζουν τις θρησκευτικές και τις κοινωνικές πρακτικές τους, διαδίδονται με τον πολιτισμό και μεταφέρονται με τη μετανάστευση, είναι επίσης η περίπτωση της ιδιαίτερης ευλάβειας που δείχνουν ορισμένοι προς την Παρθένο κι ακόμα η περίπτωση του δανεισμού μυστηρίων ή τελετουργικών, τα οποία απέκτησαν κοινωνική σημασία.

Τα δάνεια, παλαιά ή νέα, μακρινά ή κοντινά, ενσωματώνονται πλήρως σε ένα σύνολο πρακτικών. Το θρησκευτικό στοιχείο μπαίνει πάντα στην καθημερινή ζωή και η καθημερινή ζωή με τη σειρά της αναφέρεται, ρητά ή αόριστα, στο θρησκευτικό στοιχείο. Δεν υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στη θρησκεία και σε άλλα κοινωνικά ή πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Ο θεός και οι άγιοι των μη Τσιγγάνων υιοθετούνται και ανήκουν στο πλαίσιο των ανησυχιών των Τσιγγάνων, σε σχέση κυρίως με το περιβάλλον τους. Έτσι σημειώνεται ακόμα περισσότερο η εξάρτηση από τους μη Τσιγγάνους.

Οι περισσότερες απαγορεύσεις και οι περισσότερες τελετουργίες εξαγνισμού αφορούν στη γέννηση και στο θάνατο. Η βάπτισμα αποτελεί το σημαντικότερο μυστήριο, καθώς επίσης και η πίστη σε στοιχεία που καθορίζουν την τύχη του παιδιού. Το ίδιο σημαντική είναι και η συνάντηση γύρω από το νεκρό, που συγκεντρώνει όλους τους συγγενείς, ακόμα κι αυτούς που έρχονται από πολύ μακριά, αλλά κι εκείνους που δεν έχουν συγγένεια και βρίσκονται απλά τη συγκεκριμένη στιγμή στην περιοχή. Η αλλαγή τόπου διαμονής, το κάψιμο ή η πώληση των υπάρχοντων του νεκρού αποτελούν για ορισμένους μέρος της ανάγκης εξαγνισμού. Το πνεύμα του νεκρού, με το οποίο ο αποθανών παραμένει ανάμεσα στους ζωντανούς, είναι πανταχού παρόν και γι' αυτό δεν πρέπει να το στεναχωρούν.

Τα προσκυνήματα είναι από τους έξω η πιο ορατή πλευρά της θρησκευτικής δραστηριότητας των Τσιγγάνων. Ορισμένα ταξίδια μετατράπηκαν σε προσκυνήματα των Τσιγγάνων, ή έγιναν προσκυνήματα πρόσφατα από τις θρησκευτικές αρχές. Ωστόσο, όποια κι αν είναι η προέλευση, πολλά προσκυνήματα γίνονται από ευλάβεια, για εμπορικούς λόγους και προκειμένου να συναντηθούν μεταξύ τους οι οικογενειακές ομάδες, και συχνά απαιτούν μεγάλες μετακινήσεις.

Εδώ και μερικά χρόνια αναπτύσσεται γρήγορα το κίνημα της Πεντηκοστής των Τσιγγάνων, δηλαδή της Ευαγγελικής Εκκλησίας των Τσιγγάνων, που δημιουργήθηκε στη Γαλλία τη δεκαετία του '50 και απλώνεται ευρέως στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο. Πρόκειται για ένα νέο κίνημα, το οποίο συγκεντρώνει άτομα χωρίς να λαμβάνει υπόψη του την παραδοσιακή υποδιαίρεση σε διαφοροποιημένες ομάδες, ένα κίνημα που τροφοδοτεί την αντίσταση στις πιέσεις του περιβάλλοντος. Ένα θρησκευτικό κίνημα, το οποίο χάρη στον τσιγγάνικο δυναμισμό του επιτρέπει τον αποχαρακτηρισμό, γίνεται πηγή πρωτοτυπίας και κινητήρια δύναμη μετασχηματισμών, καταφύγιο ή ανανέωση στα πλαίσια μιας θρησκείας της σωτηρίας, αποτελεί επίσης διεκδίκηση, η οποία αναπτύσσεται πέρα από τους κοινωνικούς διαχωρισμούς.

Η εκπαίδευση Τσιγγάνων ιεροκληρικών ενισχύει τον εσωτερικό δυναμισμό και τις εκκλησίες τους, οι οπαδοί του κινήματος της Πεντηκοστής συγκεντρώνουν και συνενώνουν τις τσιγγάνικες ομάδες κάτω από το όνομα του Ιησού Χριστού, προτείνοντάς τους έναν καινούριο τρόπο ζωής, ενώ οι περιβάλλουσες κοινωνίες κοσμικοποιούνται. Σε ολόκληρη την Ευρώπη το κίνημα αναπτύσσεται με γοργό ρυθμό, από το Ηνωμένο Βασίλειο έως τη Βουλγαρία, από την Πορτογαλία έως τη Ρωσία.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.96)

2.6. ΈΘΙΜΑ

Τα πολλά χρόνια συνύπαρξης των τσιγγάνικων φυλών με τους άλλους λαούς της Βαλκανικής συνέβαλαν στο να υιοθετήσουν οι Τσιγγάνοι αρκετά από τα έθιμα των χριστιανών και των μουσουλμάνων της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Εκτός όμως από τους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους υπάρχουν και άθεοι και άθρησκοι και παγανιστές Τσιγγάνοι.

Με βάση τις θρησκευτικές τους δοξασίες και τις προφορικές παραδόσεις τους περί καταγωγής και προέλευσης, και επίσης, με βάση τα χρόνια και τη χώρα εκκίνησης της τελευταίας τους μετανάστευσης, μετακίνησης ή διωγμού, έχει δημιουργηθεί το πλέγμα του συνόλου σχεδόν των εθίμων και τελετουργιών των Τσιγγάνικων δρώμενων και το σύνολο του προφορικού και εν πολλοίς μη καταγραμμένου πολιτισμού τους.

Ορισμένα έθιμά τους, προλήψεις και δοξασίες είναι τα εξής:

Όταν μια Τσιγγάνα είναι έγκυος δεν πρέπει να το αποκαλύψει σε άλλους. Υπάρχει ο φόβος να ματιαστεί το έμβρυο από κακό μάτι και να γεννηθεί πεθαμένο. Ή υπάρχει ο φόβος να κάνουν μάγια στο παιδί και έτσι, αν δεν γεννηθεί πεθαμένο, θα είναι κακοχρονισμένο.

Το θέμα της εγκυμοσύνης θεωρείται προσωπικό μυστικό και δεν πρέπει η Τσιγγάνα να μιλήσει σε κανέναν γι' αυτό το γεγονός, μέχρι την ημέρα της γέννας και τη στιγμή του τοκετού. Αυτός είναι ο λόγος που η έγκυος συνεχίζει να βοηθάει τον άντρα της στις δουλειές τους.

Κατά την ώρα του τοκετού, πλάι στην ετοιμόγεννη, βρίσκονται μόνο γυναίκες ομόφυλες, οι οποίες και βοηθούν τη λεχώνα στο αφαλοδέσιμο του μωρού και κυρίως στις άλλες δουλειές του τσαντηρονοικοκυριού. Επιπλέον, φροντίζουν και περιποιούνται τη λεχώνα ταΐζοντάς την σούπα, για να κατεβάσει γάλα, ενώ πλήθος δεισιδαιμονικών πράξεων και τελετουργιών συνοδεύουν τις φροντίδες τους για το νεογέννητο μωρό.

Στο παιδί που γεννιέται δίνουν αμέσως όνομα στη γλώσσα τους. Αν οι γονείς είναι μωαμεθανικού θρησκευματος δίνουν στο μωρό κάποιο μουσουλμανικό όνομα, που συνοδεύεται και από κάποιο χριστιανικό, χωρίς να χρειάζεται τελετουργία ονοματοθεσίας, είτε περιτομή, είτε βάπτισμα. Αν οι γονείς είναι χριστιανικού θρησκευματος δίνουν στο μωρό ελληνοχριστιανικό όνομα, που συνοδεύεται απαραίτητως και από όνομα στη γλώσσα τους. Η βάπτισμα είναι μια διαδικασία περιττή ή μια ευκαιρία για φιλίες και κουμπαριές. Γι' αυτό και παλαιότερα, για να αυξηθούν οι κουμπαριές, το παιδί βαπτιζόταν περισσότερες από μία φορές, στα διάφορα χωριά που κατασκήνωναν οι γονείς του με τα σόγια της φυλής τους, αφού κανένα πρόβλημα δεν δημιουργούνταν και αφού κανείς ποτέ δεν τους κατέγραφε σε κάποιο επίσημο κοινοτικό, δημοτικό ή κρατικό αρχείο.

Για να παντρευτεί ένας Τσιγγάνος, πρέπει να δώσει ένα υπέρογο ποσό χρημάτων στον πατέρα της κόρης που αγαπάει. Ακούγοντας κανείς αυτό το έθιμο

νομίζει πως οι Τσιγγάνοι αγοράζουν τη γυναίκα τους και μάλιστα ότι την ακριβοπληρώνουν. Δεν πρόκειται όμως για αγοραπωλησία. Με τα χρήματα, ο γαμπρός εξαγοράζει το γάλα της μάνας που γέννησε και γαλούχησε την κόρη και υποψήφια σύζυγο. Και όσο πιο προκομμένη είναι η κόρη τόσο περισσότερο ανεβαίνει το αντίστοιχο χρηματικό ποσό εξαγοράς της, που σήμερα υπολογίζεται γύρω στις 20.000 ευρώ.

Ο αρραβώνας των δύο νέων κρατάει συνήθως έως και δύο χρόνια, χωρίς να τους επιτρέπεται αυτό το διάστημα να έχουν σεξουαλικές ή άλλες ιδιαίτερες μεταξύ τους σχέσεις. Επίσης, μία απ' τις υποχρεώσεις του νέου είναι να δωρίσει στην αρραβωνιαστικιά του διάφορα αντικείμενα, όπως δαχτυλίδια, φουστάνια, φλουριά και άλλα.

Την ημέρα της παραμονής του γάμου εκτυλίσσονται διάφορα δρώμενα που έχουν χαρακτήρα τελετουργικό. Γίνονται γλέντια και φαγοπότια. Ρέει άφθονο κρασί και ρακί, σφάζονται ζώα για τα τραπέζια των προσκαλεσμένων και των οικείων. Κυρίαρχος χορός το τσιφτετέλι, που χορεύεται σεμνά από άντρες και γυναίκες.

Ημέρα του γάμου ορίζεται η Κυριακή. Παλαιότερα όμως ο γάμος γινόταν και καθημερινή, αφού δεν χρειάζονταν να πάνε οι μελλόνυμφοι σε εκκλησία για το μυστήριο. Σήμερα, την ημέρα του γάμου γλεντούν πριν από τα στέφανα, αλλά κυρίως μετά τα στέφανα γίνεται το μεγάλο γλέντι, στο οποίο συμμετέχουν και οι καλεσμένοι. Μετά τα στέφανα στο σπίτι της νύφης γλεντάει η οικογένειά της με όλο τους το σόι χωρίς την ίδια, η οποία χαίρεται το γεγονός του γάμου της στο σπίτι του άντρα της και των συγγενών του, οι οποίοι γλεντούν, πίνουν και χορεύουν.

Κοντά στα ξημερώματα η νύφη και ο γαμπρός αποσύρονται στα ενδότερα για την ιερή και θεία πράξη. Ο γαμπρός, πριν από την ερωτική πράξη, πρέπει να αφαιρέσει από πάνω του την κόκκινη κλωστή που είναι σταυρωτά δεμένη από την προηγούμενη μέρα, όντας σίγουρος πως δεν τον έπιασαν τα μάγια κάποιου κακοήθη ανθρώπου. Η νύφη φοράει κατάλευκο μεσοφόρι που μετά την ερωτική συνεύρεση θα πρέπει να το δείξει αιματοβαμμένο στους συμμετέχοντες στο γάμο, σαν τεκμήριο τιμότητας και αγνότητας.

Οι Τσιγγάνοι παντρεύονται σε μικρές ηλικίες, σχεδόν έφηβοι και παιδιά. Επίσης, δημιουργούν οικογένειες με τέσσερα και πέντε και έξι ή και περισσότερα παιδιά. Τόσο το νεαρό της ηλικίας κατά το γάμο, όσο και το πολυμελές των οικογενειών τους, έχουν τις εξηγήσεις τους. Οι πραγματικά δύσκολες συνθήκες

διαβίωσης των τσιγγάνικων πληθυσμών είναι οι κύριες αιτίες του χαμηλού μέσου όρου ζωής τους και της αυξημένης παιδικής θνησιμότητας σε αυτούς.

Αναφορικά με το γάμο να πούμε ότι οι Τσιγγάνοι όταν παντρεύουν την κόρη τους δίνουν προίκα, γιατί με τον τρόπο αυτόν την βοηθούν στη δημιουργία του νέου νοικοκυριού της.

Σε όλες τις φυλές των Τσιγγάνων, τις περισσότερες φορές οι κόρες παντρεύονται τους άντρες που διάλεξαν οι γονείς τους, χωρίς οι ίδιες να έχουν λόγο. Στις περιπτώσεις που υπάρχει ερωτικό αίσθημα ανάμεσα στον νέο και στη νέα, και οι γονείς τους αρνούνται να δώσουν τη συγκατάθεσή τους, το ζεύγος αποφασίζει να κλεφτούν. Αυτή η απόφαση, τους οδηγεί αυτομάτως έξω από τη ζωή της ομάδας γιατί από όλους η πράξη της αλληλοκλεψιάς δυο νέων για λόγους ερωτικούς, θεωρείται πράξη προσβλητική, που μπορεί να λάβει διαστάσεις βεντέτας. Αυτός είναι ο λόγος που πολλές φορές νέοι Τσιγγάνοι που αλληλοκλέβονται από έρωτα, για να δημιουργήσουν δική τους οικογένεια, οδηγούνται στην αυτοκτονία.

Ένα ακόμη γνωστό έθιμο που αποδίδεται στους τσιγγάνικους πληθυσμούς είναι η εορτή της Περπερούνας η οποία γίνεται επί ανομβρίας. Όταν λοιπόν παραταθεί η ανομβρία, μία Τσιγγάνα ή ένας Τσιγγάνος σκεπάζεται με άφθονα χόρτα, θέτει επί της κεφαλής του ένα τέντζερη, και συνοδευόμενος από άλλους Τσιγγάνους, εκ των οποίων φέρουν όργανα, περιφέρεται στην αγορά και στις συνοικίες. Ο κόσμος προσφέρει δώρα και καταβρέχει τον χορτοσκεπασμένο Τσιγγάνο, ευχόμενος να πέσει βροχή πυκνή σαν το κατάβρεγμα, και η παρέα των Τσιγγάνων τραγουδά το γνωστό αυτό τραγούδι της Περπερίτσας, ενώ η Περπερίτσα χορεύει.

(Εξαρχος Γιώργης, 1996, σ.58)

2.7 ΥΑΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

2.7.1 Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ - ΤΑ ΚΕΛΥΦΗ

Τα ερείπια πύργων ή κάστρων, οι αγροτικές αποθήκες, οι στάβλοι, τα εγκαταλειμμένα σπίτια και, τέλος, τα ίδια τα σπίτια ήταν κατά περίπτωση τα κελύφη διαμονής των νομάδων ή των εδραιωποιημένων Τσιγγάνων. Αλλά κι η σπηλιά μνημονεύεται από πολλούς ιστορικούς και ερευνητές ως κελύφος των Τσιγγάνων. Οι πιο γνωστές σπηλιές που διατηρούνται μέχρι σήμερα είναι του Monte Sacro, ανατολικά της Granada. Οι πόρτες που τοποθετούσαν στο άνοιγμα της σπηλιάς ήταν

πάντα κλειστές το χειμώνα. Τότε οι σπηλιές δεν είχαν αερισμό, ούτε φωτισμό. Μια οπή επέτρεπε την απομάκρυνση του καπνού. Μέσα ζούσε όλη η οικογένεια, μαζί με τα κατοικίδια ζώα.

Χρονολογική κατάταξη των κελυφών που γενικά χρησιμοποιήθηκαν στην πορεία του χρόνου φαίνεται ότι δεν τεκμηριώνεται. Ήδη από την περίοδο του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος είχε καταγραφεί η διαμονή σε σπίτια, ενώ σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται και η διαμονή σε τσαντίρια. Η παραμονή στην ύπαιθρο προϋπέθετε την ύπαρξη νερού, σκιάς, βλάστησης για την τροφή των ζώων, λυγαριών για την καλαθοπλεκτική, δυνατότητα για κυνήγι. Η παραμονή κάτω από γέφυρες τους παρείχε προστασία, ιδιαίτερα στις άσχημες καιρικές συνθήκες. Η συνεχής μετακίνηση των Τσιγγάνων προϋπέθετε την ύπαρξη ενός κινητού κελύφους ή την εύρεση κάποιου κελύφους προστασίας στον τόπο παραμονής.

(Έφη Καραθανάση, 2000, σ.138)

2.7.1.1. ΤΟ ΤΣΑΝΤΙΡΙ

Το σύνηθες κέλυφος διαμονής των μετακινούμενων Τσιγγάνων ήταν το τσαντίρι, η σκηνή, που πιθανόν την έφεραν από την Ινδία στην Ευρώπη. Ένα πανί λοιπόν στην υπηρεσία της συνεχούς κίνησης και της ζωής στο ύπαιθρο. Κατά την περίοδο της καλοκαιρίας και κατά τη διάρκεια της μέρας, το τσαντίρι παρουσίαζε την εικόνα της τέντας, καθώς σήκωναν γύρω γύρω τα πανιά και κατά τη διάρκεια της νύχτας τα κατέβαζαν. Αλλάζει σχήματα και φόρμες πολλές φορές το χρόνο, και ιδιαίτερα το καλοκαίρι πολλές φορές την ίδια μέρα, όταν το οριζόντιο πανί ρίχνει τη σκιά του στο έδαφος. Όταν, αργότερα, το απόγευμα, κατεβαίνουν ένα δύο κατακόρυφα πλαϊνά και σχηματίζουν απάγκιο, και τέλος, όταν το βράδυ κατεβαίνουν όλα τα πλαϊνά πανιά και γίνεται πάλι τσαντίρι. Το χειμώνα, στις άγριες καιρικές συνθήκες, όλα τα κατακόρυφα πλαϊνά πανιά μένουν κατεβασμένα, ενώ τις ηλιόλουστες μέρες, η είσοδος, ένα κομμάτι πανί κι αυτή, μένει σχεδόν πάντα ανοιχτή.

Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια διαχρονικά όμοια χρήση του κελύφους, που ελάχιστα έχει αλλάξει στο διάβα του χρόνου, που παρά τη μονοσήμαντη υπόστασή του, καλύπτει άπειρες ανάγκες. Η κάλυψη από τις όποιες καιρικές συνθήκες, αλλά και η διαρκής κίνηση, η εναλλαγή του τόπου ανάπτυξης των λειτουργιών της οικογένειας μέσα ή έξω από το τσαντίρι καταλήγουν να μεταμορφώνουν το τσαντίρι σε κάτι μαγικό. Για τους Τσιγγάνους μοιάζει πραγματικά

σαν να μην υπάρχει ακόμα και τις πιο κρύες μέρες του χειμώνα, όταν είναι από παντού κλειστό και επενδύεται εσωτερικά και εξωτερικά, με κιλίμια, κουβέρτες, και πολύχρωμα βαμβακερά χαλιά τοίχου, εσωτερικά και εξωτερικά με νάιλον, ιδιαίτερα ενισχυμένο στα σημεία όπου η μακρόχρονη χρήση, το κρύο και η βροχή το τρυπούν. Επικρατεί ημίφως, και η αντοχή του ανθρώπου στην αποπνικτική ατμόσφαιρα που δημιουργείται από την κάπνα των καυσόξυλων και του τσιγάρου πρέπει να είναι μεγάλη.

Οι λειτουργίες στο εσωτερικό του τσαντιριού καθορίζουν ανάλογα και την οργάνωσή του. Πάντα είχε, και συνεχίζει να έχει, πολυλειτουργικό χαρακτήρα. Συνήθως, κατά τη διάρκεια του χειμώνα το εμπρόσθιο τμήμα του αφιερώνεται την ημέρα στη συγκέντρωση των μελών της οικογένειας, στην υποδοχή των επισκεπτών, ενώ το οπίσθιο τμήμα του στον ύπνο, την ξεκούραση. Στη μέση υπάρχει η φωτιά και σε μια από τις εμπρόσθιες γωνίες του η κουζίνα.

Το τσαντίρι είναι η κινητή τους κατοικία και αποτελεί για τη μη τσιγγάνικη κοινωνία σύμβολο, στερεότυπο της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Από παλιά δεν παρουσίαζε ομοιόμορφο σχήμα. Διέφερε από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες περιπτώσεις η κάτοψή τους είναι ορθογωνική με δίριχτη πάνινη στέγη και άλλοτε το εμπρόσθιο μέρος ήταν ορθογώνιο και το οπίσθιο ημικυκλικό. Το πιο σύνηθες σχήμα ήταν το κυκλικό με κωνική στέγη.

Τα τσαντίρια δεν έχουν κανένα εσωτερικό χώρισμα. Η οικογένεια ζει όλη μαζί. Δεν υπάρχουν λόγοι για οποιαδήποτε ατομική ιδιωτικότητα. Όλες οι διαστάσεις είναι υπερβολικά μικρές με βάση τα στερεότυπα της περιρρέουσας κοινωνίας. Σύμφωνα με έρευνα, οι διαστάσεις παρουσίαζαν μια διακύμανση. Το ύψος από 2,00 έως 3,00 μέτρα για τα παραλληλόγραμμα τσαντίρια και το μήκος από 6,00 έως 8,00 μέτρα με πλάτος 4,00 έως 6,00 μέτρα και αντίστοιχο εμβαδόν 24,00 έως 48,00 τετραγωνικά μέτρα.

Το τσαντίρι είναι χακί ή λευκού χρώματος, που όμως η πολύχρονη χρήση αφήνει το δικό της χρώμα. Η χρήση όμως αφήνει κι άλλα ίχνη, ιδιαίτερα στις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, στους δυνατούς ανέμους, και τότε οι γυναίκες αναλαμβάνουν την επιδιόρθωση. Το στήσιμό του είναι απασχόληση των ανδρών, ενώ η ραφή του και η οργάνωση του εσωτερικού χώρου είναι υπόθεση των γυναικών.

Το τσαντίρι ήταν και για τη Δυτική Ευρώπη το επικρατέστερο κέλυφος διαμονής των Τσιγγάνων στις μικρής ή μεγάλης διάρκειας μετακινήσεις τους έως ότου, τη δεκαετία του '60, άρχισε στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης να αντικαθίσταται

από το τροχόσπιτο και μόνο πρόσφατα εγκαταλείφθηκε πλήρως. Ο ομφάλιος λώρος που έδενε τους Τσιγγάνους με το τσαντίρι άργησε να κοπεί. Το τσαντίρι, εγκαταστημένο πλάι στο τροχόσπιτο ή το σπίτι, ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα ο οικείος χώρος της διαμονής τους. Οι μορφές οργάνωσης της καθημερινής ζωής στο τσαντίρι πέρασαν βαθμιαία στο σπίτι ή το τροχόσπιτο, που ουσιαστικά λειτούργησαν παρά τις διαφορές τους, ως απλά κελύφη προστασίας, όμοιου τύπου με το τσαντίρι.

(Έφη Καραθανάση, 2000, σ.141)

2.7.1.2. Η ΚΑΛΥΒΑ

Η καλύβα ήταν το σύνθηες κέλυφος των εδραιωποιημένων ομάδων. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης έχουμε την ύπαρξη αυτού του κελύφους. Η καλύβα ήταν μονόχωρη και η οργάνωσή της παρουσίαζε απόλυτη ομοιότητα με την αντίστοιχη οργάνωση του τσαντιριού. Η εξωτερική και η εσωτερική της εικόνα όμως ήταν σε πλήρη αντίθεση. Ξύλινη, ώστε να είναι λυόμενη, μέσα σε ένα υποβαθμισμένο περιβάλλον δεν προϊδέαζε καθόλου για την εικόνα που παρουσίαζε ο εσωτερικός της χώρος, διαμορφωμένος με επιμέλεια και στολισμένος με πολύχρωμα ταπέτα στα κατακόρυφα πλευρικά της τμήματα, με χαλιά στρωμένα κάτω, που κάλυπταν το χώμα.

Πρόκειται για ένα αυτοκατασκευαζόμενο κέλυφος, μια επιτόπου κατασκευή με υλικά συνήθως παλιά και ετερόκλητα, που συλλέγονται σταδιακά με διάφορες ευκαιρίες και αποθηκεύονται αναμένοντας τη χρήση τους, τόσο για την κατασκευή, όσο και τη συντήρηση και αντικατάσταση κάποιων παλιών τμημάτων που φθείρονται. Η κατασκευή της καλύβας συνίσταται στη στερέωση του φέροντος οργανισμού, ξύλινα καδρόνια διάφορων διατομών, στον οποίο στηρίζεται ένας ελαφρύτερος, επίσης ξύλινος σκελετός, ένα πλέγμα λεπτών διαδοκίδων καθέτων ή παράλληλων προς το έδαφος, σε μικρές αποστάσεις μεταξύ τους ή τοποθετημένων χιαστί για να καλύπτουν τις μεγάλες αποστάσεις του φέροντος οργανισμού. Επίσης τοποθετούνται τα ετερόκλητα υλικά, ξύλα, σανίδες, πλέγματα, λαμαρίνες, χαρτόνι, μουσαμάδες και άλλα, ή και υλικά που επαναχρησιμοποιούνται με άλλο σκοπό, για παράδειγμα πόρτες ως τοίχοι. Πολλές φορές η καλύβα, με όλα αυτά τα ετερόκλητα υλικά, βάφεται εξωτερικά με διάφορα, συνήθως έντονα χρώματα. Η στέγη, συνήθως από λαμαρίνα, είναι δίκλινη με ελαφρά κλίση.

Η κατασκευή της καλύβας διαρκεί μια ή και δύο βδομάδες, ανάλογα με τις παράλληλες εργασίες της οικογένειας. Είναι μια συλλογική εργασία, όπου συμμετέχουν όλα τα μέλη της συζυγικής οικογένειας και συχνά μέλη συγγενικών οικογενειών.

Στη διάρκεια του χειμώνα, η καλύβα καλύπτεται εσωτερικά με πολύχρωμα ταπέτα τοίχου, κιλίμια, κουβέρτες, και εξωτερικά με μεγάλα φύλλα από χονδρό διαφανές πλαστικό. Κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργείται μια συνθήκη κυκλοφορίας του συγκεντρωμένου αέρα ανάμεσα στις διάφορες επιφάνειες, που ιδιαίτερα με το μεσημεριανό ήλιο διευκολύνεται η θέρμανσή του, που διατηρείται στοιχειωδώς περισσότερες ώρες, ως το βράδυ.

Η καλύβα είναι πάντα ορθογωνικής κάτοψης, συνήθως παραλληλόγραμμη και ελάχιστες φορές τετράγωνου σχήματος, με μικρές διαστάσεις, όπως το τσαντίρι. Χωρίζεται με ένα κατακόρυφο παραπέτασμα, παράλληλο προς την όψη της καλύβας και το οποίο κατασκευάζεται όπως οι εξωτερικές πλευρικές επιφάνειες του κελύφους. Οι καλύβες είναι συνήθως μεγαλύτερες από τα τσαντίρια. Κατά μέσο όρο το εμβαδόν τους είναι 20,00 τετραγωνικά μέτρα.

Η είσοδος της καλύβας είναι πάντα από τη μικρή της πλευρά, που θεωρείται η όψη της και είναι το μοναδικό άνοιγμα. Πίσω από την πόρτα συχνά κρέμεται ένα πανί, ένα κιλίμι, σαν κουρτίνα. Όταν η πόρτα μένει κλειστή, η καλύβα είναι σκοτεινή, η ατμόσφαιρα μουντή και βαριά, σχεδόν αποπνικτική. Άλλοτε ανοίγει μόνον η πόρτα προς τα έξω και μένει η κουρτίνα για έναν ελαφρό αερισμό και την εύκολη συχνή διέλευση. Άλλοτε, σε καλύτερες καιρικές συνθήκες, αίρεται κι αυτή, για καλύτερο αερισμό και φωτισμό, αλλά και για την επαφή με το ύπαιθρο, τις υπόλοιπες οικογένειες, την κοινότητα.

Βασικά η καλύβα είναι μονόχωρη, χωρίς εσωτερικά πετάσματα, όπου ζει όλη η οικογένεια μαζί. Όλες οι λειτουργίες της καθημερινής ζωής αναπτύσσονται στον ίδιο χώρο από όλα τα μέλη της οικογένειας και δεν υπάρχει καμιά μορφή ατομικής ιδιωτικότητας. Ελάχιστες καλύβες διαθέτουν δύο χώρους.

Η καλύβα εξυπηρετεί βασικά τη μακρόχρονη παραμονή σε έναν τόπο. Δεν μεταφέρεται, όπως το τσαντίρι, μαζί με το υπόλοιπο νοικοκυριό κατά τις μετακινήσεις της οικογένειας. Θεωρείται ένα ημιμόνιμο κέλυφος, με ελάχιστες δυνατότητες μεταβολής του σχήματος, και προσαρμογής με βάση τις καθημερινές λειτουργίες, στις εναλλασσόμενες ανάγκες της οικογένειας και στις μεταβαλλόμενες

καιρικές συνθήκες. Είναι όμως το κέλυφος που εκφράζει, όπως και το τσαντίρι, την κινητικότητα. Είναι ένα λυόμενο κέλυφος προσωρινής χρήσης.

(Εφη Καραθανάση, 2000, σ.151)

2.7.1.3. ΤΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΗΜΙΦΟΡΤΗΓΟ

Δίπλα στο τσαντίρι ή την καλύβα, είναι σταθμευμένο πάντα το ανοιχτό ημιφορτηγό, έτοιμο κάθε στιγμή για αναχώρηση. Αποτελεί προέκταση της ίδιας της ζωής τους. Είναι το κέλυφος στο οποίο η οικογένεια φορτώνει το νοικοκυριό της και φεύγει. Όμως συχνά χρησιμοποιείται και ως κέλυφος διαμονής, αλλά και ως μια κινητή επαγγελματική μονάδα για τους πλανόδιους έμπορους, το μεταφορικό μέσο για άλλους. Αν η γυναίκα είναι η κυρίαρχη στο νοικοκυριό, ο άνδρας είναι ο κυρίαρχος στο ανοιχτό ημιφορτηγό, στο Datsun, όπως επικράτησε να λέγεται, αποδίδοντας το πλέον πρόσφατο στερεότυπο στους Τσιγγάνους. Τα αγόρια το έχουν σαν παιχνίδι. Κάθονται μέσα, κάνουν πως οδηγούν, ακούγοντας μουσική ή τους ποδοσφαιρικούς αγώνες. Οι έφηβοι φορτώνουν στην καρότσα την παρέα και βγαίνουν βόλτα, χωρίς να έχουν φυσικά άδεια οδήγησης.

Το ημιφορτηγό χρησιμοποιείται κάθε μέρα ποικιλοτρόπως. Για κάποιο λόγο είναι φορτωμένα μερικά αντικείμενα του νοικοκυριού, άλλοτε το εμπόρευμα, έστω κι αν δεν ταξιδεύουν. Τις Κυριακές ή στη σχόλη τους, ανοίγουν τις πόρτες, βάζουν δυνατά τη μουσική από το ραδιοκασετόφωνο του αυτοκινήτου και στρώνουν το γλέντι. Στην καρότσα απλώνουν για να στεγνώσουν ή να αεριστούν τα βαριά ρούχα του νοικοκυριού. Τα καλοκαίρια, η καρότσα γίνεται τις νύχτες κρεβάτι στο ύπαιθρο, στη δροσιά. Είναι ένα σύγχρονο εργαλείο δουλειάς και μετακίνησης, όπως επίσης και κέλυφος διαμονής.

Το μικρό ανοιχτό ημιφορτηγό αποτελεί τη φυσική συνέχεια του κάρου που έφυγε πια από τη ζωή τους. Το κάρο αποτέλεσε νεωτερισμό στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η χρήση του επεκτεινόταν και στη διαμονή τους. Με βάση τις ιστορικές αναφορές, η μορφή του ποικίλλει από χώρα σε χώρα. Άλλοτε ήταν κλειστό, όλο ξύλινο ή σε ορισμένες περιπτώσεις η βάση του ήταν μόνο ξύλινη, με σκέπασμα από πανί ή δέρμα, κι άλλοτε ήταν ανοιχτό, χωρίς σκέπασμα.

Στη Δυτική Ευρώπη, το κάρο είχε ένα διαφορετικό, σε σχέση με την Ελλάδα, τέλος και μια διαφορετική συνέχεια στο πλαίσιο της προσαρμογής των Τσιγγάνων στα νέα δεδομένα της περιρρέουσας κοινωνίας. Την περίοδο του Μεσοπολέμου, στην

Αγγλία και την Γαλλία, το κάρο άρχισε βαθμιαία να αντικαθίσταται από το αυτοκίνητο, στη σχάρα του οποίου μετέφεραν το τσαντίρι τους, έως τη στιγμή που εμφανίσθηκε το τροχόσπιτο, που φαίνεται ότι τελικά ενσωμάτωσε το τσαντίρι, την καλύβα αλλά και το κάρο και αποτελεί το πλέον σύνηθες κέλυφος των μετακινούμενων, αλλά και των εδραιωποιημένων Τσιγγάνων. Το μικρό ανοιχτό ημιφορτηγό δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ και πιθανόν αποτελεί μια ειδική περίπτωση προσαρμογής των Τσιγγάνων στις νέες συνθήκες στην Ελλάδα.

(Εφη Καραθανάση, 2000, σ.167)

2.7.1.4. ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Η διαμονή των Τσιγγάνων σε σπίτια, ενοικιαζόμενα ή ιδιόκτητα, είναι σύνηθες φαινόμενο στην ιστορία τους. Αναφέρεται συχνά ότι αρχικά οι επικεφαλής των ομάδων αγόραζαν κάποια σπίτια και στη συνέχεια ακολουθούσαν και οι υπόλοιποι. Βασικά, το σπίτι είναι το κέλυφος για μεγαλύτερης διάρκειας παραμονή σ' έναν τόπο και που επέτρεπε το διάλειμμα στη νομαδική τους ζωή. Ο τρόπος που οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούν το σπίτι είναι ο ίδιος, όπως όλα τα υπόλοιπα κελύφη, απλά γιατί κι αυτό είναι εφήμερο, όχι βέβαια ως κατασκευή, αλλά ως χρήση.

Σε διάφορες πόλεις, δρόμοι σε συγκεκριμένες γειτονιές, στις υποβαθμισμένες του περιαστικού χώρου των πόλεων και των οικισμών, πάντα στην άκρη τους, εκεί που τελειώνουν οι δρόμοι τους, ήταν γνωστοί από τη διαμονή Τσιγγάνων. Αργότερα μάλιστα τους δόθηκαν σχετικές ονομασίες.

(Εφη Καραθανάση, 2000, σ.174)

2.7.1.5. Η ΖΩΗ ΕΞΩ, ΣΤΟ ΥΠΑΙΘΡΟ

Σε όλες τις περιπτώσεις των κελυφών η ζωή αναπτύσσεται έξω από αυτά, στο υπαίθρο, ή αν πρόκειται για σπίτι, στην αυλή, ακόμα και μπροστά στο δρόμο. Τα κελύφη είναι μικρά κι ο υπαίθριος χώρος μοιάζει μεγάλος, αλλά εύκολο να γεμίσει με τις λειτουργίες της ομάδας, που όλες γίνονται στο υπαίθρο, έξω. Στην πραγματικότητα δεν είναι καθόλου διαφορετικές από τις αντίστοιχες της περιρρέουσας κοινωνίας. Είναι απλές, καθημερινές λειτουργίες μιας κοινωνίας, όπως όλων των άλλων κοινωνιών. Ύπνος, εστίαση, χαλάρωση, αναψυχή, οικιακές εργασίες, απασχόληση, στάση, σχολή, σεργιάνι, κουβέντα. Τίποτε δεν ξενίζει στις

λειτουργίες αυτές καθαυτές. Απλά, ο τρόπος που αναπτύσσονται είναι διαφορετικός. Όλες δύνανται να αναπτυχθούν έξω από το κέλυφος.

Όλος ο χώρος μοιάζει ένα κέντρο. Μόνο ο χώρος πίσω από τα ακραία κελύφη δεν χρησιμοποιείται. Σε όλες τις άλλες περιοχές, σε όλες τις θέσεις εκτυλίσσονται τα πάντα. Ζουν και κυκλοφορούν παντού. Η προετοιμασία του φαγητού, η εστίαση, η ξεκούραση με την απόλαυση του ήλιου, η κουβέντα, οι κοινωνικές επαφές με τα άλλα μέλη της κοινότητας, το παιχνίδι των παιδιών, η όποια εργασία που θεωρείται οικιακή ή επαγγελματική, είναι λειτουργίες, που με την πρώτη ευκαιρία δεν αναπτύσσονται μέσα στο τσαντίρι. Το νοικοκυριό μεταφέρεται ακούραστα μέσα-έξω, αποτέλεσμα της κινητικότητας που εκφράζεται σε όλες τις πτυχές της ζωής τους, ανάλογα με τη μετάθεση των καθημερινών λειτουργιών, εδώ ή εκεί.

Τελικά, σε αντίθεση με την περιρρέουσα κοινωνία που οργανώνει το χώρο με τη σχέση του μέσα-έξω, για τις τσιγγάνικες ομάδες δεν υπάρχει παρά μόνο έξω. Γι' αυτό και όταν ζουν μέσα, δηλαδή στο τσαντίρι, αλλά και σε οποιοδήποτε άλλο κέλυφος, στην πραγματικότητα ζουν, σαν να ήταν έξω. Έτσι το μέσα οργανώνεται με τους κανόνες του έξω. Μοιάζει όλος ο χώρος να είναι ενιαίος, με την έννοια ότι το μέσα εντάσσεται στο έξω.

Η χρησιμοποίηση του υπαίθριου χώρου είναι εξάλλου ευθέως ανάλογη προς τις καιρικές συνθήκες. Οι λειτουργίες στο υπαίθρο αυξομειώνονται ανάλογα με τη θερμοκρασία, καταλαμβάνοντας περισσότερη ή λιγότερη έκταση. Στις άγριες καιρικές συνθήκες του χειμώνα περιστέλλονται. Ελάχιστη κίνηση, όλοι βρίσκονται μέσα. Όλες σχεδόν οι λειτουργίες συγκεντρώνονται μέσα. Αν όμως η θερμοκρασία το επιτρέπει, ακόμα και στη διάρκεια μιας μέρας, ο τόπος της ομάδας απλώνεται και μαζεύεται, διαστέλλεται και συστέλλεται, πιθανόν και αρκετές φορές, ανάλογα με τη μετάθεση των καθημερινών λειτουργιών μέσα και έξω από τα κελύφη.

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι αυτός ο διαφορετικός τρόπος ζωής είναι απόρροια μιας διαφορετικής αντίληψης για το χώρο, η οποία ξεκινά από τη βρεφική και την παιδική ηλικία και κατακτάται στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι για τους Τσιγγάνους ο υπαίθριος χώρος είναι ο ζωτικός τους χώρος. Ακόμα κι όταν μοιάζει να μην τον χρησιμοποιούν όλον, να μην τον χρειάζονται, στην πραγματικότητα τον έχουν ανάγκη για το ίδιο το νοικοκυριό τους, για όλη την ομάδα στη σχέση της με τον ελεύθερο χρόνο, με τη φύση, όπως επίσης για τις κοινωνικές τους σχέσεις.

(Εφη Καραθανάση, 2000, σ.176)

2.8. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Οι οικονομικές δραστηριότητες των Τσιγγάνων ποικίλλουν εξαιρετικά και είναι πολύ ευμετάβλητες, δηλαδή είναι πολλαπλές σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή για το ίδιο άτομο και αλλάζουν με το χρόνο. Έτσι θα δώσουμε μόνο μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα των οικονομικών τους τάσεων.

Υπάρχουν παραδοσιακές δραστηριότητες που ασκούνται σχεδόν παντού. Όπως η επεξεργασία μετάλλων, η συλλογή διαφόρων υλικών και η μεταπώλησή τους, το εμπόριο ζώων, τα επαγγέλματα του θεάματος και του τσίρκου, τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με γιορτές, για παράδειγμα πλανόδιοι πωλητές, έμποροι πανηγυριών, επίσης η πώληση ή το εμπόριο στις λαϊκές αγορές, η κατασκευή και η πώληση διαφόρων αντικειμένων, οι αγροτικές εργασίες, μερικές φορές στο ίδιο μέρος και συχνά εποχιακές, η χειρομαντεία κτλ.

Υπάρχουν και δραστηριότητες που τείνουν να εξαφανιστούν, όπως το ακόνισμα εργαλείων, η κατασκευή ομπρελών και αντικειμένων φερφορζέ ή ξύλινων. Υπάρχουν επίσης νέες δραστηριότητες που αναπτύσσονται τώρα, όπως το εμπόριο μεταχειρισμένων αυτοκινήτων, παλαιών ειδών, ορισμένα επαγγέλματα του θεάματος, εποχιακές οικοδομικές εργασίες ή εργασίες συντήρησης. Υπάρχουν δραστηριότητες που αφορούν σε συγκεκριμένους τόπους, όπως μεταφορά κορμών δέντρων με το ρεύμα του ποταμού στη Φινλανδία, συλλογή μανιταριών και σαλιγκαριών στην Αυστρία, βάψιμο προσώπων με ασβέστη στην Ελλάδα και την Ισπανία κτλ. Τέλος, υπάρχει η έμμισθη εργασία, που αναπτύχθηκε στην ανατολική Ευρώπη στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα. Οι Τσιγγάνοι αντιλαμβάνονται όλα αυτά τα επαγγέλματα ως πώληση αγαθών ή υπηρεσιών σε πελάτες που δεν είναι Τσιγγάνοι.

Πάντα υπάρχει η πλευρά της συναλλαγής. Η αναζήτηση πελατών, η προσπάθεια να τους πείσουν και το παζάρεμα αποτελούν σημαντικό στοιχείο των οικονομικών τους δραστηριοτήτων. Σ' αυτή την εμπορική πλευρά αυτό που χαρακτηρίζει τους Τσιγγάνους στην άσκηση των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, όταν έχουν την ελευθερία να τις ασκούν, είναι η πολυλειτουργικότητα, την οποία αναπτύσσουν ανάλογα με τον τόπο, τη στιγμή, την ευκαιρία και πέρα από τις τάσεις της ομάδας στην οποία ανήκουν. Ο κατάλογος των επαγγελμάτων δεν είναι ούτε περιοριστικός ούτε επαναλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο κάθε χρόνο. Μπορούν να προστεθούν και να διαδοθούν και άλλες δραστηριότητες, ενώ οι πρώτες μπορεί να περάσουν σε δεύτερη μοίρα και άλλες να ξαναρχίσουν ανάλογα με τις περιστάσεις.

Υπάρχει επίσης διάκριση των δύο φύλων στην εργασία, γεγονός που διευρύνει ακόμα περισσότερο αυτή την ποικιλία, για την οποία το άτομο προετοιμάζεται ήδη από την παιδική ηλικία, με τη μαθητεία του κοντά στους γονείς του, με τη μάθηση της αλλαγής, της πολυλειτουργικότητας και όχι με την απόκτηση μονολιθικών γνώσεων για ένα και μοναδικό επάγγελμα. Αυτή η σταθερή εναλλαγή κάνει το παιδί, και κατοπινό ενήλικα, προσαρμόσιμο και δυναμικό, καθιστά την οικονομική οργάνωση των Τσιγγάνων άκρως ευέλικτη, και συνεπώς καθιστά την κοινωνία τους προσαρμόσιμη στην κατάσταση που ζουν μέσα από την εκμετάλλευση των προσφερόμενων ευκαιριών, σ' ένα συγκεκριμένο τόπο και σε μια δεδομένη στιγμή. Επομένως, ο Τσιγγάνος, χάρη στις πολλαπλές του ικανότητες, θα προσαρμόζει την οικονομική του δραστηριότητα στις ρευστές περιστάσεις που την ορίζουν.

Στα κράτη που αναπτύχθηκε μια οικονομία συνεργατικού τύπου, αυτές οι οικονομικές τους δραστηριότητες προσαρμόστηκαν όσο το δυνατόν στις επαγγελματικές της ανάγκες. Έτσι στην Εσθονία μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο οι Τσιγγάνοι εργάστηκαν σε κρατικά εργοστάσια για τη μεταφορά ζώων στη Ρωσία, ασχολούνταν επίσης με τα δικά τους άλογα, με τα μέταλλα, το μαλλί και αργότερα αφοσιώθηκαν στην εισαγωγή εμπορευμάτων από τη Λετονία και τη Λιθουανία και ανέπτυξαν το μικρεμπόριο, παρόλο που ήταν απαγορευμένο. Κατάφεραν έτσι να επιζήσουν και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτό έγινε κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, ιδιαίτερα για ορισμένες οικογενειακές ομάδες. Οι καλλιτεχνικές επίσης δραστηριότητες τους επέτρεψαν να είναι ευέλικτοι στην άσκηση των επαγγελμάτων.

Η εργασία είναι ανάγκη και όχι σκοπός. Πρέπει να αφήνει στον άνθρωπο ελεύθερο χρόνο να ασχολείται με τις κοινωνικές υποθέσεις, προκειμένου να αναπτύξει και να διατηρήσει έτσι τις κοινωνικές του σχέσεις. Η δυνατότητα αυτή παρέχεται μόνο όταν υπάρχει οικονομική ανεξαρτησία. Το ότι δεν είναι υπάλληλος του επιτρέπει να μην εμπλέκεται σε έναν ξένο κόσμο που έχει απορριφθεί και να μην έχει κατ' εξακολούθηση σχέσεις με αυτό το περιβάλλον. Αυτό που έχει σημασία σ' ένα επάγγελμα είναι πάνω απ' όλα ο τρόπος με τον οποίο ασκείται. Αυτή η φιλοσοφία της οικονομίας συμβάλλει, όταν καθίσταται δυνατό, ώστε η επιλογή των δραστηριοτήτων να είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα στην ανάγκη των Τσιγγάνων να έχουν οικονομικούς πόρους και την επιθυμία τους να διατηρούν έναν τρόπο ζωής, μέσα σ' ένα ευμετάβλητο κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

Οι δραστηριότητες οργανώνονται κυρίως στο πλαίσιο της οικογενειακής ομάδας, η οποία αποτελεί βασική οικονομική μονάδα. Τυχαίνει όμως για μια

σημαντική δουλειά να δημιουργείται ένας συνεταιρισμός ατόμων που ανήκουν σε κοντινές μεταξύ τους ομάδες. Τότε η κατανομή του κέρδους αποτελεί κανόνα και ο συνεταιρισμός είναι πάντα εφήμερος, με το τέλος της δουλειάς διαλύεται. Μέσα στην ομάδα υπάρχει ανακατανομή του κέρδους. Εκτείνεται από το μοίρασμα του περιστασιακού κέρδους μέχρι τις τακτικές δωρεές, που έχουν τη μορφή χρημάτων ή δώρων. Οι γιοι δουλεύουν για τον πατέρα τους, ο οποίος μπορεί με αυτό τον τρόπο να σταματήσει να εργάζεται, γιατί είναι ηλικιωμένος ή γιατί επιθυμεί να αφιερώσει όλο του το χρόνο σε κοινωνικές υποθέσεις.

Μερικές φορές αναπτύσσεται μια ευρύτερη αλληλοβοήθεια προς όφελος αυτών που τη χρειάζονται. Γενικά, η αλληλοβοήθεια είναι ουσιαστική για τη διατήρηση της συνοχής μέσα στις αντιξοότητες και τις δυσκολίες και ακολουθεί την κοινωνική οργάνωση, ανάλογα με την εγγύτητα των ομάδων, η οποία υπολογίζεται τόσο από τους δεσμούς συγγένειας όσο, κάτω από ορισμένες συνθήκες, και από τις σχέσεις γειτονίας.

Η οικονομία καθορίζει κατά ένα μεγάλο μέρος τη νομαδική ζωή ή τη στάθμευση σ' ένα μέρος. Οι μετακινήσεις συνδέονται με την προσαρμοστικότητα, την ευελιξία, την αυτονομία και έχουν σκοπό τη διατήρηση της οικονομικής ανεξαρτησίας. Η συχνότητα και η ευρύτητά τους εξαρτώνται από το επάγγελμα της στιγμής. Ωστόσο τα περισσότερα επαγγέλματα απαιτούν μετακίνηση και εντατική αναζήτηση, γιατί η τοπική αγορά εξαντλείται γρήγορα. Απαιτούν επίσης τη διάσπαση των ομάδων, γιατί διαφορετικά ο τομέας της εργασίας θα έφτανε γρήγορα σε κορεσμό και, όταν ο νομαδισμός είναι γεωγραφικά περιορισμένος ή αναπτύσσεται η μόνιμη εγκατάσταση, οι Τσιγγάνοι που κατοικούν σε μια περιοχή διεκδικούν τα δικαιώματά τους σ' αυτή την εδαφική έκταση από αυτούς που την κατέχουν έναντι των νεοαφιχθέντων.

Οι ευκαιρίες επαφής πρέπει να είναι πολλές. Ένα μέρος της εργασίας, και αναμφίβολα το πιο ευχάριστο, έγκειται στην τυχαία αναζήτηση πελάτη, στις συζητήσεις μαζί του όταν του προτείνουν ένα αντικείμενο ή μια υπηρεσία ή και τα δύο, όταν δηλαδή του προτείνουν να αγοράσει ή να πουλήσει κάτι, ή και τα δύο. Η μετακίνηση του επιτρέπει ακόμα να μη δεσμεύεται με μια σταθερή σχέση, ούτε πριν ούτε μετά τη συναλλαγή, και συνεπώς να έχει μόνο επιφανειακές σχέσεις.

Στις περισσότερες χώρες οι σημαντικότερες αλλαγές έγιναν ανάμεσα στο 1945 και το 1960. Πρώτον, η αστυφιλία εξάντλησε τη συνηθισμένη πελατεία και ανέτρεψε τη συμβίωση που είχε αναπτυχθεί σε πολλά μέρη ανάμεσα σε αγροτικές και

νομαδικές οικογένειες, η οποία έφτανε ως την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών. Σε πολλές χώρες, όπως στην Ισπανία, την Αλβανία και την Ελλάδα, τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων τους είχαν σχετικά επιτρέψει να γίνουν δεκτοί ως άτομα που παρέχουν υπηρεσίες. Η οικονομική ανάπτυξη έκανε τον καθένα αυτάρκη και εγωιστή. Η σχεδόν μόνιμη εγκατάσταση στην περιφέρεια γίνεται κάτω από δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Προστίθεται επίσης η βιομηχανική παραγωγή των προϊόντων, η οποία καταργεί πολλές εργασιακές διεξόδους και η μηχανοποίηση, η οποία επιφέρει την απόκτηση νέων συνηθειών από το νομάδα.

Τα αποτελέσματα των αλλαγών αυτών έγιναν αισθητά και εμφανίστηκαν νέα ενδεχόμενα. Πρόκειται κυρίως για τις ρυθμίσεις που εμποδίζουν την άσκηση μικροαπασχολήσεων, είτε με την επιβολή μεγάλων φόρων είτε με την περίπλοκη γραφειοκρατία του Δημοσίου για την έκδοση άδειας είτε απλά με την απαγόρευση της πλανόδιας πώλησης. Επίσης οι Τσιγγάνοι δεν έχουν επαγγελματικές οργανώσεις, όπως είναι η περίπτωση των μη τσιγγάνικων συντεχνιών, που λειτουργούν κυρίως μέσα από το παιχνίδι των πολιτικών επιρροών, για να προσφέρουν στα μέλη τους συνδικαλιστική προστασία.

Είναι επίσης σε όλες τις χώρες οι περιοριστικοί κανονισμοί των διαμορφωμένων χώρων για τους νομάδες, οι οποίοι τους περιορίζουν ή τους απαγορεύουν να εργαστούν στη συγκεκριμένη περιοχή, με αποτέλεσμα οι Τσιγγάνοι που πρέπει να μείνουν σε τέτοιους χώρους να χρεοκοπούν και στη συνέχεια να εξαρτώνται από τις κοινωνικές παροχές. Και ακόμα είναι η απώλεια προσαρμοστικότητας εκείνων που πρέπει να σταματήσουν την περιπλάνησή τους, προκειμένου να πάνε τα παιδιά τους στο σχολείο. Τα άμεσα ή έμμεσα αποτελέσματα των ρυθμίσεων δε λαμβάνονται και τόσο υπόψη, όσο δεν είναι αισθητή η σπουδαιότητα των χρήσιμων επαγγελμάτων των Τσιγγάνων, παρά το γεγονός ότι πρόκειται συχνά για χρήσιμα και δυναμικά επαγγέλματα. Είναι χρήσιμα, για παράδειγμα, στον τομέα της επαναχρησιμοποίησης του κάθε λογής υλικού στη σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία. Όμως, αντί να εκτιμήσουμε την εργασία τους, δημιουργούνται προβλήματα με τη γειτονιά, η οποία δε θέλει να βλέπει συσσωρευμένα παλιοπράγματα, ενώ θα αρκούσε η πρόβλεψη κατάλληλων χώρων γι' αυτή τη χρήση. Η υπαίθρια πώληση υπόσχεται επίσης ένα ευοίωνο μέλλον και θα είναι καλοδεχούμενη. Στις σύγχρονες πόλεις προβλέπονται χώροι για την υπαίθρια πώληση και τις μικροαγορές, πεζόδρομοι και ψυχαγωγία στους δρόμους.

Ο Τσιγγάνος επιδεικνύει ένα δυναμισμό στην άσκηση των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων. Σε όλη του τη ζωή ψάχνει όχι μόνο να βρει πελατεία, αλλά και να ανακαλύψει νέες ευκαιρίες. Στις μετακομμουνιστικές κοινωνίες πολλές τσιγγάνικες οικογένειες αποδεικνύουν το δυναμισμό και την ικανότητα προσαρμογής τους στον οικονομικό τομέα αναπτύσσοντας μικροεμπόριο ή ανεξάρτητα μικροεργαστήρια χειροτεχνών. Η επιτυχία αυτή προκαλεί τόσο την υποψία των αρχών όσο και την επιθετικότητα των υπόλοιπων κοινοτήτων, που δεν είναι ικανές να αναπτύξουν παρόμοια ριψοκίνδυνη οικονομική δραστηριότητα. Η ικανότητα των Τσιγγάνων για καινοτομίες είναι μεγάλη και η οικονομική τους οργάνωση δεν είναι τόσο δύσκαμπτη όσο συχνά την παρουσιάζουν.

Ωστόσο σήμερα, λόγω των πολλαπλών πιέσεων, όλο και περισσότεροι Τσιγγάνοι εκμεταλλεύονται όλο και πιο περιορισμένες οικονομικές πηγές. Αυτό επιφέρει έναν οικονομικό ανταγωνισμό, ο οποίος διαταράσσει τις σχέσεις, την αλληλεγγύη και μπορεί να δημιουργήσει συγκρούσεις ανάμεσα στους Τσιγγάνους, όταν έρχονται και άλλοι από αλλού να μοιραστούν τον ίδιο χώρο. Η έμμισθη απασχόληση, η οποία ήταν σημαντική, αναπτύσσεται εδώ κι εκεί σε διάφορα μέρη της δυτικής Ευρώπης. Η κατάσταση αυτή, την οποία μάλλον υπομένουν παρά επιλέγουν, βιώνεται με δυσκολία κάτω από συνθήκες επίμονης απόρριψης.

Συμπεριλαμβανομένων και των ανατολικών χωρών, οι εργασίες που προσφέρονταν στους Τσιγγάνους σπάνια ήταν υπεύθυνες, ήταν και εξακολουθούν να είναι μικρής επαγγελματικής και κοινωνικής σπουδαιότητας και η εργασία ως μέσο ένταξης δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Σε όλο και περισσότερες περιοχές αυξάνεται η ανεργία, φαινόμενο κι αυτό νέο και ενδεικτικό συγχρόνως. Εξάλλου, σε σχέση με τις πολιτικές βοήθειες που εφαρμόζονται, η εξάρτησή τους από τις κοινωνικές υπηρεσίες και παροχές γίνεται εντονότερη. Παρ' όλα αυτά οι Τσιγγάνοι έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται. Γι' αυτό θα ήταν σωστό να μην εμποδίζεται τόσο πολύ ο δυναμισμός τους, αλλά αντίθετα να τους δοθεί στήριξη στο πλαίσιο μιας κοινοτικής ανάπτυξης.

(Ζαν-Πιερ Λιζζουα, 1999, σ.100)

2.9. Η ΤΕΧΝΗ

Η τσιγγάνικη τέχνη είναι πάνω απ' όλα τέχνη ζωής. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι μόνο η απεικόνιση ενός τρόπου ζωής, είναι ο ίδιος ο τρόπος ζωής, που περισσότερο

τον βιώνουν παρά τον σκέφτονται και τον επεξεργάζονται. Είναι μια τέχνη καθημερινή, μια τέχνη που βρίσκεται σε κάθε πράγμα και αφορά σε κάθε πράγμα, που δεν μπορεί να διαχωριστεί από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό του περιεχόμενο. Είναι η τέχνη του να εμπορεύεσαι, να οδηγείς, η τέχνη της μουσικής και του χορού, η τέχνη του λόγου, των κοινωνικών σχέσεων και η τέχνη της γιορτής. Αυτή η τέχνη είναι διαρκής και παγκόσμια.

Δεν μπορούμε να μιλάμε για την Ιστορία τους παρά μόνο με μουσική, γιατί δύο πράγματα προσδιορίζουν τους Τσιγγάνους, η μουσική και η απόρριψη. Η μουσική είναι αυτοί οι ίδιοι. Η απόρριψη είναι οι άλλοι. Η τσιγγάνικη μουσική πρόσφερε πολλά στον κόσμο. Στη Ρουμανία δέχτηκε όλες τις ευρωπαϊκές επιρροές και έγινε διάσημη ως τσιγγάνικη μουσική. Δεν είναι μόνο ότι οι Τσιγγάνοι μετέδωσαν αυτή τη μουσική από την Ανατολή έως την Ουγγαρία ή τη Ρουμανία, αλλά ότι έκαναν συνδυασμούς ανάμεσα στις διάφορες μορφές μουσικής μιας χώρας και τις μουσικές διαφορών χωρών.

Η τσιγγάνικη τέχνη αναγνωρίστηκε και εκτιμήθηκε από πολύ παλιά. Ένα από τα πρώτα κείμενα που αναφέρονται στους Τσιγγάνους και στη μετανάστευσή τους, κάνει λόγο για «δέκα χιλιάδες, άντρες και γυναίκες, που παίζουν πολύ καλό λαούτο», τους οποίους ζήτησε ο βασιλιάς της Περσίας από κάποιο βασιλιά των Ινδιών για να διασκεδάσει το λαό του. Αργότερα, και ως τις μέρες μας, οι Τσιγγάνοι είχαν την προστασία των αρχόντων και των ισχυρών, οι οποίοι τους χρησιμοποιούσαν ως μέσο ψυχαγωγίας και ονειροπόλησης, αψηφώντας συχνά τους νόμους που απαγόρευαν σε όλους να έρχονται σε συχνή επαφή μαζί τους και φυσικά να προστατεύουν αυτούς τους περιπλανώμενους καλλιτέχνες. Είναι παράδοξο το γεγονός ότι σε ορισμένες εποχές θεωρούνταν από το βασιλιά άξιοι για απαγχονισμό και ταυτόχρονα προσκαλούνταν στο βασιλικό δείπνο. Παράδοξο μόνο φαινομενικά, γιατί η τέχνη είναι παγκόσμια, φέρνει σε επαφή ανταγωνιστικά μεταξύ τους κοινωνικά συστήματα, ξεπερνά τις συγκρούσεις και δεν έχει σύνορα, πρόκειται για μια τέχνη μιγάδων σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως είναι γνωστό για το φλαμένκο ή ένα μέρος της τζαζ.

Ωστόσο η τέχνη μπορεί να ξεγελά και να παραπλανά αυτόν που πιστεύει ότι μέσα από αυτή γνωρίζει τους Τσιγγάνους, γιατί η τσιγγάνικη τέχνη, ως επάγγελμα, είναι ταυτόχρονα ξεχωριστή και συνηθισμένη, γεγονός που της δίνει σε μεγάλο βαθμό διφορούμενη σημασία. Είναι ξεχωριστή στο μέτρο που δεν αποτελεί παρά ένα μέρος μόνο της καθημερινής τέχνης, το οποίο ο Τσιγγάνος δέχεται να αποκαλύψει προς τα έξω και έτσι δίνει μονάχα μια ελλιπή θεώρηση μιας πιο σύνθετης και

περίπλοκης πραγματικότητας. Γι' αυτό η πραγματικότητα κινδυνεύει να παρεξηγηθεί, γεγονός που συνεπάγεται μια ψεύτικη γνώση του πολιτισμού των Τσιγγάνων και μια μόνο εντύπωση ότι τη γνωρίζουμε. Η τέχνη της ζωής και η επαγγελματική τέχνη δεν ταυτίζονται ούτε στη μορφή ούτε στο περιεχόμενό τους. Η μία τέχνη είναι ουσιαστική, η άλλη επιφανειακή. Η μία αποτελεί ένα συνολικό κοινωνικό φαινόμενο, η άλλη ένα μεμονωμένο κομμάτι.

Ωστόσο, η τέχνη ως επάγγελμα είναι επίσης κοινότοπη, υπό την έννοια ότι δεν αποτελεί για τους Τσιγγάνους παρά προέκταση της καθημερινής τέχνης και ένα επάγγελμα σαν όλα τα άλλα, το οποίο επιτρέπει την ανεξαρτησία και το ταξίδι, ένα επάγγελμα που ασκείται συχνά, αλλά και ποικίλλει μέσα από τις πολλαπλές ικανότητες αυτών που το εξασκούν. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ακολούθησε μια περίοδος παρακμής, αλλά στις μέρες μας η μουσική ανακτά τη σημασία της, κυρίως το καλοκαίρι με τον τουρισμό, όταν οι Rom βγάζουν πάλι τα όργανά τους ή τα αλλάζουν. Επειδή σήμερα πιστεύουμε ότι το τσέμπαλο είναι το τυπικό όργανο των Τσιγγάνων, γι' αυτό και οι Τσιγγάνοι παίζουν τσέμπαλο και ντύνονται γραφικά.

Οι Τσιγγάνοι χρησιμοποιούν διάφορα όργανα, όπως το βιολί, το τσέμπαλο στις ανατολικές χώρες, το κλαρίνο στα Βαλκάνια, τη γκάιντα στη Σκωτία και στην Ιρλανδία, το ακορντεόν στους λαϊκούς χορούς, τη φουσαρμόνικα στα γουέστερν και άλλα. Ορισμένα όργανα, όπως ο ζουρνάς, είναι σχεδόν αποκλειστικά τσιγγάνικα. Οι μελωδίες ποικίλλουν. Στην Ελλάδα, οι νομάδες, οι ημινομάδες και οι Τσιγγάνοι που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές δανείζονται στοιχεία από την ελληνική μουσική και από άλλες βαλκανικές χώρες, με τα οποία συνθέτουν τα τραγούδια τους. Οι Τσιγγάνοι που έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στις πόλεις εμπνέονται από τους ρυθμούς της Ανατολής, που τους γνώρισαν κατά τη διαμονή τους στην Τουρκία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και ακούν επίσης ινδική μουσική, ενώ εμπνέονται από τα τσιγγάνικα τραγούδια της Γιουγκοσλαβίας. Και ακόμα, οι στίχοι των τραγουδιών μπορεί να έχουν διαφορετική προέλευση. Για παράδειγμα οι Τσιγγάνοι της Αυστρίας μεταφράζουν τους στίχους των αυστριακών τραγουδιών, τροποποιούν όμως τα λόγια και τη μελωδία σε κάθε τους ερμηνεία, πριν δημιουργήσουν ένα σταθερό κομμάτι από το οποίο προκύπτει ένα τσιγγάνικο τραγούδι. Μπορεί επίσης να δανείζονται ένα ολόκληρο μουσικό σύνολο.

Η τσιγγάνικη πρωτοτυπία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ποιότητα της δημιουργικής ερμηνείας. Η ερμηνεία αποτελεί μια νέα δημιουργία, πράγμα που είναι

ιδιαίτερα αισθητό στο φλαμένκο, που γεννήθηκε στην Κάτω Ανδαλουσία. Στον τομέα της μουσικής και της χορογραφίας υπήρξαν παρόμοιες επιβιώσεις στην Ουγγαρία, τη Ρωσία, τη Ρουμανία, στα Βαλκάνια και σε άλλα μέρη, στη Δύση κυρίως με τη τζαζ και το φλαμένκο, τις δύο γνωστότερες πολιτισμικά συνενώσεις. Οι τσιγγάνικες χορωδίες έπαιξαν για δύο αιώνες περίπου σημαντικό ρόλο στη ρωσική μουσική. Με τρόπο εμφανή και γνωστό, αλλά ωστόσο χωρίς πλέον να το θυμάται κανείς και να το αναγνωρίζει, οι Τσιγγάνοι συνέβαλαν πλατιά στον εμπλουτισμό των πολιτισμών των πληθυσμών που τους περιβάλλουν.

Επομένως, αυτό το κοινό στο οποίο έχουν τη μέγιστη συμβολή οι Τσιγγάνοι δεν είναι μόνο η μουσική που ερμηνεύουν, αλλά επίσης και ο τρόπος με τον οποίο την ερμηνεύουν. Ο Τσιγγάνος δίνει ιδιαίτερη προσοχή και σημασία στη δημιουργική ερμηνεία παρά στην αρχική σύνθεση και την προέλευση των στοιχείων που χρησιμοποιεί. Η τέχνη είναι ένα μέσο έκφρασης συναισθημάτων και η έκφραση είναι πιο σημαντική από το μέσο, από το οποίο ζητούν μόνο να ταιριάζει στην κατάλληλη στιγμή.

Η τέχνη των Τσιγγάνων, λόγω των μετακινήσεών τους, είναι μια τέχνη που πηγάζει από την περιπλάνηση, τα δημιουργήματα της οποίας είναι κυρίως άυλα, μη χειροπιαστά, συχνά εφήμερα στοιχεία: τραγούδια, χοροί, παραμύθια, μουσική, ποιήματα, ξεχασμένοι αυτοσχεδιασμοί. Ωστόσο αναπτύχθηκαν και ορισμένα στοιχεία που έχουν σχέση με το ταξίδι: αντικείμενα ελαφρά ή ευκολοκατασκευάστα, ή ακόμα εκδηλώσεις μιας τέχνης που δεν αποφέρει οικονομικό κέρδος και που αφορά στους ίδιους τους Τσιγγάνους όπως τα γυναικεία ρούχα, η ζωγραφική πάνω σε κάρτα και καρτοσάκια. Σήμερα αναπτύσσονται καλλιτεχνικές δραστηριότητες που αφορούν λιγότερο σε συνηθισμένους τομείς από αυτούς που ήδη αναφέρθηκαν. Επίσης υπάρχουν Τσιγγάνοι καλλιτέχνες που έγιναν διάσημοι σχεδόν σε όλο τον κόσμο στους παραδοσιακούς τομείς της μουσικής, του τραγουδιού και του χορού.

Οι αλλαγές που γίνονται στις μέρες μας είναι τριών κατηγοριών και διαφορετικής φύσης. Πρώτον, είναι η ισοπεδωτική ομοιομορφία της πολιτιστικής κατανάλωσης, η οποία οφείλεται κυρίως στην τηλεόραση. Οι καλλιτέχνες και το στυλ των υπολοίπων μη Τσιγγάνων έχουν πρόσβαση στα μέσα ενημέρωσης, την οποία δεν έχουν οι Τσιγγάνοι καλλιτέχνες, κι έτσι ο ανταγωνισμός είναι άνισος. Τα σίριαλ αντικατέστησαν τις μπαλάντες, οι βραδινές ταινίες τις βεγγέρες, τα σύγχρονα μηχανήματα ηχητικής αναπαραγωγής τους μουσικούς. Και αν ο ρυθμός επιζεί ακόμα, η δημιουργική ερμηνεία αντιστέκεται με δυσκολία στις πιέσεις του περιβάλλοντος,

κυρίως στη νέα γενιά, η οποία εξάλλου ήδη βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Είναι σημαντικό, για παράδειγμα, μια τόσο ισχυρή τέχνη όσο είναι η τέχνη του παραμυθιού, η οποία στηρίζεται στη δύναμη της προφορικής παράδοσης που αλλάζει συνέχεια, να μπορεί να αξιοποιηθεί και να αποκτήσει λειτουργικότητα κυρίως μέσα από το σχολικό περιβάλλον, την τηλεόραση ή το θέαμα, πριν εξαφανιστεί εξαιτίας των σύγχρονων συνθηκών που την οδηγούν προς τη λήθη.

Η δεύτερη αλλαγή είναι η εδραίωση νέων και ασυνήθιστων τρόπων καλλιτεχνικής έκφρασης στον τομέα της ζωγραφικής, της διάδοσης γραπτών τραγουδιών, συλλογών παραμυθιών και αυτοβιογραφικών βιβλίων. Είναι επίσης έργα καλλιτεχνικής δημιουργίας, όπως τα σενάρια και η παραγωγή κινηματογραφικών έργων, καθώς και η συγγραφή μυθιστορημάτων και η ποίηση, η οποία το μόνο που ζητά είναι να αναπτυχθεί, αλλά δεν τα καταφέρνει, διότι οι εκδότες φοβούνται ότι δεν έχουν εξασφαλισμένο κοινό, το οποίο θα περιόριζε το οικονομικό τους ρίσκο. Από εδώ άλλωστε απορρέει και η ανάγκη των Τσιγγάνων δημιουργών να δημοσιεύσουν τις περισσότερες φορές τα ποιήματά τους στη γλώσσα της χώρας που κατοικούν. Ένας ακόμα λόγος είναι ότι δεν υπάρχει κοινά αποδεκτή γραφή, η οποία να εξασφαλίζει ένα μεγάλο κοινό Τσιγγάνων αναγνωστών.

Τέλος, ένας τρίτος τύπος αλλαγής, που αποτελεί ένδειξη μεγάλης μετάλλαξης, αφορά στην εμφάνιση μιας τέχνης στρατευμένης σε έναν πολιτικό αγώνα. Η διεκδίκηση αποτελούσε, μέχρι και την πρόσφατη ακόμα κλασική τέχνη, παρεκτροπή, εξιδανίκευση και διαπίστωση μιας κοινής πίκρας που μοιράζονταν μεταξύ τους. Από παλιότερα, αλλά κυρίως κάτω από το σοσιαλιστικό καθεστώς της ανατολικής Ευρώπης, τα τραγούδια που συνέθεταν οι Τσιγγάνοι στις μετακινήσεις τους μπορούσαν να αποτελέσουν την έκφραση μιας κοινωνικής κριτικής. Η διεκδίκηση γίνεται όλο και περισσότερο ένας πραγματικός αγώνας, γίνεται μια φωνή που απευθύνεται στους άλλους, για να τους μάθουν, να τους κάνουν να καταλάβουν τι σημαίνει να είναι κάποιος Τσιγγάνος και να θέλει να παραμείνει Τσιγγάνος.

(Zav-Πιερ Λιζουα, 1999, σ.107 & Angus Fraser, 1998, σ.210)

2.10. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

Όταν κάποιος είναι Τσιγγάνος, το αισθάνεται, το ζει. Είναι ένας τρόπος και μια τέχνη ζωής, που βασίζεται σε απερίγραπτους και αδιόρατους τρόπους ύπαρξης και σε εφήμερους και ευμετάβλητους τρόπους δράσης. Το περιεχόμενο με τα

πολιτιστικά ή τα υλικά χαρακτηριστικά δεν έχει ιδιαίτερη σημασία. Αυτό που ορίζει ότι κάτι είναι τσιγγάνικο είναι πρώτα απ' όλα η χρήση αυτών των χαρακτηριστικών μέσα σ' ένα διαμορφωμένο σύνολο, είναι το προφίλ και όχι το χαρακτηριστικό ή η προέλευσή του. Οι Τσιγγάνοι δανείζονται διάφορα πολιτιστικά και υλικά στοιχεία από το περιβάλλον τους.

Στην Ιταλία, ορισμένοι χρησιμοποιούν έναν όρο συγγένειας στα σερβικά για την εξ αίματος συγγένεια και στα ελληνικά για την εξ αγχιστείας συγγένεια, τη στιγμή που το λεξιλόγιό τους προέρχεται ουσιαστικά από τα ινδικά. Το Δίκαιό τους αποτελεί αντιγραφή του παραδοσιακού Αλβανικού Δικαίου. Τα ταφικά τους έθιμα αποτελούν απλή αντιγραφή των αντίστοιχων εθίμων που υπάρχουν στα Βαλκάνια. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα για να δείξουν ότι αυτά τα δάνεια και οι διαφορές ανάμεσα στις ομάδες, οι οποίες διατηρήθηκαν εκουσίως στις κοινωνικές σχέσεις, δε μας επιτρέπουν να μιλάμε για έναν ενιαίο, ως προς το περιεχόμενό του, τσιγγάνικο πολιτισμό. Όμως τι σημασία έχουν τα δάνεια και η προέλευσή τους, αφού χρησιμοποιούνται με πρωτότυπο τρόπο και έχουν αποκτήσει τσιγγάνικη μορφή; Ρούχα, σπίτι, τροχόσπιτο, έθιμα που αφορούν στη ζωή ή στο θάνατο, μουσική και επαγγέλματα, πέρα από αυτό που δηλώνουν, εκφράζουν έναν τρόπο ζωής.

Αυτός ο τρόπος ζωής βασίζεται σ' ένα σύνολο στοιχείων. Στο κοινωνικό περιβάλλον η οικογένεια έχει ιδιαίτερη σημασία. Οι σχέσεις συγγένειας κατέχουν ξεχωριστή θέση τόσο στις ομάδες όπου αποτελούν το αντικείμενο συνεχούς προσοχής και επιμελημένου λόγου, ακόμα και σ' εκείνες τις ομάδες όπου δε γίνεται λόγος και φαίνεται ότι δε νοιάζονται γι' αυτές. Η επιθυμία να γίνονται οι γάμοι μέσα σε συγκεκριμένα όρια και η αγωγή που δίνεται στα παιδιά συντελούν στη συγκρότηση της οικογένειας έτσι ώστε να αποτελεί τη βάση της κοινωνικής και της οικονομικής οργάνωσης και την καθιστούν ένα δίκτυο με εύκαμπτους και ανθεκτικούς κρίκους.

Είδαμε ότι η μορφή της τσιγγάνικης κοινωνίας αλλάζει αδιάκοπα, αλλά στους κόλπους αυτού του δικτύου το άτομο βρίσκει, μέσα από το βαθύ συναίσθημα, ότι ανήκει σ' ένα σύνολο, βρίσκει τα στοιχεία της ταυτότητάς του και ταυτόχρονα μια φυσική, οικονομική και ψυχολογική βοήθεια και αλληλεγγύη. Από εδώ προκύπτει η κοινωνική, η οικονομική και η ψυχολογική ασφάλεια, την οποία αισθάνονται τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι, οι υγιείς και οι ανάπηροι. Ο καθένας έχει τη θέση του μέσα στην ομάδα και ο ρόλος του δεν αποτελεί βάρος. Υπάρχει αλληλεγγύη, γιατί το ομαδικό συμφέρον προέχει του ατομικού, γιατί οι σχέσεις δεν είναι δεσποτικές και

οφείλουν να στηρίζονται σε μια ευρεία συναίνεση, δεν υπάρχει ούτε συγκεντρωτική εξουσία ούτε αρχηγοί, γιατί ακόμα η κοινοτική ζωή συνεπάγεται πολύ μεγάλη εντιμότητα απέναντι στην ομάδα και μεγάλη αντίθεση με τα εξωτερικά στοιχεία, η κοινότητα των οποίων χωρίζεται με το διαχωριστικό όριο της μη καθαρότητας, το οποίο αποτελεί επίσης κοινωνικό όριο, που κανείς δεν τολμά να ξεπεράσει.

Επομένως, η εσωτερική αλληλεγγύη ενισχύεται από αυτές τις σχέσεις πλήρους αντίθεσης με τους μη Τσιγγάνους. Αυτοί θεωρούν την ύπαρξη των Τσιγγάνων ως ανταρσία. Η συνάντησή τους γίνεται τις περισσότερες φορές με τη μορφή μιας σύγκρουσης, η οποία αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα προσέγγισης και μας κάνει να πιστεύουμε ότι η ομάδα συνιστά μια ξεχωριστή και πρωτότυπη οντότητα. Η οδυνηρή και αναπόφευκτη απόρριψή τους από το περιβάλλον, την οποία οι Τσιγγάνοι δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν, ελέγχεται με τη σκληρή και μειωτική κριτική που ασκούν σ' αυτό το περιβάλλον όταν βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Η ταυτότητά τους πρέπει να πλάθεται έτσι ώστε να είναι ικανή να αντιστέκεται και ταυτόχρονα να αποκτά τη δύναμή της μέσα από αυτή την αντίσταση. Η αντίθεση με τους μη Τσιγγάνους δημιουργεί την τσιγγάνικη πρωτοτυπία και ενισχύει τη συνοχή και την αίσθηση της ηγεμονίας της ομάδας.

Η ανεξαρτησία, που αναζητείται μέσα από την άσκηση των επαγγελμάτων, την επαγγελματική πολυπραγμοσύνη, τη διατήρηση μιας οικονομίας που προσαρμόζεται στην κάθε κατάσταση και έχει ως σκοπό την επιβίωση, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής, όπως και η αξία που δίνεται στον άνθρωπο και στις ανθρώπινες σχέσεις. Το κεφάλαιο και η ιδιοκτησία έχουν μικρότερη σημασία από τη σοφία και την εξυπνάδα. Πρόκειται για μια οικονομία του εφήμερου και για την επιδεικτική αυστηρότητα του νομάδα, για τον οποίο όλα μειώνονται στο ουσιαστικό, δηλαδή σε έναν τρόπο ο οποίος βρίσκεται πέρα από τα υλικά αγαθά και στον οποίο το περιβάλλον και οι συνθήκες έχουν πολύ λίγη επιρροή.

Οι Τσιγγάνοι έχουν έναν πολιτισμό που πηγάζει από την περιπλάνηση και αναγκάζεται να προσαρμοστεί ανάλογα με τη διασπορά και την αντιμετώπιση των άλλων. Οι Τσιγγάνοι, ακριβώς γιατί είναι άτομα που παρέχουν υπηρεσίες σ' αυτούς που τους περιβάλλουν, δεν έχουν αφήσει πίσω τους δημιουργήματα που να θυμίζουν την Ιστορία τους, δεν υπήρξαν ιδρυτές τόπων, πόλεων ή μνημείων και δεν απομένουν γραπτά ίχνη στα αρχεία τους.

Ο πολιτισμός και η εθνική τους ταυτότητα αναδύονται μέσα από το συνδυασμό όλων αυτών των στοιχείων, από τη γλώσσα που χρησιμοποιούν στα ανεξάρτητα

επαγγέλματα, από όλες τις μορφές αλληλεγγύης έως τον πολύ ή λίγο ισχυρό νομαδισμό τους, από την κοινωνική τους οργάνωση έως την υπερηφάνεια που αισθάνονται γιατί είναι διαφορετικοί, από τη συνείδηση της κοινής καταγωγής τους έως τη συμμετοχή στους κανόνες της ζωής, από το αίσθημα ότι ανήκουν σε ένα σύνολο έως την αντίθεση με τους ξένους, από την Ιστορία που συνυπάρχει με τη φιλοσοφία της ίδιας της ύπαρξης, από την αγωγή που δίνεται στα παιδιά έως τη δύναμη της οικογένειας. Τα στοιχεία τα οποία υιοθετούν στη διάρκεια των μεταναστεύσεών τους τα ερμηνεύουν και τα ενσωματώνουν στο σύνολο. Στο πολιτιστικό τους σύμπαν, το οποίο βασίζεται στην προσαρμογή τους σε δύσκολες και διαρκώς εξελισσόμενες καταστάσεις, οι Τσιγγάνοι ανέπτυξαν μια παράδοση αλλαγής και καινοτομίας, που επιτρέπει την ύπαρξη μιας σχετικής σταθερότητας μέσα από την αβεβαιότητα.

Ανέκαθεν οι Τσιγγάνοι προσαρμόζονται στους πολιτισμούς και στις κοινωνίες που συναντούν, καθώς και στο γεγονός ότι κάθε πολιτισμός εξελίσσεται και καμιά κοινωνία δεν είναι απομονωμένη. Όμως στο τέλος του 20ού αιώνα εμφανίζονται σημαντικές αλλαγές που αφορούν στη φύση των σχέσεων ανάμεσα στους Τσιγγάνους και αυτούς που τους περιβάλλουν. Αυτές οι αλλαγές είναι ταυτόχρονα γενικές και ειδικές.

Είναι γενικές υπό την έννοια ότι επηρεάζουν το σύνολο των πολιτισμών. Καταρχήν οι ανάγκες έχουν πλέον αλλάξει. Δεν υπάρχει πια υποδοχή των νομάδων με κριτήριο τη χρησιμότητα και οι πληθυσμοί που τους απορρίπτουν δεν αντιλαμβάνονται το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν σε πολλούς τομείς εκείνοι τους οποίους θεωρούν παράσιτα. Ενώ μέχρι σήμερα τα αντίθετα, που είναι ο μόνιμα εγκαταστημένος και ο νομάς, συχνά αλληλοσυμπληρώνονταν, τώρα αυτά τα αντίθετα κατέληξαν να βρίσκονται μόνο σε αντιπαράθεση μεταξύ τους.

Στη συνέχεια είναι ο «εκμοντερνισμός» και ακόμα περισσότερο η ιδεολογία που τον στηρίζει, όπως οι ιδέες προόδου, κατανάλωσης και άρνησης των παραδόσεων, που αποδυναμώνουν σημαντικά τους μειονοτικούς πολιτισμούς. Αν και υπάρχει ακόμα οικονομική ανεξαρτησία, δεν πρόκειται ωστόσο πλέον για πολιτιστική ανεξαρτησία, γιατί η σημερινή παγκοσμιοποίηση των επιρροών θα έχει σημαντικά αποτελέσματα. Τα δάνεια δε διατάρασαν την πολιτιστική ενότητα, στο μέτρο που παρέμεναν κοινωνικά περιορισμένα, χρησιμεύοντας ουσιαστικά σε μια ομάδα για να διαφοροποιείται και να αναπτύσσει κάποια πρωτοτυπία. Όμως τη στιγμή που τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η τυποποιημένη σχολική φοίτηση ασκούν σχεδόν παντού

τις ίδιες πολιτιστικές επιρροές, οι τσιγγάνικοι πληθυσμοί θα ακολουθήσουν την ομοιομορφία των επιδράσεων που υφίστανται, διότι τα πολιτιστικά δάνεια δε συντελούν στην ανάπτυξη κάποιας ιδιαιτερότητας, παρά μόνο όταν είναι πράγματι ιδιαίτερα αλλά όχι επιβεβλημένα.

Οι αλλαγές στη φύση των σχέσεων είναι κατά ένα μέρος ειδικές, γιατί αγγίζουν ιδιαίτερα τον πολιτισμό των Τσιγγάνων. Όσο ο πολιτισμός τους ήταν περιθωριακός στα μάτια των άλλων, οι πιέσεις ήταν πάντοτε έντονες, η απόρριψη βίαιη. Αλλά τη στιγμή που οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν στη δεκαετία του '50 και του '60 τείνουν να εξαλείψουν αυτό που γίνεται αντιληπτό ως περιθωριακό, οι Τσιγγάνοι θίγονται άμεσα όσον αφορά στον τρόπο ζωής τους, διότι οι ρυθμίσεις που εφαρμόζονται εμποδίζουν τόσο την άσκηση των επαγγελματιών τους όσο και την κοινωνική ζωή τους, καθώς και τις συνθήκες μετακίνησης και διαμονής κι ακόμα τη γλώσσα και την πολιτιστική τους εξέλιξη.

Λόγω αυτών των αλλαγών, οι στρατηγικές που εφαρμόζονται από τους Τσιγγάνους για την προσαρμογή τους στις κοινωνίες που τους περιβάλλουν αποδυναμώνονται. Μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο, δε δρουν πια, αλλά αντιδρούν στο περιβάλλον τους. Και ενώ πολλοί, διαλυμένοι από το σοκ του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, δοκίμασαν μεγάλες δυσκολίες για να αναπτύξουν πάλι μια δυναμική προσαρμοστικότητα, η αλλαγή των πολιτικών που ακολουθούνται και των μέσων παρέμβασης δεν τους αφήνει πλέον δυνατότητες να κάνουν πίσω, γιατί με την πληθώρα των ρυθμίσεων, την είσοδο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και την εισβολή των κοινωνικών λειτουργιών, βιάζεται η βαθύτερη πολιτιστική ύπαρξη της ομάδας.

Αυτή η εσωτερίκευση των συσχετισμών δυνάμεων και των συγκρουσιακών σχέσεων που φέρνουν σε αντιπαράθεση τις κοινωνίες, που οξύνεται από μια περιθωριακή ζωή και μια περιθωριοποίηση, τους προκαλεί δισταγμούς, αναταραχές, επιθετικότητα και υποσκάπτει το δυναμισμό των κοινοτήτων. Είναι φανερό ότι οι δύσκολες συνθήκες της καθημερινής ζωής τους αφήνουν ελάχιστα περιθώρια να ασχολούνται με την κοινωνική και την πολιτιστική τους ανάπτυξη. Αφού η ταυτότητά τους συνδέεται με τόσο ασταθείς ισορροπίες, η προσοχή και η ένταση της ομάδας δεν μπορεί παρά να κατευθύνονται στην έσχατη ιδιότητα, αυτή της προφύλαξης.

Η κοινοτική ζωή, η περιθωριακή οικονομία και η οικονομία της επιβίωσης, το να ζεις το παρόν, ο νομαδισμός, η διασπορά, η διαλεκτική ποικιλία, η αλληλεγγύη και άλλα είναι στοιχεία που αποτελούν τη δύναμη των μελών ενός ακατάληπτου

πολιτισμού, που θέλουν να υπάρχουν μέσα από τη συντροφικότητα και την ποικιλία, αποτελούν όμως και το αδύνατο σημείο τους, όταν βυθίζονται σε μια κοινωνία η οποία θέλει να τα αφομοιώσει και η οποία παρουσιάζει τα εντελώς αντίθετα χαρακτηριστικά όπως ατομικισμό, κεφαλαιοποίηση, προνοητικότητα, στασιμότητα, ομοιομορφία, ανταγωνιστικότητα, εξάρτηση και άλλα.

Ενδείξεις που αποτελούν συμπτώματα δυσκολιών εμφανίζονται εδώ κι εκεί. Πρόκειται για αίσθηση δυσφορίας, κούραση και παθητικότητα. Είναι ακόμα η κατάχρηση της εξουσίας από ορισμένους, αντίδραση που τους μετατρέπει σε «μικρούς αρχηγούς» της οικογενειακής τους ομάδας. Η αναδίπλωση επίσης μέσα στον ίδιο τους τον εαυτό μαρτυρεί ένα φόβο προς τα εξωτερικά στοιχεία. Αυτό δεν αποτελεί απόδειξη της πολιτιστικής δύναμης της παράδοσης, αλλά αντίθετα κλείσιμο στον εαυτό τους, και επιφέρει τον κίνδυνο μιας αυστηρής κοινωνικής οργάνωσης, η οποία στηρίζεται στην ευελιξία και τη μεταβλητότητα.

Όταν σπανίζουν οι συναντήσεις με τους απομακρυσμένους γεωγραφικά ομοίους, ο τεμαχισμός της κοινωνίας τείνει να γίνει διάσπαση σε μη αρθρωτά πλέον τμήματα και τότε η αναδίπλωση στους κόλπους της τοπικής κοινότητας και η όλο πιο έντονη ενδογαμία μέσα σ' αυτό το πλαίσιο κάνει την τσιγγάνικη κοινωνία να απομακρύνει τις μικρές ομάδες και να χάνει τη συνοχή της. Ο οικογενειακός χώρος, που ήταν πάντα σημαντικός, γίνεται υπερτροφικός όταν οι άλλοι χώροι περιορίζονται, ενώ ταυτόχρονα δημιουργείται και μια αποδυνάμωση, που οφείλεται στον πολλαπλασιασμό των ατομικών πρωτοβουλιών με το γάμο.

Η ευρεία αλληλεγγύη μειώνεται και η βάση της περιορίζεται τοπικά όλο και περισσότερο. Οι νέοι ασκούν κριτική στον τρόπο ζωής των γονιών τους, στη γλώσσά τους, στις πολλές και ελάχιστα επικερδείς δραστηριότητές τους και, καθώς προσελκύονται από άλλους τρόπους έκφρασης, δεν ακούνε πια τα παραμύθια, τα τραγούδια και τη μουσική τους. Όλο και περισσότεροι μόνιμα εγκαταστημένοι Τσιγγάνοι χάνουν τη συνήθεια του ταξιδιού. Αν και στις συζητήσεις τους επανέρχεται η επιθυμία να ξαναταξιδέψουν, ωστόσο δεν έχουν πια ούτε την οικονομική δυνατότητα ούτε τη σωματική δύναμη, ενώ και όταν θέλουν να σταθμεύσουν κάπου μόνιμα, και τότε οι δυσκολίες αυξάνονται. Το όνειρο του ταξιδιού, όταν δεν μπορεί πια να πραγματοποιηθεί, ξυπνά το αίσθημα του ανικανοποίητου, την έλλειψη προσαρμογής, την επιθετικότητα, που μπορεί να καταλήξουν στην εγκληματικότητα, στις καταδίκες και στο στιγματισμό, που περιθωριοποιούν ακόμα περισσότερο.

Σήμερα εμφανίζονται πιο σοβαρές ενδείξεις, σημάδια της απελπιστικής τους κατάστασης, όπως η χρήση ναρκωτικών από μερικούς νέους, υπερκατανάλωση φαρμάκων και αλκοόλ, οικογενειακή αποδιοργάνωση, επίσης και η εγκατάλειψη παιδιών, η οποία δεν έχει προηγούμενο και είναι μερικές φορές αναγκαστική. Η έλλειψη κατάρτισης, που φαίνεται περισσότερο σε περιόδους κρίσης, κάνει την οικονομική τους κατάσταση δραματική σε πολλά ανατολικά κυρίως κράτη.

Τα δραματικά αυτά γεγονότα, που συμβαίνουν σε περίοδο κρίσης, πρέπει να προκαλέσουν τη μεγαλύτερη δυνατή προσοχή και να μας κάνουν να αναρωτηθούμε για τις αιτίες. Και παρά το ότι βρίσκονται σε συνεχή αύξηση, ωστόσο δεν είναι γενικευμένα. Ο τρόπος ζωής τους δεν έχει προσβληθεί ακόμα. Ο τσιγγάνικος πολιτισμός, σαν όλους τους άλλους πολιτισμούς, βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και ίσως περισσότερο από άλλους, γιατί η αλλαγή αποτελεί γι' αυτόν παράδοση και η προσαρμογή διαρκή αναγκαιότητα.

Ο νομαδισμός υπάρχει ακόμα στο πνεύμα και στις πράξεις των Τσιγγάνων και κατά τόπους βρίσκεται σε εξέλιξη και αλλού φαίνεται να αντισταθμίζεται από μια εντονότερη κινητικότητα, η οποία ξεκινά από ένα συγκεκριμένο μέρος. Χάρη στη νομαδική ζωή, το εφευρετικό επιχειρηματικό πνεύμα εξακολουθεί να υπάρχει. Από πολλές απόψεις οι Τσιγγάνοι αποδεικνύουν καλύτερα από κάθε άλλον την προσαρμογή τους στο παρόν και το μέλλον, χάρη στην επαγγελματική τους κινητικότητα, τη δύναμη πρωτοβουλίας, τη γεωγραφική κινητικότητα, τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την εργασία και τον ελεύθερο χρόνο, την αγωγή των παιδιών, την προσαρμοστικότητα και το δυναμισμό τους, την κοινοτική ζωή τους, που τοποθετεί το άτομο σε ένα ασφαλές δίκτυο προσφέροντάς του μια σταθερή ταυτότητα και την υπεράσπισή της, πέρα από κάθε υλικό πλούτο, κάθε τόπο και σύνορο. Η κοινωνία των Τσιγγάνων είναι νέα, έχει τόσο παιδιά όσο και ενήλικες, τα οποία αποτελούν το μέλλον της κοινωνίας.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.117)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

3.1 ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Από την πρώτη εμφάνισή τους στην Ευρώπη, οι Τσιγγάνοι αντιμετώπισθηκαν με προκατάληψη και καχυποψία. Στις ήδη εγκαθιδρυμένες κοινωνίες, ο μόνος χώρος που έμενε να καταλάβουν ήταν το περιθώριο. Η στάση όλων των λαών της Ευρώπης μοιάζει να είναι κοινή, όσον αφορά την αντι-τσιγγάνικη σκέψη και δράση. Η κλίμακά της ξεκινά με την απλή ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων και κορυφώνεται με το ολοκαύτωμα των Ναζί, στο οποίο ένα τέταρτο του εκατομμυρίου Τσιγγάνοι αφανίστηκαν. Οι κυριότερες δικαιολογίες για τους διωγμούς αυτούς ήταν: ιεροσυλία, αρπαγή νηπίων, ανθρωποθυσίες, ανθρωποφαγία.

Μερικά χρόνια μετά το 1500 μ.χ σε όλες τις χώρες της Ευρώπης πάρθηκαν νομοθετημένα μέτρα κατά των Τσιγγάνων και ακολουθεί έτσι ένας γενικός διωγμός των Τσιγγάνικων φυλών. Πολλοί σκοτώνονται αμείλικτα με τη δικαιολογία ότι ανήκουν σε καταραμένη φυλή. Ο Αγγλικός νόμος προέβλεπε θάνατο για τους Τσιγγάνους το 1554 και η Ελισάβετ I επέκτεινε την εφαρμογή του και σε οποιονδήποτε τους συναναστρεφόταν. Οι Σουηδοί νομοθέτες προέβλεπαν κρέμασμα για κάθε άντρα Τσιγγάνο που συνελάμβαναν. Στη Δανία το 1589 διατάχθηκε θανατική ποινή για τους ηγέτες των τσιγγάνικων ομάδων. Ο όγκος και η αυστηρότητα της νομοθεσίας μεγάλωνε με την πάροδο του χρόνου. Έτσι, χιλιάδες Τσιγγάνοι πέθαναν, ακρωτηριάστηκαν, εξορίστηκαν.

Οι διωγμοί κράτησαν 200 περίπου χρόνια. Πολλές φυλές εξοντώθηκαν. Αρκετοί αναγκάστηκαν να γίνουν δουλοπάροικοι ή συγχωνεύθηκαν με τους πληθυσμούς των διαφόρων χωρών. Παρά τους διωγμούς αρκετές φυλές κατάφεραν να διασωθούν και να επιβιώσουν και συνέχισαν τις περιπλανήσεις τους στα διάφορα κράτη της Ευρώπης.

Μετά το 1800 η θέση των Τσιγγάνων αρχίζει να βελτιώνεται. Οι χώρες που τους μεταχειρίστηκαν με περισσότερο καλή διάθεση ήταν η Αγγλία, η Ουγγαρία, η Σερβία και η Ρουμανία. Στην Αγγλία δημιουργήθηκαν Εταιρείες που ασχολήθηκαν με τα ήθη και τα έθιμα των Τσιγγάνων. Στην Ουγγαρία πολλοί συγχωνεύθηκαν με τους ντόπιους. Όσοι διατήρησαν τα νομαδικά έθιμά τους επιδόθηκαν στην αξιοποίηση των έμφυτων ταλέντων της φυλής που είναι η Μουσική και ο χορός.

Από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο η θέση των Τσιγγάνων αρχίζει να γίνεται όλο και δυσκολότερη. Οι περιπλανήσεις τους περιορίζονται και οι διωγμοί συνεχίζονται κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου.

Στη Γερμανία οι Τσιγγάνοι διώκονται από το χιτλερικό καθεστώς σκληρότερα και από τους Εβραίους. Ο ναζιστικός τρόμος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου είναι υπεύθυνος για το θάνατο 1,5 εκατομμυρίου Ρομ στο ολοκαύτωμα των Τσιγγάνων. Σε μερικά μέρη, όπως στην Πολωνία, την Κροατία, τη Σερβία, τη Μοραβία ή τη Βοημία, η εξόντωσή τους είναι πιο βίαιη και πιο συστηματική απ' ό,τι στη Γερμανία. Παρόμοιοι διωγμοί γίνονται σε βάρος τους στη φασιστική Ισπανία του Φράνκο.

Το λιγότερο 400.000 με 500.000 Τσιγγάνοι αφανίστηκαν με αυτό τον τρόπο στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, εξοντώθηκαν στον τόπο που κατοικούσαν, φυλακίστηκαν ή οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα. Τα μεταπολεμικά χρόνια εξακολουθούν να είναι δύσκολα για τις οικογένειες που αφανίστηκαν από τον πόλεμο. Στην Αγγλία και στη Ρωσία απαγορεύονται οι μετακινήσεις τους, καθώς επίσης και στην Ουγγαρία μέχρι το 1950 περίπου.

Η συστηματική εξόντωση εξακολουθεί να συνυπάρχει και με άλλες μορφές αντιμετώπισης των Τσιγγάνων. Η πρόσφατη κατάρρευση των κομμουνιστικών κυβερνήσεων της Ανατολικής Ευρώπης έχει αναζωπυρώσει τις αντι-Ρομ αντιλήψεις και τη ρατσιστική βία στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη. Το παράδειγμα των οικογενειών που εξοντώθηκαν στο όνομα του «εθνικού εξαγνισμού» στην πρώην Γιουγκοσλαβία μάς υπενθυμίζει τη διαρκή προσπάθεια αφανισμού τους. Όσον αφορά στην ολοκληρωτική και προγραμματισμένη αποπομπή τους, που προκλήθηκε από τις σημαντικές μεταναστεύσεις της δεκαετίας του '90 και οι οποίες ορισμένες φορές οργανώθηκαν μέσα από τις διμερείς συμφωνίες των κρατών, αποδεικνύουν τη διαχρονικότητα της απόρριψής τους. Σχεδόν παντού, τα θεμελιώδη αστικά δικαιώματά τους απειλούνται, παραβιάζονται και οι Τσιγγάνοι μένουν οι λιγότερο ενσωματωμένοι και περισσότερο διωγμένοι άνθρωποι της Ευρώπης.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.32 & Angus Fraser, 1998, σ.143)

3.2 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.2.1 ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Στην Ελλάδα ζουν σήμερα περί τα 250.000 άτομα τσιγγάνικης καταγωγής. Οι Ρομά κατά την ιστορική εξέλιξη των κοινοτήτων τους έχουν υιοθετήσει τρόπους ζωής και παραδόσεις που διαφέρουν από τα ήθη της πλειοψηφίας, θεωρούνται όμως από τους ίδιους θεμελιώδη στοιχεία της συλλογικής τους ταυτότητας και πηγή

υπερηφάνειας του λαού τους. Ένα τέτοιο στοιχείο είναι ο νομαδικός τρόπος ζωής, μολονότι αυτός εκπίπτει σταδιακά. Οι Ρομά ως εκ τούτου ζουν μαζί μας εδώ και 600 περίπου χρόνια αλλά ακόμα και σήμερα οι πρωταρχικές και θεμελιώδεις ανάγκες τους δεν καλύπτονται, αφού παραμένουν επισήμως αόρατοι, παρά τις υποδείξεις των διεθνών οργάνων, όπως η διακήρυξη που υιοθέτησε το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Οκτώβριο 2000 περί της αναγκαιότητας ανάπτυξης πολιτικών που θα επιτρέψουν στους Τσιγγάνους να ζήσουν σε συνθήκες ισότητας δικαιωμάτων και ευκαιριών και να μπουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η θέση όλων των Ρομά είναι σε γενικές γραμμές δυσμενέστατη εφόσον παραμένουν η πιο αδικημένη και περιθωριοποιημένη κοινωνική ομάδα στην Ελλάδα. Υπάρχει ωστόσο πολύ μεγάλη διαφορά οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης μεταξύ των διαφόρων τσιγγάνικων ομάδων. Στην Αγία Βαρβάρα για παράδειγμα, οι Τσιγγάνοι που ζουν εκεί από το 1923 και μετά, δημιούργησαν αρκετά ικανοποιητικές συνθήκες ζωής και εργασίας, ζώντας σε κανονικές κατοικίες όπως οι υπόλοιποι δημότες. Στα Άνω Λιόσια αντίθετα, οι Τσιγγάνοι ζουν σε έναν άθλιο καταυλισμό, σκουπιδότοπο. Αυτά είναι δύο χαρακτηριστικά άκρα.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε ομάδα είναι ως εκ τούτου διαφορετικής τάξης. Η πιο ενταγμένη ομάδα αντιμετωπίζει οξύ πρόβλημα ισότιμης αντιμετώπισης από το ελληνικό κράτος και τους μη Τσιγγάνους Έλληνες, αφού είναι θύμα καθημερινών και αλλεπάλληλων ρατσιστικών διακρίσεων. Η πολυπληθέστερη ομάδα των σκηνιτών όμως παρουσιάζει επιπλέον οξύτατο πρόβλημα επιβίωσης.

Σκηνίτες είναι ένας μεγάλος αριθμός Ρομά που ζουν σε 52 περίπου πρόχειρους και επικίνδυνους καταυλισμούς σε όλη την επικράτεια. Υφίσταται μάλιστα ο γνωστός μύθος ότι οι Τσιγγάνοι απολαμβάνουν τις άθλιες συνθήκες υπό τις οποίες καταδικάστηκαν να ζουν και οι οποίες συνδέονται αναπόδραστα με τον αναλφαβητισμό και την παραβατικότητα. Πρόκειται βεβαίως για επιχειρηματολογία αφελή και ρατσιστική που επικαλείται, εκτός της βιολογικής διαφοράς, και τις δήθεν ασύμβατες πολιτισμικές αποκλίσεις, στις οποίες αποδίδουν ολοκληρωτικά την αδυναμία ομαλής ένταξης των Ρομά στην ελληνική κοινωνία.

Στην πραγματικότητα, όπως προαναφέρθηκε, η ελληνική πολιτεία και οι αρμόδιοι φορείς παραμέλησαν για πάρα πολλά χρόνια αυτή την ομάδα πολιτών και δεν προχώρησαν σε σοβαρές έρευνες-μελέτες με στόχο την κατανόηση της ιδιαιτερότητας των κοινοτήτων των Ρομά και τη στοιχειώδη έστω επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Μόνο τα τελευταία χρόνια και κυρίως χάρη στα

ευρωπαϊκά προγράμματα άρχισε μια τέτοια προσπάθεια ψηλάφησης του χώρου των Τσιγγάνων και στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη φορά από της ιδρύσεως του ελληνικού κράτους που διαμορφώθηκε, δημοσιοποιήθηκε και άρχισε να εφαρμόζεται κρατικό πρόγραμμα αντιμετώπισης του προβλήματος ήταν μόλις το 1996.

Αν δεν αλλάξουν δραστικά τα δεδομένα, με την πάροδο του χρόνου οι ανειδίκευτοι και αναλόγητοι στη μεγάλη πλειονότητά τους Ρομά είναι καταδικασμένοι να περιθωριοποιηθούν ακόμα πιο ακραία λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν πια. Οι Ρομά στη χώρα μας δεν έχουν καμία διαπραγματευτική ισχύ και ελάχιστη πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο. Πολλές φορές δεν έχουν ούτε καν πρόσβαση στις δράσεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων και κάποιων άλλων φορέων που δραστηριοποιήθηκαν τελευταία υπέρ τους.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.2. ΤΟ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Το οικιστικό πρόβλημα αναγνωρίζεται από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές ως το πιο κομβικό για τους Ρομά. Είναι γεγονός ότι η διαμονή σε μόνιμη γνωστή κατοικία συνδέεται με τη δυνατότητα ενός πολίτη να απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα αλλά και με τη δυνατότητα του δημοσίου ή των ιδιωτών να συναλλάσσεται νομίμως με το πρόσωπο αυτό. Η νομαδική ζωή των Ρομά και η διαβίωσή τους σε παράνομους καταυλισμούς στα όρια δήμων λειτουργεί ως τροχοπέδη για την κοινωνική ένταξή τους. Η ΔΕΠΟΣ (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης) εκπόνησε και παρέδωσε το 1999 την πρώτη και μοναδική εμπειρισταωμένη μελέτη που κατέγραψε τους χώρους διαμονής των τσιγγάνικων κοινοτήτων και τις στεγαστικές ανάγκες των Τσιγγάνων σε όλη την Ελλάδα.

Σύμφωνα και με τη μελέτη αυτή, οι συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς είναι άθλια. Οι Τσιγγάνοι ζουν σε παράγκες, μέσα στα σκουπίδια, χωρίς νερό, τουαλέτες, φως, στο έλεος των καιρικών φαινομένων και των επιδημιών. Έτσι οι τσιγγάνικοι καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας με αποτέλεσμα οι μη Τσιγγάνοι δημότες να θεωρούν την παρουσία των Τσιγγάνων ντροπή και υποβάθμιση για την περιοχή τους και προσπαθούν με κάθε πρόσχημα να τους διώξουν από κει. Οι δημοτικές αρχές θεωρούν επίσης επιβάρυνση τους Ρομά που ζουν στα όρια τους και

αντί να επιλύσουν το πρόβλημα, απλώς προσπαθούν να απαλλαγούν απ' αυτούς με οποιονδήποτε, ακόμα και παράνομο τρόπο. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση του δήμου Αλικαρνασσού που προσπάθησε το 2000 να εκδιώξει τους Ρομά από δημοτικές γαίες χωρίς να τους προσφέρει εναλλακτική λύση και, μολονότι είχε από την προηγούμενη χρονιά εκδοθεί απόφαση του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου που έκρινε καταχρηστική την άσκηση του δικαιώματος αυτού.

Είναι επίσης γεγονός ότι με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων οργανώθηκε εκδίωξη των Τσιγγάνων από πολλές περιοχές. Η πρόεδρος της ειδικής επιτροπής για τους Ρομά στο Συμβούλιο της Ευρώπης σε επίσκεψή της, τον Ιούνιο 2001, κατήγγειλε τις παράνομες συνθήκες υπό τις οποίες καταστράφηκαν οι σκηνές και εκδιώχτηκαν οι σκηνίτες του Ασπροπύργου το καλοκαίρι του 2000 λόγω Ολυμπιακών έργων. Παρά το γεγονός δε ότι ο Συνήγορος του Πολίτη συνιστούσε ανάκριση για απόδοση ευθυνών στις τοπικές αρχές, η υπόθεση δεν είχε καμία εξέλιξη.

Είναι εξάλλου γεγονός ότι συχνά οι Τσιγγάνοι, στερούμενοι εναλλακτικής λύσης, καταπατούν δημοτικά ή και ιδιωτικά οικόπεδα προκειμένου να στήσουν τις πρόχειρες εγκαταστάσεις τους, πρακτική που οδηγεί στην όξυνση των αντιθέσεων, διασπορά ρατσιστικών επιχειρημάτων και διαιώνιση του κοινωνικού προβλήματος συμβίωσης των Ρομά με τους υπόλοιπους πολίτες.

Είναι γνωστή η συζήτηση αν πρέπει να επιλέξουμε μέτρα που οδηγούν στην άνευ όρων αφομοίωση ή στην υπό τους όρους τους και σταδιακή ένταξη των Τσιγγάνων. Η λύση που προτείνουν οι ίδιοι οι Τσιγγάνοι είναι αυτή που οφείλει να υιοθετήσει το κράτος. Σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα της ΔΕΠΙΟΣ, οι περισσότεροι Ρομά επιθυμούν μια κανονική ιδιόκτητη μονοκατοικία. Σύμφωνα μάλιστα με τα δεδομένα της άλλης πολύ πρόσφατης απογραφικής έρευνας που καταγράφει την σαφέστατη τάση εδραιοποίησης των Τσιγγάνων, ήδη το 50% αυτών ζουν για πάνω από 20 χρόνια στο ίδιο μέρος. Οι μετακινήσεις τους είναι σήμερα αραιότερες, προσωρινές και έχουν άξονα την ανεύρεση δουλειάς.

Το άρθρο 1, παρ. 4 του συντάγματος διευκρινίζει ότι η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του κράτους. Οι ελληνικές αρμόδιες αρχές, παρά τη συνταγματική τους υποχρέωση και παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει την Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών ρατσισμού, άργησαν εξαιρετικά να ασχοληθεί με το πρόβλημα των Ρομά. Η ελληνική κοινή γνώμη Δε, λόγω παντελούς έλλειψης

ευαισθητοποίησης, δεν πίεσε ποτέ προς την κατεύθυνση της συνολικής επίλυσης του προβλήματος. Έτσι, μόλις το 1996 η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόγραμμα βελτίωσης των συνθηκών ζωής τους και προώθησης της ένταξής τους στην κοινωνία. Με αυτό το αντικείμενο ασχολείται πλέον και η διυπουργική επιτροπή που διαμορφώνει την εθνική πολιτική υπέρ των Τσιγγάνων. Με απόφασή της διαμορφώθηκε επιχειρησιακό πρόγραμμα δετούς διάρκειας.

Στον τομέα στέγασης διακηρυγμένος στόχος είναι να στεγαστούν όλοι οι Έλληνες Τσιγγάνοι εντός τριετίας με παραχώρηση λυομένων σε οργανωμένους χώρους, παραχώρηση οικοπέδων και στεγαστικών δανείων αλλά και έτοιμων οικιών. Το γραφείο του πρωθυπουργού για την ποιότητα ζωής ασχολήθηκε με το πρόβλημα των Ρομά συμμετέχοντας στο πρόγραμμα κατασκευής οργανωμένου αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού στο στρατόπεδο Γκόνου και στον σχεδιασμό άλλων τέτοιων οικισμών στη Ρόδο, στα Άνω Λιόσια, στο Χαλάνδρι και τη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης. Το Νοέμβριο του 1999 το πρόγραμμα ROMEUROPE υιοθέτησε πλήρως την πρόταση νόμου για τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς Τσιγγάνων σε όλη την ευρωπαϊκή ένωση.

Η μεταστέγαση αργεί πάρα πολύ. Ειδικά για τους Τσιγγάνους της Αθήνας επί του παρόντος δεν έχει ληφθεί κανένα μέτρο. Το πρόβλημα παραμένει οξύτατο. Το μεγαλύτερο πρόβλημα στην πράξη είναι ότι οι δήμοι δε συνεργάζονται καθόλου, με αποτέλεσμα η αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων να είναι ελλιπής και οι δράσεις αποσπασματικές.

Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι παρά τις προτάσεις της μελέτης της ΔΕΠΟΣ, η πολιτεία τείνει στην ευκολότερη λύση δημιουργίας καταυλισμών με λυόμενα τύπου σειμοπλήκτων, πάντα ισχυριζόμενη ότι αυτό είναι το πρώτο στάδιο. Πράγματι, μπροστά στο οξύτατο πρόβλημα διαβίωσης των σκηνιτών η λύση αυτή μοιάζει ικανοποιητική, όμως είναι γεγονός ότι δύσκολα οι καταυλισμοί θα μετατραπούν σε οικισμούς, με αποτέλεσμα να διαιωνιστεί το πρόβλημα τελικά.

Για να υπάρξει λοιπόν κάποια πιθανότητα να μπορέσουν οι Τσιγγάνοι να ενταχθούν φυσιολογικά στον κοινωνικό ιστό πρέπει πρώτα να εξανθρωπιστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες ζουν. Δηλαδή, 1) να αποκτήσουν οι μη έχοντες αξιοπρεπή στέγη εντός νέων αυτοδιαχειριζόμενων οικισμών κατά το project της Θεσσαλονίκης. Οι οικισμοί πρέπει να διαθέτουν χωροθετημένα οικόπεδα, υδροδότηση, ηλεκτροδότηση, αποχέτευση, πρόσβαση στις αστικές συγκοινωνίες και σχολεία, ιατρείο, χώρους θρησκευτικής λατρείας. Είναι απαραίτητη επίσης η κινητοποίηση και

η ενεργός συμμετοχή των ίδιων των Ρομά για την αυτοδιαχείριση των οικισμών τους μέσω συμβουλίου διαχείρισης και εσωτερικών κανονισμών λειτουργίας. 2) Να γίνουν πολεοδομικές βελτιώσεις στις υπάρχουσες τσιγγάνικες γειτονιές. 3) Να δοθούν με απλουστευμένες διαδικασίες λυόμενες κατοικίες ή δάνεια στους οικοπεδούχους Τσιγγάνους που δεν είναι εξοικειωμένοι στην τραπεζική γραφειοκρατία. 4) Να νοικιαστούν κατοικίες από τους δήμους για στέγαση τσιγγάνικων οικογενειών. 5) Να δημιουργηθούν χώροι υποδοχής τύπου οργανωμένου κάμπινγκ για τους εποχιακά μετακινούμενους για εργασιακούς λόγους και οι οποίοι ζουν σε άθλιες συνθήκες κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών τους μην έχοντας καμία άλλη επιλογή. 6) Κατά τη σύμφωνη γνώμη όλων των ενδιαφερομένων πλευρών τέλος, πρέπει, εκτός από τους δήμους που είναι οι κυριότεροι φορείς υλοποίησης των στεγαστικών προγραμμάτων, να υπάρχει η δυνατότητα κεντρικής κρατικής παρακολούθησης και παρέμβασης για την επίλυση προβλημάτων ή επίσπευση διαδικασιών.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.3. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού ιδίως των σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κάκιστων συνθηκών διαβίωσής του αλλά και της εξαπλούμενης χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Σύμφωνα με έρευνα των Γιατρών του Κόσμου το 1999, σε κάποιες κοινότητες σκηνιτών μέχρι και το 99% ήταν προσβεβλημένο από τον ιό της ηπατίτιδας Α. Το 50% είχε επίσης εκτεθεί στον ιό της ηπατίτιδας Β. Ο μέσος όρος ζωής είναι χαμηλός. Οι ηλικιωμένοι σπανίζουν, ενώ τα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας παραμένουν υψηλά. Επίσης υπάρχουν πολυάριθμες χρόνιες παθήσεις, όπως αναπνευστικά προβλήματα, ρευματισμοί, στομαχικά προβλήματα.

Σύμφωνα με τον απολογισμό του Γραφείου Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού, λειτουργούν μονάδες ιατρικής και κοινωνικής υποστήριξης μόνο στους οικισμούς Γκόνου και στο Δήμο Καρδίτσας. Όλο το υπόλοιπο πρόγραμμα ακόμα είναι στη φάση της οργάνωσης.

Το 77% των Τσιγγάνων είναι εντελώς ανασφάλιστοι. Η πρόσβαση στην περίθαλψη είναι δύσκολη και σε πολλές περιπτώσεις η συμμετοχή σε ασφαλιστικά προγράμματα περίθαλψης που επιτρέπει την επιστροφή ιατρικών εξόδων είναι προβληματική. Η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι η των απόρων, δηλαδή μπορούν να καταφεύγουν στα δημόσια νοσοκομεία, όπου δεν είναι καν ευπρόσδεκτοι, ούτε

αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι ασθενείς. Ακόμα όμως και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.4. ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία, η έλλειψη κατάλληλης και μόνιμης στέγης και άλλα. Είναι δηλαδή γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζονται να επιβιώνουν οι Τσιγγάνοι είναι άκρως ανταγωνιστικός προς το σχολείο, γι' αυτό και το 60% περίπου του συνόλου είναι εντελώς αναλφάβητο. Το γεγονός αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να διαιωνίσει τον κοινωνικό-οικονομικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων. Από τις σχετικές έρευνες καταγράφεται μια ιδιορρυθμία. Συχνά οι Τσιγγάνοι αποδίδουν την σχέση τους με το σχολείο ως προϊόν επιλογής. Από πουθενά όμως δεν αποδεικνύεται ότι οι Τσιγγάνοι δεν φοιτούν στο σχολείο για να διαφυλάξουν την ιδιαίτερη πολιτισμική τους ταυτότητα. Στην πραγματικότητα απαγορεύεται κυριολεκτικά στους Τσιγγάνους η πρόσβαση στην εκπαίδευση, δηλαδή την δυνατότητα μελλοντικής κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσης. Οι ρατσιστικές πρακτικές εις βάρος όσων Ρομά επιχειρούν να εκπαιδευτούν είναι δύο ειδών:

Α) Ανοιχτές απόπειρες αποκλεισμού των τσιγγανοπαίδων με κινητοποίηση της κοινωνίας, γονιών, μαθητών, δασκάλων. Πολύ χαρακτηριστικά, τα τσιγγανόπουλα του οικισμού Αγίας Σοφίας εκδιώχτηκαν άγρια από το δημοτικό σχολείο Χαλάστρας Θεσσαλονίκης όπου έπρεπε κανονικά να παρακολουθήσουν μαθήματα. Οι γονείς και οι μαθητές μαζί με κάποιους καθηγητές τους έκλεισαν τις πόρτες με τη δικαιολογία ότι δεν επαρκούν οι κτιριακές εγκαταστάσεις. Τελικά δέχτηκαν μόνο τα μισά από τα τσιγγανόπουλα, ενώ οι αρμόδιες αρχές στην ουσία δεν επενέβησαν παρά τις καταγγελίες του δικτύου DROM και του Συνηγόρου του Πολίτη. Το ίδιο και στη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης τον Νοέμβριο του 2000, όπου ο δήμαρχος πρότεινε στα Ρομά παιδιά να εγκαταλείψουν το σχολείο.

Όπως κατήγγειλε στις 12.9.2001 στον τύπο το Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ) τα παιδιά Ρομά κινδυνεύουν να μην πάνε σχολείο και φέτος γιατί δεν υπάρχει λεωφορείο

να τα μεταφέρει σ' ένα σχολείο που είναι χιλιόμετρα μακριά απ' τον τόπο διαμονής τους. Το πρόβλημα οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά μιας περιοχής διασκορπίζονται σε πολλά σχολεία για να αποφευχθεί η υποβάθμιση ενός σχολείου λόγω υπερβολικής συγκέντρωσης μαθητών Ρομά σ' αυτό.

Β) Παθητικό αποκλεισμό τους μέσα στην τάξη με την περιθωριοποίησή τους. Τα παιδιά Ρομά ανταποκρίνονται καλά όταν η εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνει υπ' όψιν τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών. Αυτό όμως δεν συμβαίνει τις περισσότερες φορές. Τα παιδιά Ρομά αντιμετωπίζονται από μαθητές και δασκάλους ως ενοχλητικοί παρίες που καθυστερούν την υλοποίηση του προγράμματος και υποβαθμίζουν την εικόνα του σχολείου. Μέσα σ' αυτές τις κάκιστες συνθήκες τα παιδιά Ρομά είναι φυσικό να νιώθουν ανεπιθύμητα, να απογοητεύονται και να εγκαταλείπουν το σχολείο.

Η εκπαίδευση είναι ο τομέας που η πολιτεία δραστηριοποιήθηκε αρχικά με στόχο την ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο κεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσω του τμήματος διαπολιτισμικής εκπαίδευσης άρχισε να υλοποιείται από τον Μάιο του 1997 πρόγραμμα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων, το οποίο προβλέπεται να συνεχιστεί μέχρι το 2006.

Μέχρι σήμερα, α) επιμορφώθηκαν κάποιοι εκπαιδευτικοί με ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό υλικό για πιλοτική εφαρμογή σε σχολεία όπου φοιτούν τσιγγανόπαιδες και β) θεσμοθετήθηκε η κάρτα για τους μετακινούμενους μαθητές. Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας έχουν διατεθεί 2.500 κάρτες με αποτέλεσμα να αυξηθούν κατ' αναλογία οι Τσιγγάνοι μαθητές που συνεχίζουν τη φοίτησή τους στα σχολεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας το ποσοστό διαρροής από 75% το 1997 περιορίστηκε κυρίως στη στοιχειώδη εκπαίδευση, σε 24% σήμερα με πρωτικές τάξεις. Στο πρόγραμμα είναι ενταγμένη και η επιμόρφωση ενηλίκων Τσιγγάνων.

Πρέπει να σημειωθεί όμως το γεγονός ότι μέχρι τώρα δεν έχει ληφθεί κανένα διοικητικό μέτρο για να αποτρέψει τα κρούσματα εκπαιδευτικού αποκλεισμού, γιατί η στρατηγική του προγράμματος στην πρώτη φάση υλοποίησης ήταν η αποφυγή σύγκρουσης.

Η εκπαίδευση της νέας γενιάς Ρομά πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερος γιατί είναι το κλειδί που θα ανοίξει τις πόρτες της κοινωνίας και της οικονομίας στην περιθωριοποιημένη αυτή ομάδα. Έχοντας πάντα υπ' όψιν ότι το πρόβλημα της εκπαίδευσης της νέας γενιάς Τσιγγάνων συνδέεται άμεσα με την επίλυση του

οικιστικού προβλήματος της οικογένειάς τους, πρέπει να αναζητηθούν αμέσως αποτελεσματικά μέτρα παρέμβασης μέσα κι έξω από το σχολείο ώστε η εκπαίδευση ως θεσμός να αποδώσει το νόημά του και σ' αυτή την απόλυτα αδικημένη κατηγορία Ελλήνων πολιτών. Πρέπει να ανατραπούν δηλαδή οι δυσμενείς συσχετισμοί που κρατούν τους Τσιγγάνους εκτός σχολείων.

Πιο συγκεκριμένα:

1. Η Πολιτεία πρέπει να καταβάλει ειδική προσπάθεια για την αλλαγή νοοτροπίας των Τσιγγάνων γονέων όσον αφορά τη χρησιμοποίηση των παιδιών τους σε διάφορες παραλλαγές επαγγελματικής δραστηριότητας, με την προβολή της αιτιολογίας ότι και οι ίδιοι και οι γονείς τους έτσι ανατράφηκαν.
2. Να τερματιστεί η παιδική εργασία
3. Να δημιουργηθούν παιδικοί σταθμοί που θα προλειάνουν το έδαφος για την ένταξη των παιδιών των Τσιγγάνων στο εκπαιδευτικό σύστημα.
4. Να γίνουν, όπου χρειάζονται, τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας και όχι ειδικές τάξεις για Τσιγγανόπαιδες που θα εντείνουν την περιθωριοποίηση.
5. Να λειτουργήσουν σχολεία δεύτερης ευκαιρίας για τους μεγαλύτερους, γονείς και άλλους.
6. Να συμμετέχουν οι εκπρόσωποι των Τσιγγάνων στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που τους αφορούν. Να εκπαιδευτούν Τσιγγάνοι δάσκαλοι και κοινωνικοί λειτουργοί, ώστε να λειτουργήσουν μεσολαβητικά και διευκολυντικά μεταξύ Τσιγγάνων και σχολείων.
7. Να ληφθεί κάθε μέτρο ώστε να τερματιστεί ο ρατσισμός στα σχολεία ώστε να μπορέσουν τα παιδιά των Τσιγγάνων να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία του σχολείου και να αποδώσουν.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.5. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Οι Τσιγγάνοι παραδοσιακά ήταν μια κλειστή κοινωνική ομάδα με δική της δομή και ιεραρχία, βασιζόμενη στην ευρεία οικογένεια και τη γλώσσα ως συνεκτικό δεσμό, μαζί με τις παραδόσεις και τα έθιμα. Η δομή αυτή λειτούργησε συμπληρωματικά με την κυρίαρχη μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περίπου. Οι Τσιγγάνοι ήταν γυρολόγοι έμποροι και τεχνίτες. Τα χωριά τους είχαν ανάγκη.

Η αστυφιλία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στέρησε από τους Τσιγγάνους τον ζωτικό χώρο των οικονομικών δραστηριοτήτων τους. Η μεγάλη διάδοση των βιομηχανοποιημένων προϊόντων τους αχρήστευσε ως τεχνίτες. Το αποτέλεσμα είναι να προσεγγίζουν πια αναγκαστικά και μαζικά τα αστικά κέντρα, να εγκαθίστανται σε άθλιους καταυλισμούς στα όρια των πόλεων για αναζήτηση δουλειάς.

Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχουν Τσιγγάνοι σε επαγγέλματα επιστημονικά ή εν γένει υψηλής εξειδίκευσης αλλά ούτε στον τομέα των υπηρεσιών.

Όσοι απ'αυτούς απασχολούνται στον αγροτικό τομέα είναι σε δυσμενή κατάσταση επειδή οι οικονομικοί μετανάστες αναγκάζονται να δουλέψουν με ακόμα μικρότερες αμοιβές και έτσι τους παίρνουν τις δουλειές.

Όσοι ασχολούνται με το υπαίθριο εμπόριο αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμότητας γιατί αγνοούν τις διαδικασίες απόκτησης άδειας ενώ δεν είναι πολύ δύσκολο να την αποκτήσουν, σε αντίθεση με την άδεια για πλανόδιο εμπόριο που αποδεικνύεται πιο δυσπρόσιτη.

Με τα νυν δυσμενέστατα εκπαιδευτικά δεδομένα μόνο το 40% των Τσιγγάνων έχουν βιοποριστική εργασία. Και αυτή συνδέεται με την παρα-αγορά, χωρίς βιώσιμες προοπτικές. Το υπόλοιπο 60% των Ρομά είναι άνεργοι, συνταξιούχοι, ασχολούμενοι με τα οικιακά. Ο αποκλεισμός τους όμως από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις στη ζωή τους συνολικά, δεδομένου ότι δεν τους καταδικάζει μόνο η φτώχεια αλλά τους ωθεί ολοένα και περισσότερο στην παραβατικότητα και στη διακίνηση ναρκωτικών. Το αποτέλεσμα είναι η δραματική χειροτέρευση της υγείας τους αλλά και της σχέσης τους με τους υπόλοιπους Έλληνες και τις αρχές.

Η Πολιτεία δεν φαίνεται να παρεμβαίνει αποτελεσματικά για την επίλυση αυτού του δραματικού προβλήματος. Στον τομέα της κατάρτισης-απασχόλησης, μπήκαν σε εφαρμογή κάποια ευρωπαϊκά ή μικτά προγράμματα εκπαίδευσης σε παραδοσιακά αλλά και μη παραδοσιακά επαγγέλματα. Το πρόβλημα είναι ότι αφορούν ελάχιστους.

Εκτός από τον βασικότατο όρο που είναι η ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στα προγράμματα κατάρτισης, πρέπει να εκπαιδευτούν στελέχη που να κατανοούν τις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων, ώστε να τους βοηθήσουν να βρουν εναλλακτικά πεδία απασχόλησης. Τα προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού οφείλουν να είναι ρεαλιστικά, να στηρίζονται σε μελέτες της αγοράς εργασίας και των δεδομένων που αφορούν στους Τσιγγάνους. Πρέπει επίσης

να δημιουργηθούν ή να αξιοποιηθούν τα υπάρχοντα κέντρα πληροφόρησης των Τσιγγάνων που λειτουργούν σε κάθε δήμο για να ενισχυθεί ποικιλοτρόπως η επιχειρηματικότητα των Τσιγγάνων. Για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης ενδείκνυται η υιοθέτηση θετικών μέτρων, όπως κάποια ποσόστωση στις προσλήψεις Τσιγγάνων στο δημόσιο τομέα.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.6. ΤΑ ΑΣΤΙΚΟΔΗΜΟΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Οι Τσιγγάνοι λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι αναγκασμένοι να επιβιώνουν έχουν συχνότατα μεγάλες εκκρεμότητες ως δημότες και πολίτες. Σύμφωνα με την έρευνα του δικτύου ΡΟΜ και Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το 5,5% των ερωτηθέντων δεν είχε δηλωθεί στο Ληξιαρχείο, 10% δεν έχει ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, το 25% των δικαιουμένων λόγω ηλικίας δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και το 50% περίπου δεν είχε εγγραφεί στα δημοτολόγια.

Το γεγονός αυτό πυροδοτεί με τη σειρά του ή ανατροφοδοτεί όλα τα υπόλοιπα προβλήματα των Ρομά εμποδίζοντας την επίλυσή τους. Ένα αδήλωτο παιδί δεν μπορεί για παράδειγμα να εγγραφεί στο σχολείο και ένας αδήλωτος πολίτης απλούστατα δεν υπάρχει για το κράτος. Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλαβητισμού και έλλειψης εξουκείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησής τους. Έτσι απαλλάσσονται απ' αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που μεγιστοποιεί την πεποίθηση των Τσιγγάνων ότι το ελληνικό κράτος είναι εχθρικό απέναντί τους. Βασικότατος όρος για την ένταξη των Ρομά είναι η επίλυση με κάθε δυνατό τρόπο των αστικοδημοτικών εκκρεμοτήτων τους που δυναμιτίζουν κάθε ελπίδα εξομάλυνσης και συμβίωσης με το σύνολο.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.7. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Οι τοπικές κοινωνίες είναι συνηθέστατα εχθρικές, παρουσιάζουν δηλαδή εξαιρετικά μεγάλη απροθυμία να εντάξουν στους κόλπους τους Τσιγγάνους εφόσον η παρουσία τους σε οποιαδήποτε περιοχή θεωρείται ένδειξη υποβάθμισης. Μερικές

φορές όμως η κατάσταση ξεπερνάει τα συνήθη όρια. Τα γεγονότα στη Νέα Κίο το 2000 είναι πολύ ενδεικτικά της εκρηκτικής κατάστασης που διαμορφώνεται: Το Μάιο του 2000 το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει λήψη μέτρων και κινητοποίηση για την αντιμετώπιση του οξυμένου προβλήματος που έχει δημιουργηθεί από την ανεξέλεγκτη δραστηριότητα των Τσιγγάνων της περιοχής, δηλώνουν ότι δεν επιθυμούν παρουσία ή διέλευση και παραμονή Τσιγγάνων στο Δήμο, καταγγέλλουν όσους πούλησαν χωράφια σε Τσιγγάνους και καλούν τους καταστηματάρχες να μη συναλλάσσονται μαζί τους.

Δεν είναι καθόλου σπάνιο επίσης στο πλαίσιο της προσπάθειας των τοπικών κοινωνιών να απαλλαγούν από αυτούς, το φαινόμενο να γίνονται οι Τσιγγάνοι και τα παιδιά τους στόχοι βίαιων διώξεων και παρανόμων ενεργειών που θέτουν σε κίνδυνο τη σωματική τους ακεραιότητα. Η συνήθης πρακτική που προσφέρει ένα εύκολο κοινωνικό άλλοθι είναι να κατηγορείται το σύνολο των Τσιγγάνων για παραβατικές πράξεις που έχει διαπράξει μια μικρή μειονότητα.

Το κακό κλίμα οξύνεται ακόμα περισσότερο από τις ύβρεις που εκτοξεύουν οι ίδιοι οι δημοτικοί άρχοντες εναντίον των Τσιγγάνων. Πολύ χαρακτηριστικά μετά τους σεισμούς του 1999 στην Αθήνα, οι περισσότεροι Τσιγγάνοι δεν πήραν προκατασκευασμένα σπίτια. Αντίθετα ο δήμος Άνω Λιοσίων εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να εκδιώξει όσους Τσιγγάνους δεν ήταν εγγεγραμμένοι στα δημοτικά μητρώα. Ο ίδιος ο δήμαρχος δήλωσε σε επιστολή του στους Γιατρούς του Κόσμου ότι το ποσοστό μειονοτικού πληθυσμού άνω του 8% σ' ένα δήμο οδηγεί αναπόφευκτα στη γκετοποίηση.

Δεν πρόκειται δυστυχώς για εξαίρεση. Οι περισσότεροι δήμοι ακολουθούν την ίδια γραμμή. Δε διευκολύνουν τις νόμιμες συναλλαγές των Τσιγγάνων με τις υπηρεσίες τους και κρατούν τους Τσιγγάνους σε συνθήκες εξαθλίωσης, ώστε να τους αναγκάσουν να φύγουν από τα όρια του δήμου τους. Τέτοιες ενέργειες έγιναν εναντίον Τσιγγάνων στη Μενεμένη Θεσσαλονίκης το 1996, στα Τρίκαλα το 1990 και 1997, στον Εύοσμο το 1998, στον Ασπρόπυργο το 1999. Σχεδόν σε καμία περίπτωση δεν προσφέρθηκε στους εκδιωχθέντες βιώσιμη εναλλακτική λύση μετά την εκδίωξή τους. Όποτε προταθεί εναλλακτική λύση από δημοτικές αρχές ή είναι εντελώς μη ικανοποιητική ή αφορά ελάχιστους Τσιγγάνους, κυρίως τους λίγους επίσημους δημότες. Στο ίδιο πλαίσιο οι δημοτικές αρχές εκμεταλλεύονται επίσης τις διαφορές ντόπιων και μη Τσιγγάνων για να τους διαιρέσουν και να τους εξουδετερώσουν αποτελεσματικότερα

Όπως είναι εύλογο, βασικός επίσης όρος για τη συμβίωσή τους με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες είναι η αποδοχή της τοπικής κοινωνίας. Πρέπει λοιπόν να αναπτυχθούν πολιτιστικά και παιδαγωγικά προγράμματα αλληλογνωριμίας και αλληλοαποδοχής, προγράμματα που έχει ανάγκη κάθε κοινωνία εξελισσόμενη σε διαπολιτισμική. Χρήσιμο είναι επίσης να υπάρξει ανταποδοτικό όφελος στην τοπική κοινωνία που θα αγκαλιάσει έναν οικισμό Ρομά, ώστε να έχει ένα επιπλέον κίνητρο να το κάνει.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.2.8. Η ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ

Η στάση των ελληνικών δημοσίων αρχών απέναντι στην ευαίσθητη κοινωνική ομάδα των Ρομά έχει κατ'επανάληψη αποτελέσει αντικείμενο επικρίσεων εκ μέρους διεθνών παρατηρητηρίων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επεισόδια κατάχρησης εξουσίας της αστυνομίας εις βάρος των Ρομά καταγγέλλονται πολύ συχνά από τους ενδιαφερόμενους αλλά και από τον τύπο ακόμα. Αστυνομικά όργανα μεταχειρίζονται αβασάνιστα δυσανάλογη βία εναντίον τους χωρίς το φόβο της έκθεσης στα μάτια της κοινής γνώμης, που θεωρεί ούτως ή άλλως τους Ρομά συλλήβδην κλέφτες και εμπόρους ναρκωτικών, δικαιολογώντας έτσι κάθε παράνομη ενέργεια της αστυνομίας.

Επιπλέον οι αστυνομικές αρχές συχνά δεν ολοκληρώνουν τις έρευνες όταν αφορούν σε βίαια επεισόδια εις βάρος των Ρομά, ούτε τιμωρούν αστυνομικά όργανα που έκαναν κατάχρηση εξουσίας. Αν οι ίδιοι οι αδικηθέντες προσπαθήσουν να κινήσουν τις νόμιμες διαδικασίες υπεράσπισής τους, ως ανίσχυροι πολίτες δεύτερης κατηγορίας, συχνά εκβιάζονται να παραιτηθούν.

Οι προσπάθειες των Τσιγγάνων να ενταχθούν υπονομεύονται δραματικά από τις ρατσιστικές αντιδράσεις μιας κοινωνίας που είναι πεπεισμένη ότι δεν είναι ρατσιστική. Το πρώτο βήμα, ωστόσο, για να οδηγηθούμε στη λύση του προβλήματος είναι να συνειδητοποιήσουμε ότι το πρόβλημα υπάρχει και ότι και εμείς οι ίδιοι δεν είμαστε άμοιροι ευθυνών.

(Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

3.3. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ : Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥΣ

3.3.1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ

Η γένεση και ανάπτυξη του ενδιαφέροντος και της συγκεκριμένης υποστήριξης εκ μέρους των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να περιγραφεί συνοπτικά στα παρακάτω στάδια:

Το Μάρτιο 1984, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε απόφαση για την εκπαίδευση των παιδιών οικογενειών χωρίς μόνιμο τόπο διαμονής και άλλη μια σχετικά με την κατάσταση των Τσιγγάνων, με την οποία συνιστούσε στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να συντονίσουν τις προσεγγίσεις τους και καλούσε την Επιτροπή να αναπτύξει κοινοτικά προγράμματα που να στοχεύουν στη βελτίωση της κατάστασης των Τσιγγάνων χωρίς να περιφρονούν τις πολιτιστικές τους αξίες.

Η Επιτροπή και το Ερευνητικό Κέντρο για τους Τσιγγάνους του Πανεπιστημίου του Παρισιού Rene Descartes ανέλαβαν την πραγματοποίηση μιας κριτικής επισκόπησης σχετικά με τη σχολική εκπαίδευση των Τσιγγάνων παιδιών στην Κοινότητα. Οργάνωσαν συναντήσεις ειδικών σε θέματα Ρομά, αρχικά για να καθοδηγούν και να συντονίζουν τη μελέτη και, στη συνέχεια, για να συζητήσουν τις συστάσεις. Η έκθεση που προέκυψε, με τίτλο Πρόβλεψη Σχολικής Εκπαίδευσης για Παιδιά Τσιγγάνων και Ταξιδιωτών, δημοσιεύτηκε στο τέλος του 1986. Ακολούθησε μια συμπληρωματική έκθεση για να συμπεριληφθούν και τα νέα κράτη-μέλη, Ισπανία και Πορτογαλία, και οι εργασίες τερματίστηκαν στις 22 Μαΐου 1989 με την υιοθέτηση από το Συμβούλιο και τους Υπουργούς Παιδείας σχετικής απόφασης.

Το κείμενο αυτό είναι ένα από τα πιο βασικά οφέλη που αποκόμισαν οι κοινότητες των Τσιγγάνων. Μια από τις αρχικές παραγράφους αναγνωρίζει ότι η γλώσσα και ο πολιτισμός τους αποτέλεσαν τμήμα της πολιτιστικής και γλωσσικής κληρονομιάς της Κοινότητας για πάνω από 500 χρόνια. Συνεχίζει με τον κατάλογο των μέτρων που υιοθέτησαν οι Υπουργοί των κρατών-μελών για να υλοποιηθούν σε εθνικό επίπεδο, ενώ η Επιτροπή ανέλαβε να ενισχύσει εθνικές πρωτοβουλίες, να οργανώνει ανταλλαγές απόψεων και εμπειριών, να εξασφαλίζει το συντονισμό, τη συγκέντρωση υλικού και τη συνεχή αποτίμηση των μέτρων συνολικά.

Ολοένα περισσότερες ενέργειες δρομολογήθηκαν, και σε εθνικό επίπεδο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, με διοργανώσεις συναντήσεων, ένα πληροφοριακό δελτίο σε πολλές γλώσσες, υποστήριξη εκδόσεων, εκπαιδευτικών ανταλλαγών, δίκτυο πιλοτικών προγραμμάτων, βοήθεια για να μπορέσουν οι οργανισμοί των

Τσιγγάνων να διοργανώσουν συναντήσεις για ζητήματα σχετικά με τα σχολεία και άλλα.

Αν και είναι αλήθεια ότι ζητήματα σχετικά με την εκπαίδευση ήταν τα πρώτα που κέρδισαν το αμείωτο ενδιαφέρον των υπηρεσιών της Επιτροπής, ακολούθως επεκτάθηκε το πεδίο των ενδιαφερόντων της. Έτσι, το Μάιο 1991 οργανώθηκε συνάντηση, με συμμετοχή από κοινού ειδικών και εκπροσώπων των Τσιγγάνων, που έδωσε στην Επιτροπή τη δυνατότητα να γνωρίσει τις αναλύσεις και προτάσεις των οργανώσεων των Τσιγγάνων. Στο κλείσιμο της συνάντησης, και μετά τη διανομή της έκθεσης που προέκυψε, η Επιτροπή ανέλαβε να μελετήσει τις συνθήκες για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων σχετικά με τους Τσιγγάνους.

Πολλά συνεχιζόμενα προγράμματα συμπεριλαμβάνουν ενέργειες για τους Τσιγγάνους. Για παράδειγμα, το «Δεύτερο Πρόγραμμα Καταπολέμησης της Φτώχειας» βοήθησε ομάδες στην Ιρλανδία, στην Ισπανία και στην Πορτογαλία. Το τρίτο Πρόγραμμα «Φτώχεια 3» περιλαμβάνει επίσης δράση για τις κοινότητες των Τσιγγάνων: από τα 39 προγράμματα, τέσσερα (στην Ελλάδα, στην Ισπανία, στην Ιταλία και στην Ιρλανδία) αφορούν άμεσα τους Τσιγγάνους. Άλλες ενέργειες έχουν ξεκινήσει στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του προγράμματος «Horizon», καθιστώντας πολλές οργανώσεις που εργάζονται με Τσιγγάνους ικανές να αναπτύξουν δικά τους προγράμματα. Άλλες δραστηριότητες επεκτείνονται κυρίως σε ό,τι αφορά προγράμματα βοήθειας σε Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο τακτικά επιθεωρεί την Επιτροπή για τη δράση που αναλαμβάνει, διατηρεί συνεχές ενδιαφέρον, το οποίο γίνεται φανερό μέσα από γραπτές και προφορικές ερωτήσεις, για τις αποφάσεις και την ενεργή υποστήριξη στον τομέα της εκπαίδευσης μέσω της υιοθέτησης ενός προϋπολογισμού, που καθιστά ικανή την εφαρμογή της Απόφασης του 1989.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.281)

3.3.2. ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Με τη Σύσταση 563 (1969) σχετικά με την κατάσταση των Τσιγγάνων και άλλων νομάδων στην Ευρώπη, καθώς και με τις πολλές ερωτήσεις που κατέθεσε στην Επιτροπή Υπουργών η Κοινοβουλευτική Συνέλευση έχει επιστήσει την προσοχή στις κοινότητες των Τσιγγάνων: διάκριση, στέγη, σχολική φοίτηση, συμβουλευτικά όργανα, κοινωνική ασφάλιση και ιατρική περίθαλψη.

Η Απόφαση 13 (1975) που περιλαμβάνει Συστάσεις σχετικά με την Κοινωνική Κατάσταση των Νομαδικών Πληθυσμών στην Ευρώπη, που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 22 Μαΐου 1975, έθεσε ζητήματα γενικής πολιτικής, στάθμευσης, στέγης, εκπαίδευσης, επαγγελματικού προσανατολισμού και επιμόρφωσης, υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης. Η Επιτροπή Υπουργών: Καλεί τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να ενημερώσουν το Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης σε εύθετο χρόνο για τις ενέργειες που έχουν γίνει σχετικά με τις συστάσεις που περιέχονται σε αυτή την απόφαση.

Μετά από 20 χρόνια, ήρθε η στιγμή να εξετασθεί τι έχουν να αναφέρουν τα κράτη-μέλη:

Η Απόφαση 125 (1981) της Μόνιμης Διάσκεψης των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών στην Ευρώπη «Σχετικά με το Ρόλο και την Ευθύνη των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών σε σχέση με τα Πολιτιστικά και Κοινωνικά Προβλήματα Πληθυσμών Νομαδικής Προέλευσης» έθεσε λεπτομερώς και στο σύνολό της την κατάσταση των κοινοτήτων των Τσιγγάνων και υπέβαλε μια σειρά συστάσεων. Σαν άμεση αντίδραση στο τμήμα της απόφασης το σχετικό με την εκπαίδευση, το Συμβούλιο Πολιτιστικής Συνεργασίας αποφάσισε, το 1983, να οργανώσει ένα διεθνές σεμινάριο, το πρώτο από μια σειρά που ακολούθησε. Το Συμβούλιο της Ευρώπης παρείχε, επίσης, και το αρχικό κίνητρο και συνεχή υποστήριξη για μια σειρά εκδόσεων με θέμα, στην πλειοψηφία τους, την εκπαίδευση.

Το ενδιαφέρον δεν περιορίστηκε σε ζητήματα εκπαίδευσης. Το 1983, η Επιτροπή των Υπουργών υιοθέτησε τη Σύσταση 1 (83), σχετικά με τους Ανιθαγενείς Νομάδες Ακαθόριστης Υψηκότητας. Η ειδική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για Έγγραφα Ταυτότητας και την Κυκλοφορία Ατόμων επεξεργάστηκε στην τελική της έκθεση νομικά ζητήματα σχετικά με τη μετακίνηση νομάδων το 1986. Η Επιτροπή Υπουργών, σε απάντηση ερωτημάτων που έθεσαν τα μέλη, τόνισε ορισμένα σημαντικά σημεία, για παράδειγμα, στη συνάντηση του Απριλίου 1984, σε απάντηση της ερώτησης Νο 271 «Σχετικά με την Αναγνώριση των Ρομά ως Εθνικής Μειονότητας».

Μεταξύ των πιο πρόσφατων εξελίξεων συγκαταλέγεται η υιοθέτηση από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση, το Φεβρουάριο 1993, της Σύστασης 1203 «Σχετικά με την Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ευρώπη». Η Συνέλευση υπενθυμίζει τη δύσκολη κατάσταση των τσιγγάνικων μειονοτήτων, τη σημασία της εφαρμογής των κειμένων που έχουν ήδη υιοθετηθεί και συστήνει στην Επιτροπή των Υπουργών να

πάρει, ενδεχομένως με τη μορφή προτάσεων προς τις κυβερνήσεις ή τις αρμόδιες τοπικές και περιφερειακές αρχές των κρατών-μελών, πρωτοβουλίες στον τομέα του πολιτισμού, της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης, της ισότητας των δικαιωμάτων και της καθημερινής ζωής, αλλά να υιοθετήσει και γενικά μέτρα, όπως είναι οι ερευνητικές εργασίες, η συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η συμβουλευτική ενημέρωση των αντιπροσωπευτικών διεθνών τσιγγάνικων συλλόγων και ο διορισμός μεσολαβητή.

Μετά από μια ενημερωτική συνάντηση το 1991, με τη συμμετοχή εκατό συνέδρων (υπεύθυνοι τσιγγάνικων συλλόγων, διευθυντές περιοδικών, καλλιτέχνες, εκλεγμένα πολιτικά πρόσωπα), η Διαρκής Σύσκεψη των Τοπικών και των Περιφερειακών Αρχών της Ευρώπης οργάνωσε το 1992 στη Σλοβακία ένα συνέδριο που συγκέντρωσε εκπροσώπους των τοπικών αρχών και των τσιγγάνικων κοινοτήτων και ειδικούς. Το συνέδριο επιβεβαίωσε τα αποτελέσματα της συνάντησης του 1991 και τα συμπεράσματά του τόνισαν την ανάγκη ανανέωσης και εκ νέου εφαρμογής της απόφασης του 1981, αλλά και διατύπωσης συγκεκριμένων προτάσεων εργασίας. Η Επιτροπή για τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της Διαρκούς Σύσκεψης των Τοπικών και των Περιφερειακών Αρχών της Ευρώπης αποφάσισε τότε, βασισμένη στα συμπεράσματα της συνάντησης και του συνεδρίου, την προετοιμασία ενός νέου κειμένου.

Αυτή η απόφαση 249 (1993) με θέμα «Οι Τσιγγάνοι στην Ευρώπη: Ο ρόλος και η ευθύνη των τοπικών και των περιφερειακών αρχών» υιοθετήθηκε το Μάρτιο 1993. Το Συνέδριο εξέφρασε τη λύπη του λόγω του ότι τα κείμενα που υιοθετήθηκαν δεν έδωσαν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Επίσης παρότρυνε τις τοπικές και περιφερειακές αρχές να πάρουν τα απαραίτητα μέτρα και μέσα από μια σφαιρική προσέγγιση να ευνοηθεί η ένταξη των Τσιγγάνων στην τοπική κοινότητα, να αναπτύξουν το διάλογο και τη συμμετοχή των ίδιων των Τσιγγάνων, να καταπολεμήσουν τις προκαταλήψεις και να συντελέσουν στην ανάπτυξη ενός κοινοτικού δικτύου.

Ζητήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης να παροτρύνει τις κυβερνήσεις να εφαρμόσουν τα υιοθετημένα κείμενα, να παροτρύνει το Συμβούλιο Πολιτιστικής Συνεργασίας να εντατικοποιήσει τις εργασίες που είχαν αρχίσει εδώ και δέκα χρόνια με τις δημοσιεύσεις, την οργάνωση σεμιναρίων, τη συμμετοχή στο προβλεπόμενο δίκτυο δήμων και κοινοτήτων, τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Τσιγγάνικου Οδοιπορικού και τη θεώρηση του

τσιγγάνικου ζητήματος στα πλαίσια του νέου σχεδίου «Δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα, μειονότητες: εκπαιδευτικές και πολιτιστικές πλευρές». Η απόφαση περιλαμβάνει επίσης προτάσεις που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα, στη μελέτη των μεταναστευτικών προβλημάτων, στη μελέτη των ζητημάτων και των θεμάτων που θέτουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Ζητά από τους ίδιους τους Τσιγγάνους και από τις οργανώσεις τους να έχουν ενεργό συμμετοχή και τέλος τονίζει τη σημασία των εργασιών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Σύσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και την ανάγκη να διαφυλαχθεί η συμπληρωματικότητα όλων αυτών των εργασιών.

Η σύσταση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης το Φεβρουάριο του 1993 και η απόφαση της Διαρκούς Σύσκεψης των Τοπικών και των Περιφερειακών Αρχών της Ευρώπης το Μάρτιο του 1993 αποτελούν δύο δυναμικά κείμενα, τα οποία, στη σημερινή κατάσταση της Ευρώπης, αποδεικνύουν το πολιτικό ενδιαφέρον που υπάρχει και το γεγονός ότι μπορούν να γίνουν συγκεκριμένες προτάσεις με την πρωτοβουλία των διεθνών οργανισμών.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.286)

3.3.3. Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ (ΟΑΣΕ)

Η πρώτη συνεδρίαση της Συνδιάσκεψης με θέμα την ανθρώπινη διάσταση της ΣΑΣΕ (Η Συνδιάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) έγινε στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1989. Η δεύτερη συνεδρίαση έγινε στην Κοπεγχάγη τον Ιούνιο του 1990. Με τη λήξη αυτής της συνεδρίασης, υιοθετήθηκε ένα σημαντικό κείμενο από τα συμμετέχοντα κράτη, το οποίο αποτελείται από πέντε άρθρα και εκθέτει λεπτομερώς ό,τι συμφώνησαν τα κράτη που συμμετείχαν με σκοπό να ενισχύσουν το σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των βασικών ελευθεριών, να αναπτύξουν τις επαφές ανάμεσα στα άτομα και να βρουν λύσεις στα συναφή ανθρωπιστικά ζητήματα.

Μετά από τη συνεδρίαση της Κοπεγχάγης, έγινε στη Γενεύη μια συνεδρίαση ειδικών της ΣΑΣΕ για τις εθνικές μειονότητες. Στην τελική έκθεση αυτής της συνεδρίασης, τα συμμετέχοντα κράτη εξέφρασαν την ανησυχία τους για την αύξηση των πράξεων βίας, εξαιτίας φυλετικών, εθνικών ή θρησκευτικών λόγων και επαναλαμβάνουν ότι αναγνωρίζουν τα ιδιαίτερα προβλήματα των Ρομ. Δηλώνουν ότι

είναι έτοιμα να υιοθετήσουν αποτελεσματικά μέτρα, έτσι ώστε να επιτευχθεί πλήρης ισότητα ευκαιριών μεταξύ των ατόμων που ανήκουν σε κοινότητες Ρομά και κατοικούν κανονικά στο κράτος τους και των υπολοίπων κατοίκων. Ενθαρρύνουν επίσης την έρευνα και τη μελέτη που αφορούν τους Ρομ και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Σε συνέχεια των παραπάνω συμπερασμάτων, οι κυβερνήσεις των συμμετεχόντων κρατών άρχισαν να επικεντρώνονται σε ζητήματα Τσιγγάνων, με τα οποία και ασχολούνται στο πλαίσιο των προβλημάτων και πρακτικών που αναπτύσσονται στα πλαίσια του ΟΑΣΕ.

Κατά τη συνεδρίαση της Συνδιάσκεψης με θέμα την ανθρώπινη διάσταση της ΣΑΣΕ, η οποία έγινε στη Μόσχα το Σεπτέμβριο και Οκτώβριο 1991, οι εκπρόσωποι των κρατών που συμμετείχαν επέστησαν εκ νέου την προσοχή στην κατάσταση των Τσιγγάνων. Το ίδιο συνέβη και στη συνεδρίαση της ΣΑΣΕ, η οποία έλαβε χώρα από το Μάρτιο ως τον Ιούνιο του 1992 στο Ελσίνκι, όπου, στο κεφάλαιο της έκθεσης που αναλύει το θέμα των δεσμεύσεων και της συνεργασίας στον τομέα της ανθρώπινης διάστασης, αναφέρεται ότι: «Τα συμμετέχοντα κράτη επαναβεβαιώνουν την ανάγκη να αναπτύξουν τα κατάλληλα προγράμματα για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα των αντίστοιχων πολιτών τους που ανήκουν στους Ρομ και σε άλλες ομάδες που παραδοσιακά θεωρούνται Τσιγγάνοι και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις, ώστε να έχουν ίσες ευκαιρίες πλήρους συμμετοχής στην κοινωνική ζωή και να εξετάσουν τρόπους συνεργασίας προς την κατεύθυνση αυτή».

Τον Απρίλιο 1993, ο Υπάτος Αρμοστής για τις Εθνικές Μειονότητες της ΣΑΣΕ ανέλαβε να μελετήσει τα κοινωνικά, οικονομικά και ανθρωπιστικά προβλήματα του πληθυσμού των Ρομ σε αρκετά κράτη-μέλη και τη σχέση τους με τις αρμοδιότητες του Υπάτου Αρμοστή και να αναφερθεί στην Επιτροπή Ανώτερων Δημοσίων Υπαλλήλων. Στη διάρκεια της συζήτησης αναφέρθηκε επίσης ότι τα προβλήματα αυτά μπορεί να έχουν διεθνή διάσταση.

Στη διάρκεια ενός σεμιναρίου της ΣΑΣΕ, το οποίο οργανώθηκε το Μάιο του 1993 στη Βαρσοβία, με θέμα τις μειονότητες σε συνδυασμό με την εργασία μιας υποομάδας για τις «διασκορπισμένες μειονότητες», δόθηκε προτεραιότητα για άλλη μια φορά στα ζητήματα των Τσιγγάνων.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.298)

3.3.4. Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Οι Τσιγγάνοι αναφέρονται για πρώτη φορά στα κείμενα των Ηνωμένων Εθνών το 1977, όταν στα ευρύτερα πλαίσια της Επιτροπής Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου, η Υποεπιτροπή για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων παροτρύνει τις χώρες που έχουν Τσιγγάνους στο εσωτερικό των συνόρων τους να τους παραχωρήσουν, αν δεν το έχουν πράξει ακόμα, όλα τα δικαιώματα που απολαμβάνει ο υπόλοιπος πληθυσμός. Τον Αύγουστο 1991, η Υποεπιτροπή για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων επανέφερε την απόφαση του 1977 και επικέντρωσε την προσοχή της στο γεγονός ότι σε πολλές χώρες υπάρχουν διάφορα εμπόδια για την πλήρη συνειδητοποίηση των ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν στην κοινότητα των Τσιγγάνων. Τα εμπόδια αυτά συνιστούν διάκριση που στρέφεται άμεσα εις βάρος της κοινότητας, καθιστώντας την ιδιαίτερα ευάλωτη.

Ανέφερε επίσης ότι εκδηλώσεις προκατάληψης, διακρίσεων, μισαλλοδοξίας και ξενοφοβίας επηρεάζουν την κοινότητα των Τσιγγάνων και πρότεινε ένα σχέδιο απόφασης για υιοθέτηση από την Επιτροπή Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (33^η Συνεδρίαση, 28 Αυγούστου 1991, 1991/21, Προστασία των μειονοτήτων). Τέλος, η Επιτροπή Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, στη διάρκεια της συνεδρίασης της 4^{ης} Μαρτίου 1992, υιοθέτησε την Απόφαση 1992/65 με τίτλο «Για την Προστασία των Τσιγγάνων».

Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών έκανε ένα πολύ σημαντικό βήμα το Μάρτιο 1979, όταν αναγνώρισε τη Διεθνή Ένωση Ρομά ως μη κυβερνητική οργάνωση που εκπροσωπεί τους Τσιγγάνους. Η ένωση αυτή έπαιξε σημαντικό ρόλο στις συναντήσεις της Υποεπιτροπής για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων, καθώς και ζωτικό ρόλο στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση στους κόλπους της ΣΑΣΕ. Το Μάρτιο 1993, ο ΟΗΕ αναβάθμισε την Ένωση δίνοντάς της Συμβουλευτικό καθεστώς και κάνοντας έτσι πιο βαρύνουσα τη συνδρομή της.

Τα προβλήματα των Ρομ στα διάφορα κράτη αναφέρονται σε ειδικές εκθέσεις της Επιτροπής και Υποεπιτροπής Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και συμπεριλαμβάνονται στις δραστηριότητες ειδικών τμημάτων του ΟΗΕ. Το 1993, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (UNHCR) δημοσίευσε έκθεση για την κατάσταση των κοινοτήτων των Ρομ σε μερικά κράτη της κεντρικής και

ανατολικής Ευρώπης. Η έκθεση περιείχε σειρά συστάσεων, που απευθύνονταν κυρίως στην ίδια την UNHCR. Στόχευαν στην προστασία των Ρομ από διώξεις, στη διασφάλιση ίσης μεταχείρισης όσων ζητούν άσυλο, στην εξασφάλιση της προσοχής των ΜΚΟ, κυρίως εκείνων με ανθρωπιστικό χαρακτήρα, και στην οργάνωση συνεχούς παρακολούθησης και ενημέρωσης από μέρους όλων των γραφείων της UNHCR με στόχο την κατανόηση και βελτίωση της κατάστασης. Ένα από τα αποτελέσματα της εντατικοποιημένης αυτής προσοχής είναι ότι τα τελευταία χρόνια οι εκθέσεις που παρουσιάζουν περιοδικά οι εθνικές κυβερνήσεις στα ειδικευμένα όργανα του ΟΗΕ, όπως η Επιτροπή για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων και η Επιτροπή για τα δικαιώματα του παιδιού, αναφέρουν με αυξανόμενη συχνότητα την κατάσταση των Τσιγγάνων στα αντίστοιχα κράτη τους.

Η UNESCO έχει υποστηρίξει ηθικά κάποια βραχυπρόθεσμα προγράμματα σχετικά με την έρευνα, τη διδασκαλία και τις εκδόσεις, ειδικά σε ό,τι αφορά τη γλώσσα ρομάνι (για παράδειγμα, το σεμινάριο για την τυποποίηση της γλώσσας τον Απρίλιο του 1990 στη Βαρσοβία). Έχει, επίσης, προσφέρει οικονομική υποστήριξη σε δύο καλοκαιρινά σχολεία που οργανώθηκαν από τη Διεθνή Ένωση Ρομά (στο Βελιγράδι το 1989 και στη Βιέννη το 1990). Η UNESCO ασχολείται σήμερα με πιλοτικά προγράμματα αλφαριθμητισμού και εκπαίδευσης σε πολλά κράτη, καθώς και με ένα πιλοτικό πρόγραμμα με θέμα τον πολιτισμό των Τσιγγάνων.

Η UNICEF, μέσω του Διεθνούς Κέντρου Ανάπτυξης του παιδιού έχει στρέψει την προσοχή της στα παιδιά των Ρομ, και ιδιαίτερα στην εκπαίδευσή τους, σε πολλά κράτη. Έτσι, προέκυψαν μια συγκριτική μελέτη, ένα σεμινάριο και μια δημοσίευση και ξεκίνησε μια σε βάθος εκτίμηση και δικτύωση ορισμένων προγραμμάτων που θα εντατικοποιηθεί μέσα στο 1995. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη προγραμμάτων στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη πρέπει να αντλήσει οφέλη από την εμπειρία που έχει συσσωρευτεί από τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Αντίστροφα, η Δύση έχει μάθει πολλά από τις δραστηριότητες στα μέρη αυτά της Ευρώπης.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.294)

3.3.5. ΜΙΑ ΕΥΡΕΙΑ ΚΙΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΑΞΙΔΕΥΤΕΣ

Οι αναλύσεις και τα αιτήματα των τσιγγάνικων συλλόγων, τα βιώματα των οικογενειών, οι μελέτες που εκπονήθηκαν τα τελευταία χρόνια και οι δημοσιεύσεις που προέκυψαν από αυτές, καθώς και η εμπειρία των ομάδων επιτόπιας μελέτης και

πολλά άλλα γεγονότα και μαρτυρίες συγκλίνουν απόλυτα στο να τονίζουν ότι δεν είναι ρεαλιστικό να εξετάζουμε μεμονωμένα ένα μέρος της κατάστασης των τσιγγάνικων κοινοτήτων, όπως τη σχολική φοίτηση, την υγεία, την οικονομία, τη στέγαση, αλλά ότι είναι απαραίτητο, όταν ισχυριζόμαστε πως βελτιώνουμε αυτή την κατάσταση, να λαμβάνουμε υπόψη το σύνολο των δεδομένων και των παραμέτρων που την προσδιορίζουν, ώστε να υπάρξει πρόοδος στους διάφορους τομείς.

Στο επίπεδο των διεθνών οργανώσεων, αναπτύχθηκε μια κίνηση για την οποία δώσαμε μερικά σημεία αναφοράς. Ο απολογισμός, τον οποίο μπορούμε να επιχειρήσουμε, δείχνει ότι τα προηγούμενα χρόνια οι οργανισμοί ανταποκρίθηκαν θετικά στα ενδεικτικά κείμενα των κοινοβουλευτικών ή άλλων αρχών, όπου κυριαρχούσε όμως το θέμα της εκπαίδευσης, δίνοντας σχεδόν αποκλειστικά προτεραιότητα στα σχολικά θέματα, τα οποία είναι βέβαια ουσιαστικά αλλά όχι επαρκή. Επομένως, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσουμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '90 αναπτύσσεται μια ευρεία κίνηση. Η κίνηση αυτή χαρακτηρίζεται από τρεις κατευθύνσεις, που θα μας επέτρεπαν να θίξουμε τα θέματα που αναλύονται σε ένα γενικό πλαίσιο:

- Εντατικοποίηση του προβληματισμού και της επιθυμίας να καταλήξουμε σε συγκεκριμένες πράξεις, με την έννοια ότι στους τομείς που ξεκίνησε μια κίνηση τείνει να αναπτυχθεί και να σταθεροποιηθεί και ότι στους τομείς όπου όλα κυοφορούνταν, γίνεται αισθητή κάποια πρόοδος.
- Διαφοροποίηση των τομέων, με την έννοια ότι αν και η εκπαίδευση παραμένει μια προτεραιότητα, εξίσου γίνονται προσπάθειες για τα θέματα υποδοχής από την τοπική αυτοδιοίκηση, τα κοινωνικά, νομικά θέματα και άλλα.
- Διάλογος με τους εκπροσώπους των Τσιγγάνων, με την έννοια ότι όλο και περισσότερο οι τσιγγάνικες οργανώσεις θεωρούνται ως εταίροι από τις διεθνείς οργανώσεις και επομένως οφείλουν να πάρουν θέση όταν αναπτύσσονται διαδικασίες διαβουλεύσεων. Επίσης, διάλογος και συνεργασία ανάμεσα σε διεθνείς οργανισμούς, ο καθένας από τους οποίους έχει τη δική του υπόσταση και αρμοδιότητα.

Για να προσεγγίσουμε λοιπόν τα ζητήματα, θα πρέπει να θέσουμε σωστά τα προβλήματα και να τα απαντήσουμε σωστότερα. Εδώ και δέκα χρόνια, ο τομέας της εκπαίδευσης ανέπτυξε μια πρωτοποριακή δραστηριότητα και ορισμένοι προσανατολισμοί των μελετών που ξεκίνησαν αρχίζουν να φέρνουν αποτελέσματα,

από τα οποία θα μπορέσουν να επωφεληθούν και άλλοι τομείς. Αντίστοιχα, τα σχολικά θέματα εντάσσονται σε μια ευρεία κίνηση και φαίνεται ότι είναι βασικό να συνδέσουμε μεταξύ τους διάφορα γεγονότα μιας πρόσφατης περιόδου. Το διάβημα αυτό δείχνει επίσης ότι οι συναντήσεις, οι ακροάσεις, τα σεμινάρια και οι δημοσιεύσεις δεν αποτελούν απαραίτητα μεμονωμένες ενέργειες δίχως μέλλον, όπως μπορεί να υποθέσει κανείς μερικές φορές απαισιόδοξα: αντίθετα, αποτελούν μέρος μιας δυναμικής διαδικασίας, με την προϋπόθεση ότι ξέρουμε να τις συνδέσουμε και με άλλες ενέργειες. Ούτε είναι απαραίτητο μια πράξη ή ένα γεγονός να έχει μεγάλη απήχηση για να αποκτήσει ιστορική σημασία.

Πρέπει βέβαια να συνδέσουμε αυτές τις σκέψεις με αυτές που αφορούν στα δικαιώματα και στο σεβασμό των τοπικών και των μειονοτικών πολιτισμών και γλωσσών: προγράμματα σε εφαρμογή, διακηρύξεις ενάντια στο ρατσισμό και στην ξενοφοβία. Πρέπει, τέλος, να είμαστε αντικειμενικοί και να σκεφτούμε καλά ότι αν αυτή τη στιγμή καλύπτουμε ένα μέρος της διαδρομής προς την επίτευξη του στόχου, υπάρχουν ακόμα πολλά που πρέπει να κάνουμε μέσα σ' ένα δύσκολο πλαίσιο, που καθιστά εύθραυστη και αβέβαιη κάθε πρόοδο. Όλες οι προσπάθειες πρέπει να συνδυαστούν για να σταθεροποιήσουμε τα κεκτημένα και να προχωρήσουμε πέρα απ' αυτά, ώστε να οδηγηθούμε στην αξιοποίηση και τη δυναμική ανάπτυξη των πολιτισμών, στα πλαίσια του αμοιβαίου σεβασμού μιας διαπολιτισμικής διαδικασίας. Οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί που προώθησαν τη διαπολιτισμική συνεργασία πρέπει να επαγρυπνούν για να αποτελέσουν την εγγύησή της.

(Ζαν-Πιερ Λιεζουα, 1999, σ.297)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από όλα τα παραπάνω δεν είναι δύσκολο να συνειδητοποιήσουμε πόσο ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα αποτελούν οι Τσιγγάνοι. Πρόκειται για μια εντελώς ξεχωριστή κοινωνία, πολυμορφική, δυναμική και ευέλικτη, την πολυμορφία της οποίας έχουν συνθέσει δάνεια πολιτιστικά στοιχεία από διάφορους πολιτισμούς των κρατών από όπου πέρασαν και αυτού στο οποίο είναι εγκατεστημένοι. Παρ' όλα αυτά, κοινά χαρακτηριστικά συνέχουν όλο αυτό το πολύχρωμο παζλ σε μια ενότητα, με αποτέλεσμα, ανεξάρτητα από τις διαφορές που παρουσιάζουν οι Τσιγγάνοι από χώρα σε χώρα, να είναι ευδιάκριτοι και αναγνωρίσιμοι ως προς την ταυτότητά τους παγκοσμίως. Τέτοια κοινά στοιχεία είναι αναμφισβήτητα ο νομαδικός τρόπος ζωής, το προσωρινό της εγκατάστασης, οι επαγγελματικές τους ενασχολήσεις, οι δεσμοί της συγγένειας και οι σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ τους, που κάνουν πολύ δύσκολη την προσπέλαση των κοινωνιών τους από μη Τσιγγάνους.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα ένταξης στις κατά τόπους κοινωνίες. Ο τρόπος ζωής τους, ο οποίος τους αποκλείει από την εκπαίδευση και την άσκηση των στοιχειωδών πολιτικών δικαιωμάτων τους τους εμποδίζει να απολαμβάνουν τα προνόμια των υπόλοιπων πολιτών. Το γεγονός ότι δεν μπορούν να ακολουθήσουν τις σύγχρονες εξελίξεις, λόγω έλλειψης εκπαίδευσης, τους αποκλείει από ένα μεγάλο κομμάτι της αγοράς εργασίας, ενώ η κρίση που διέρχονται τα επαγγέλματα που παραδοσιακά ασκούσαν, λόγω των σημερινών μεταναστευτικών ρευμάτων και της έντονης βιομηχανοποίησης, δυσκολεύει εξαιρετικά τον βιοπορισμό τους και τους ωθεί σε παράνομες και παραβατικές απασχολήσεις.

Από την άλλη μεριά γίνονται αποδέκτες έντονου κοινωνικού ρατσισμού από τις περιρρέουσες κοινωνίες, επειδή θεωρούνται περιθωριακοί, επειδή οι συνθήκες διαβίωσής τους θεωρούνται πρωτόγονες, επειδή οι συνθήκες υγιεινής στον τρόπο ζωής τους είναι δύσκολες και επειδή θεωρούνται πολίτες δεύτερης κατηγορίας και υποβαθμιστικοί παράγοντες για έναν τόπο. Αυτοί η αντιμετώπισή τους από τους άλλους δημιουργεί στους ίδιους τους Τσιγγάνους έντονο συναίσθημα ανασφάλειας και διάθεση προφύλαξης από το «εχθρικό» περιβάλλον. Έτσι γίνονται καχύποπτοι και επιφυλακτικοί – στην καλύτερη περίπτωση – πράγμα που τους οδηγεί στην περαιτέρω κοινωνική απομόνωση, ή επιθετικοί και αντικοινωνικοί – στην χειρότερη περίπτωση – πράγμα που τους καθιστά κοινωνικό πρόβλημα για το κοινωνικό σύνολο της χώρας όπου κατοικούν.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ, λόγω των ταχύτατων κοινωνικοπολιτικών και τεχνολογικών εξελίξεων, είναι αναγκαίο να υλοποιηθούν όλες εκείνες οι αποφάσεις και δεσμεύσεις των Διεθνών Οργανισμών που αποσκοπούν στην προσέγγιση και την προσπάθεια ένταξης των Τσιγγάνων στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Όσο οι προσπάθειες μπάνουν σε αναμονή και καθυστερούν, τόσο θα μεγαλώνει το χάσμα ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες και θα μιλούμε για πολίτες τριών ταχυτήτων, με όλα τα σοβαρά επακόλουθα που κάτι τέτοιο μπορεί να επιφέρει για τις κοινωνίες. Ειδικά για το πρόβλημα στην ελληνική πραγματικότητα θα μπορούσαμε να προτείνουμε την άμεση κρατική παρέμβαση, που θα συνέβαλλε δραστικά ώστε:

- να εξασφαλιστεί ταχέως αξιοπρεπής και κατάλληλη στέγη για τους σκιηνίτες Ρομά.
- Να ληφθούν μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασης της υγείας του πληθυσμού αυτού που χειροτερεύει δραματικά.
- Να εξασφαλιστεί με νομοθετικά και άλλα κατάλληλα μέτρα η εξάλειψη κάθε διάκρισης εναντίον όλων των Ρομά.
- Να εξασφαλιστεί με κάθε τρόπο η πρόσβαση των Τσιγγάνων στην εκπαίδευση και να γεφυρωθεί άμεσα η απόσταση που χωρίζει τα τσιγγανόπαιδα με τους υπόλοιπους μαθητές.
- Να λυθούν με απλό τρόπο οι αστικοδημοτικές εκκρεμότητες των Τσιγγάνων. Οι τοπικές κοινωνίες και η τοπική αυτοδιοίκηση πρέπει να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των Τσιγγάνων.
- Να εξασφαλιστεί με θετικές δράσεις η είσοδος τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο.
- Να ληφθούν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση ολόκληρης της κοινωνίας και των δημοσίων λειτουργιών, ώστε να μην καταπατούν τα δικαιώματα των Τσιγγάνων.
- Να εξασφαλιστεί έλεγχος των ΜΜΕ που διαιωνίζουν τον κοινωνικό ρατσισμό κατά των Ρομά και την περιθωριοποίησή τους.
- Να τεθούν τα ΜΜΕ στην υπηρεσία της ευαισθητοποίησης των πολιτών πάνω στα προβλήματα των Τσιγγάνων με εκστρατίες ενημέρωσης και αλληλεγγύης.
- Να δημιουργηθούν διάλογοι επικοινωνίας μεταξύ Τσιγγάνων και διοίκησης.
- Να εξασφαλιστεί ένα σύστημα νομικής υποστήριξης.
- Να προχωρήσει η Ελλάδα σε διακρατικές συνεργασίες για τη βελτίωση της θέσης των Ρομά σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

- Να συμφωνήσει η Ελλάδα στη δημιουργία μόνιμου φόρουμ για τους Ρομά στον ΟΗΕ με στόχο την παρακολούθηση του προβλήματος.

Είναι πολύ σημαντικό να καταλάβουμε ότι στον κόσμο μας υπάρχει χώρος για όλους, ανεξαρτήτως διαφορετικότητας στον τρόπο ζωής, στη γλώσσα, στη θρησκεία, στα έθιμα, στη μορφή. Με το να αποκλείουμε από την κοινωνία ομάδες με οποιαδήποτε ιδιαιτερότητα, το μόνο που πετυχαίνουμε είναι να καλλιεργούμε προβλήματα για τους εαυτούς μας και τα παιδιά μας στο μέλλον. Αν κλείνουμε τα μάτια μας μπροστά στο πρόβλημα, αυτό δεν εξαφανίζεται ούτε ανακόπτεται η εξέλιξή του, που στο μέλλον θα το γιγαντώσει. Είναι καθήκον και υποχρέωσή μας να αναλάβουμε δράση όσο υπάρχει καιρός, προκειμένου να αναβαθμίσουμε την ποιότητα ζωής μας, να διαφυλάξουμε την κοινωνική ειρήνη και να προετοιμάσουμε το έδαφος για μια οικουμενικότερη και δικαιότερη κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Έξαρχος Γιώργης, Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι, Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα 1996.
- Καραθανάση Έφη, Το κατοικείν των Τσιγγάνων, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2000.
- Angus Fraser, μετάφραση Σκαρβέλη Γιάννα, Οι Τσιγγάνοι, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998
- Ζαν-Πιερ Λιεζουα, μετάφραση Σιπητάνου Αθηνά, Ρομά, Τσιγγάνοι, Ταξιδευτές – Οι Τσιγγάνοι της Ευρώπης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, (Ηλεκτρονική έκδοση).